

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШИЙОВИЧ РОСТИСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 347.97/99(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
МІСЦЕВИЙ ЗАГАЛЬНИЙ СУД ЯК СУД ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

081 «Право»

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Р. Я. Шийович**

Науковий керівник **Єсімов Сергій Сергійович**
кандидат юридичних наук, професор

Львів – 2026

АНОТАЦІЯ

Шийович Р. Я. Місцевий загальний суд як суд першої інстанції в адміністративному судочинстві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2026.

У дисертації комплексно та системно проаналізовано діяльність місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві щодо розв'язання спорів у сфері адміністративно-правових відносин між владними та невладними учасниками щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, публічних інтересів суспільства, розвитку адміністративно-правової науки та адміністративно-процесуального права в умовах європейської інтеграції України та збройної агресії росії.

Наголошено, що організація діяльності судів сприймається як інтегральне поняття, що охоплює інституційні та функціональні складові. З позиції інституційного підходу організація діяльності судів є сукупністю правових інститутів, статусів, організаційних форм, правил проходження державної служби в судах і положень, які регулюють організаційно-забезпечувальну діяльність усередині судової системи, спрямованих на здійснення судами функції з відправлення правосуддя. Щодо функціонального підходу організацію діяльності судів розмежовують за обсягом, змістом, суб'єктами, формами та методами.

Зазначено, що адміністративно-правовим спорам притаманні риси: виникають з регулятивних публічно-правових відносин, галузева своєрідність яких визначає особливості правового спору; спір викликано протиріччям юридичних інтересів суб'єктів права та характеризується наявністю розбіжностей, виражених у протилежних позиціях сторін спору й у протиборчій поведінці; призначенням правового спору в механізмі правового регулювання є захист порушених прав та інтересів суб'єктів адміністративних правовідносин,

правовою формою виступають адміністративно-процесуальні правовідносини охоронного характеру, які виникають в публічно-правовій сфері, що характеризується відносинами «влади – підпорядкування»; однією зі сторін такої суперечки завжди є орган і посадова особа публічної влади. Головне призначення місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві розв'язувати спори, що виникають з публічних правовідносин.

Констатовано, що судовий захист – це здійснення правоохоронної функції держави щодо захисту прав, свобод і законних інтересів за допомогою державного механізму функціонування судової влади та відновлення порушеного права, створення умов для усунення спірності правовідносин. Правова суть адміністративно юстиції щодо захисту прав, свобод і законних інтересів, які виникають у сфері публічних правовідносин, полягає в обов'язку держави в особі місцевих загальних судів як судів першої інстанції за дотримання законодавчо встановлених умов звернення за її здійсненням прийняти звернення та розглянути у встановленому законом порядку та строку.

Перспективним є розгляд доступності правосуддя та професіоналізації судового процесу в контексті концепції європейського адміністративного процесуального права. У адміністративному судочинстві не тільки правовий статус суду, а й характер його правової активності, що зумовлені професіоналізацією адміністративного процесу, змінюються залежно від спрямованості суду на досягнення сторонами компромісу, або владний розподіл між ними прав та обов'язків, що сприяє доступності правосуддя. Це створює додаткові можливості для розв'язання завдань, пов'язаних із оптимізацією функціонування місцевих загальних судів як суб'єктів адміністративного судочинства, завдяки диференційованому підходу до регулювання їхньої діяльності. У Європейському Союзі явними проявами професіоналізації є розширення процесуальних обов'язків сторін, підвищення кваліфікаційних вимог до представників сторін, спеціалізація судів.

Аргументовано, що адміністративно-правовий спір є унікальним правовим явищем, що відображає специфіку предмета, методу, суб'єктів, джерел права, підстави виникнення і вимагає спеціальної форми розв'язання спорів і відмежування від суперечок іншої галузевої приналежності. Судова діяльність місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві визначається як інтегральне поняття, що містить інституційні та функціональні складові. Кожна із зазначених складових властива як структурно-функціональна визначеність за наявності взаємовідносин з іншими елементами.

Обґрунтовано, що компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві поділяється на три види: функціональну, предметну та територіальну. Предметна компетенція є сукупністю владних повноважень та поділяється на виняткові предметні повноваження; додаткові предметні повноваження; альтернативні повноваження.

Повноваження суду першої інстанції в адміністративному судочинстві поділяються на предметні та функціональні. До виключної компетенції місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві належать справи, зазначені у частині 1 ст. 20 «Розмежування предметної юрисдикції адміністративних судів» Кодексу адміністративного судочинства України, тобто спори пов'язані з адміністративно-деліктними, міграційно-деліктними та виборчими правовідносинами з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо зазначених вище правовідносин. Усі вони підлягають розгляду та розв'язанню лише у місцевому загальному суді.

Наголошено, що компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві щодо здійснення правосуддя нерозривно пов'язана з відновленням і встановленням істини та справедливим розподілом прав та обов'язків, забезпечує реалізацію прав, інтересів та домагань, що охороняються чинним правом. Суд спирається на систему соціального

регулювання та на правові норми, які визначені адміністративно-процесуальним правом. Водночас місцевий загальний суд в адміністративному судочинстві має цілу систему інших, крім здійснення правосуддя, функцій, повноваження формалізовані, а діяльність детально регламентується процесуальним законодавством.

Зазначено, що функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві з розгляду та розв'язання спорів, що виникають з публічних правовідносин, визначаються як процесуальна діяльність, яка здійснюється судом з розгляду публічно-правових спорів, супроводжується необхідністю застосування галузевих і спеціальних принципів, які характеризуються спеціальною адміністративною процесуальною формою.

Місцеві загальні суди в адміністративному судочинстві є суб'єктами, для яких основним засобом подолання спірності правовідносин є встановлення істини. Проте внаслідок об'єктивної неможливості встановлення абсолютної істини в суді та оскарження судового рішення, суди можуть ефективно реалізовувати своє соціальне призначення лише за умови забезпечення виконання судових рішень у вигляді державного примусу.

Для місцевих загальних судів як суб'єктам адміністративно-процесуального права характерна подвійність. Її надає орієнтованість діяльності суду на охорону чинного позитивного права та вираженої в ньому державно-владної волі, на захист суб'єктивних прав і приватних інтересів, на реалізацію ідей та цінностей, які сповідує суспільство; на дотримання встановлених процедурно-процесуальних форм.

Судовий порядок розгляду скарг на ухвали у справах про адміністративні правопорушення забезпечує кваліфіковане, об'єктивне реагування на порушення прав громадян та є надійною гарантією захисту від незаконного притягнення громадян до адміністративної відповідальності. Імовірність скасування судом прийнятої у справі постанови спонукає органи виконавчої влади діяти в рамках закону.

Примирення сторін в адміністративному судочинстві – це правовий інститут, який об'єднує норми адміністративного права та адміністративного процесуального права у структуру на підставі спрямованості на мирне врегулювання адміністративно-правового спору.

Доведення в адміністративному процесі є врегульованою нормою адміністративно-процесуального права, заснованою на принципі змагальності, пізнавальною та посвідчувальною логіко-практичною діяльністю суду, що розглядає справу про оскарження постанови про адміністративне правопорушення та учасників провадження у справі зі збирання, перевірки та оцінки доказів з метою формальної істини про обставини, які мають значення для справедливого розв'язання справи.

Підкреслено, що удосконалення діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві спрямовано на підвищення ефективності застосування норм Кодексу адміністративного судочинства України під час розв'язання спорів, які виникають із публічних правовідносин, що здійснюється залежно від того аспекту, в якому норми матеріального права, що сприяли виникненню спору, виступають об'єктами удосконалення і який вплив здійснюється на адміністративний процес розв'язання спору.

Показано, що будучи суб'єктом правового захисту, місцевий загальний суд як суб'єкт адміністративного судочинства еволюціонує у суб'єкта контролю за законністю дій і рішень органів влади та управління. Позитивні наслідки такого еволюціонування можуть бути збільшені завдяки розширенню функцій та підвищенню ефективності діяльності судів, які виступають суб'єктами адміністративного судочинства, оскільки у суду можливості захисту прав, свобод і законних інтересів громадян об'єктивно визначені як функції, порівняно з органами публічної влади та управління. У сучасних умовах виникає потреба в оптимізації адміністративного судочинства та правового стану місцевих загальних судів як його суб'єктів.

У сучасному адміністративному судочинстві ефективність діяльності місцевого загального суду у розв'язанні адміністративних спорів підвищується внаслідок поліфункціональності та ускладнення повноважень. Підвищення результативності функціонування суду як суб'єкта, соціальним призначенням діяльності якого є здійснення правосуддя, можливо завдяки удосконаленню процедурно-процесуальних форм діяльності, та змінам місця і ролі у адміністративному процесі.

Ключові слова: адміністративний процес, публічно-правовий спір, адміністративна юрисдикція, захист, права та свободи, законні інтереси, компетенція, правосуддя, процесуальна форма, судова діяльність, судочинство.

SUMMARY

Shiyovych R. Ya. The local general court as a court of first instance in administrative proceedings in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 «Law». – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2026.

The dissertation comprehensively and systematically analyzes the activities of the local general court as a court of first instance in administrative proceedings regarding the resolution of disputes in the field of administrative-legal relations between powerful and non-powerful participants in ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities, public interests of society, development of administrative-legal science and administrative-procedural law in the conditions of European integration of Ukraine and armed aggression of Russia.

It is emphasized that the organization of court activities is perceived as an integral concept containing institutional and functional components. From the standpoint of the institutional approach, the organization of court activities is a set of legal institutions, statuses, organizational forms, rules of public service in courts and provisions that regulate organizational and security activities within the judicial system, aimed at the implementation of the function of justice by the courts. From the standpoint of a functional approach, the organization of court activities is demarcated by scope, content, subjects, forms and methods.

It is noted that administrative-legal disputes have the following features: they arise from regulatory public-legal relations, the sectoral specificity of which determines the specifics of a legal dispute; the dispute is caused by the conflict of legal interests of the legal subjects and is characterized by the presence of disagreements expressed in the opposite positions of the parties to the dispute and in adversarial behavior; the purpose of a legal dispute in the mechanism of legal regulation is to protect the violated rights and interests of the subjects of administrative legal relations, the legal form is administrative-procedural legal relations of a protective nature, which

arise in the public-legal sphere, characterized by «power-subordination» relations; one of the parties to such a dispute is always a public authority body and official. The main purpose of local general courts as courts of first instance in administrative proceedings is to resolve disputes arising from public legal relations.

It was established that judicial protection is the implementation of the law enforcement function of the state to protect rights, freedoms and legitimate interests with the help of the state mechanism of the functioning of the judiciary and the restoration of the violated right, creating conditions for the elimination of legal disputes. The legal essence of administrative justice with regard to the protection of rights, freedoms and legitimate interests that arise in the field of public legal relations is the obligation of the state in the person of local general courts as courts of first instance to accept the appeal and consider it in the prescribed manner by the law of order and term.

It is promising to consider the accessibility of justice and the professionalization of the judicial process in the context of the concept of European administrative procedural law. In administrative proceedings, not only the legal status of the court, but also the nature of its legal activity, which is determined by the professionalization of the administrative process, changes depending on the court's focus on reaching a compromise between the parties, or the authoritative distribution of rights and responsibilities between them, which contributes to the availability of justice. This creates additional opportunities for solving tasks related to optimizing the functioning of local general courts as subjects of administrative proceedings, thanks to a differentiated approach to regulating their activities. In the European Union, clear manifestations of professionalization are the expansion of the procedural obligations of the parties, the improvement of qualification requirements for representatives of the parties, and the specialization of courts.

It is argued that an administrative-legal dispute is a unique legal phenomenon that reflects the specifics of the subject, method, subjects, sources of law, the grounds for its occurrence and requires a special form of dispute resolution and separation from

disputes of other branches. Judicial activity of the local general court as a court of first instance in administrative proceedings is defined as an integral concept containing institutional and functional components. Each of the specified components is characterized as a structural and functional determination by the presence of relationships with other elements.

It is substantiated that the competence of the local general court as a court of first instance in administrative proceedings is divided into three types: functional, substantive and territorial. Subject competence is a set of powers and is divided into exclusive subject powers; additional subject powers; alternative powers.

The powers of the court of first instance in administrative proceedings are divided into substantive and functional. The exclusive competence of the local general court as a court of first instance in administrative proceedings includes the cases specified in part 1 of Article 20 «Delimitation of the subject-matter jurisdiction of administrative courts» of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, i.e. disputes related to administrative-tortious, migration-tortious and electoral legal relations regarding the decisions, actions or inaction of the state executive or other official of the state executive service regarding the above-mentioned legal relations. All of them are subject to consideration and resolution only in the local general court.

It is emphasized that the competence of the local general court as a court of first instance in administrative proceedings regarding the administration of justice is inextricably linked to the restoration and establishment of the truth and the fair distribution of rights and responsibilities, ensures the realization of rights, interests and claims protected by the current law. The court relies on the system of social regulation and on legal norms defined by administrative and procedural law. At the same time, the local general court in administrative proceedings has a whole system of functions other than the administration of justice, the powers are formalized, and the activities are regulated in detail by procedural legislation.

It is noted that the functional powers of the local general court as a court of first instance in administrative proceedings for consideration and resolution of disputes

arising from public legal relations are defined as procedural activities carried out by the court for consideration of public legal disputes, accompanied by the need to apply branch and special principles characterized by a special administrative procedural form.

Local general courts in administrative proceedings are entities for which the main means of overcoming the dispute of legal relations is the establishment of the truth. However, due to the objective impossibility of establishing the absolute truth in court and challenging a court decision, courts can effectively implement their social purpose only under the condition of ensuring the execution of court decisions in the form of state coercion.

Duality is characteristic of local general courts as subjects of administrative procedural law. It is provided by the orientation of the court's activities to the protection of the effective positive law and the will of the state and power expressed in it, to the protection of subjective rights and private interests, to the realization of ideas and values that society professes; on compliance with established procedural and procedural forms.

The judicial procedure for consideration of complaints against decisions in cases of administrative offenses ensures a qualified, objective response to violations of citizens' rights and is a reliable guarantee of protection against illegal prosecution of citizens to administrative responsibility. The possibility of annulment of the decision adopted by the court in the case encourages the executive authorities to act within the framework of the law.

Reconciliation of the parties in administrative proceedings is a legal institution that combines the norms of administrative law and administrative procedural law into a structure based on the focus on the peaceful settlement of an administrative-legal dispute.

Evidence in the administrative process is a regulated norm of administrative procedural law, based on the principle of adversariality, a cognitive and evidential logical-practical activity of the court that considers the case of challenging the decision

on an administrative offense and the participants in the proceedings of the collection, verification and evaluation of evidence for the purpose of formal truths about the circumstances that are important for the fair resolution of the case.

It is emphasized that the improvement of the activities of local general courts as courts of first instance in administrative proceedings is aimed at increasing the effectiveness of the application of the norms of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine during the resolution of disputes arising from public legal relations, which is carried out depending on the aspect in which the norms of substantive law, which contributed to the emergence of the dispute, are objects of improvement and what influence is exerted on the administrative process of dispute resolution.

It is shown that being a subject of legal protection, the local general court as a subject of administrative proceedings evolves into a subject of control over the legality of actions and decisions of authorities and management. The positive consequences of such an evolution can be increased by expanding the functions and increasing the efficiency of the courts, which act as subjects of administrative proceedings, since in the court the possibilities of protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens are objectively defined as functions, compared to the bodies of public power and management. In modern conditions, there is a need to optimize administrative proceedings and the legal status of local general courts as its subjects.

In modern administrative proceedings, the effectiveness of the local general court in resolving administrative disputes increases due to the multi-functionality and complication of powers. Increasing the effectiveness of the functioning of the court as a subject, the social purpose of which is to administer justice, is possible thanks to the improvement of procedural and procedural forms of activity, and changes in the place and role in the administrative process.

Key words: administrative process, public legal dispute, administrative jurisdiction, protection, rights and freedoms, legal interests, competence, justice, procedural form, judicial activity, judiciary.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шийович Р. Я. Право громадян на безоплатну правову допомогу в адміністративному судочинстві. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 426-430. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.73>

<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/75.pdf>

2. Шийович Р. Я. Адміністративно-процесуальна відповідальність в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, 2023. Вип. 3. С. 117-123. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-15>

<http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/633>

3. Шийович Р. Я. Суб'єкти оспорювання нормативно-правових актів у суді першої інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 437-442. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.78>

<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/80.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Шийович Р. Я. Реалізація судової влади в адміністративному судочинстві. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практична конференції (м. Львів, 09 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 252–254.

5. Шийович Р. Я. Значення підготовчої частини судового розгляду в адміністративному судочинстві. *Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практична конференції (м. Львів, 05 травня 2023 р.)*. Київ: Комп'ютерний дизайн, 2023. С. 441–444.

6. Шийович Р. Я. Загальний і локальний предмет доказу в адміністративному судочинстві. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 23 червня 2022 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 221–223.

7. Шийович Р. Я. Співвідношення процесу в адміністративному судочинстві та інших видів процесуальної діяльності *Адміністративне право та процес: сучасність і перспективи розвитку*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практична конференції (м. Львів, 19 жовтня 2023 р.); відповідальні за випуск М. М. Бліхар, Н. І. Дідик. Київ: Комп'ютерний дизайн, 2023. С. 405–407.

8. Шийович Р. Я. Адміністративне судочинство в місцевих загальних судах: теоретичні проблеми правового регулювання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практична конференції (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 215–217.

9. Шийович Р. Я. Критерії стадійної структуризації адміністративного процесу як процесу розподілу інформації. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України*: матеріали науково-практичної конференції (м. Львів, 22 грудня 2023 р.) / упорядник: Т. В. Магеровська. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 177–179.

10. Шийович Р. Я. Альтернативні способи вирішення конфліктів: доктрина і законодавство (класифікаційний аналіз). *Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів*: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19 квітня 2024 р.); відпов. за вип. проф. М. М. Бліхар. Київ: Комп'ютерний дизайн, 2024. С. 469-471.

11. Шийович Р. Я. Ефективність реалізації конституційної гарантії на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. *Конституційні права і свободи*

людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 206-210.

12. Шийович Р. Я. Застосування та перспективи розвитку цифрових технологій у судовій системі України. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 06 грудня 2024 року) / за заг. ред. І. В. Красницького. ЛьвДУВС, 2024. С. 231-234.

13. Шийович Р. Я., Єсімов С. С. Процесуальні особливості розгляду справ про захист інтелектуальних прав. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (20 червня 2025 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Я. П. Павлович-Сенета. Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 100-102. (див. додаток А).

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	
СУДОВОЇ ВЛАДИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	
УКРАЇНИ26	
1.1. Організація судової діяльності в Україні.....	26
1.2. Місце та роль адміністративної юстиції у механізмі забезпечення захисту прав людини.....	46
1.3. Доступність правосуддя та професіоналізація адміністративного процесу.....	66
Висновки до 1 розділу.....	86
РОЗДІЛ 2. ПОВНОВАЖЕННЯ МІСЦЕВОГО ЗАГАЛЬНОГО	
СУДУ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У СПОРАХ, ЯКІ	
ВИНИКАЮТЬ З ПУБЛІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН89	
2.1. Місцевий загальний суд у контексті розв’язання публічно-правових спорів.....	89
2.2. Компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві.....	108
2.3. Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві.....	127
Висновки до 2 розділу.....	147
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ	
МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ ЯК СУДІВ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 151	
Висновки до 3 розділу.....	172
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	209

ВСТУП

Актуальність теми. В Україні гарантовані права і свободи людини та громадянина відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного правничого та відповідно до Конституції України. Вони визначають зміст та застосування законів, діяльність законодавчої і виконавчої влади та забезпечуються правосуддям. Діяльність фізичних і юридичних осіб часто передбачає відносини з різними органами публічної влади, що уможливорює виникнення між ними правових спорів, які потребують розв'язання незалежною судовою владою. Тут предметом суперечки є правовідносини між фізичними і юридичними особами та державою. Важливим під час розв'язання спорів, що виникають з адміністративних правовідносин, є місцевий загальний суд, суд першої інстанції, який відповідає за справедливе розв'язання правового спору за правилами адміністративного судочинства. У межах адміністративного судочинства функціонує юридичний механізм, використання якого має не допустити свавілля публічної влади.

Будучи реакцією на порушення прав і законних інтересів та одночасно засобом їхнього забезпечення та захисту, адміністративно-правові спори є важливими у механізмі правового регулювання. Визнання за громадянами права сперечатися з державою в особі її органів та посадових осіб, опосередкування нормами адміністративного права цих процесів – невід'ємна ознака правових та демократичних вимірів України.

Тому важливим є визначення місця та ролі місцевого загального суду, суду першої інстанції у розв'язання спорів, що виникають з адміністративних (публічних) правовідносин, специфіки процесуальної діяльності, форм і меж реалізації повноважень, оформлення результатів діяльності у судових актах.

Існування цивілізованих процедур заяви та розв'язання адміністративно-правових спорів, що дають змогу відновити порушені права та свободи, захистити встановлену або розмежовану компетенцію, публічні інтереси, свідчить про прагнення держави до реального втілення в життя принципів поділу

влади та взаємної відповідальності. Важливе значення адміністративно-правових спорів полягає в тому, що їх розв'язання сприяє взаємопогодженому функціонуванню органів публічної влади, усунення правових дефектів, колізій, прогалин, невизначеності правового регулювання, що не тільки гармонізує, а й забезпечує баланс приватних і публічних інтересів.

У правозастосовній практиці виникають питання комплексного застосування норм різних галузей матеріального права (конституційного, адміністративного, цивільного, фінансового) та процесуального права, що обумовлюється особливостями здійснення правосуддя місцевим загальним судом, судом першої інстанції повноважень при розгляді та розв'язанні юридичних справ в адміністративному судочинстві порівняно з традиційними видами юридичного процесу.

Можна констатувати, що у правовій науці не вироблено єдиного розуміння адміністративного судочинства, компетенції, адміністративної процесуальної форми, повноважень суду першої інстанції, взаємозв'язків, що складаються між місцевим загальним судом, судом першої інстанції та іншими суб'єктами адміністративного судочинства. Відсутні комплексні наукові дослідження, присвячені діяльності місцевого загального суду, суду першої інстанції як суб'єкта адміністративного судочинства.

Перелічені вище чинники зумовлюють важливість формування системного, логічно несуперечливого, що спирається на сучасні здобутки адміністративно-правової науки, ефективного адміністративно-правового регулювання діяльності місцевого загального суду як суду першої інстанції у сфері захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у спорах з органами публічної влади, як значущою за юридичною теорією та практикою науковою проблемою, що зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Наведені аргументи свідчать про потребу у науковому осмисленні обраної теми дисертаційного дослідження та її актуальності.

Загальні та окремі питання адміністративно-правового захисту прав у

контексті адміністративного судочинства у своїх працях розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Б. Авер'янов, С. М. Алфьоров, О. М. Бандурка, Р. В. Бараннік, В. М. Бевзенко, А. І. Берлач, М. М. Бліхар, Н. П. Бортник, О. Г. Братко, М. М. Бурбика, М. Г. Вербенський, О. П. Гетьманець, І. П. Голосніченко, Й. І. Горінецький, К. Ф. Гуценко, С. Ф. Денисюк, О. Ф. Дорошенко, С. С. Єсімов, І. В. Зозуля, О. В. Ільницький, М. І. Іншин, Н. В. Камінська, Н. А. Карпова, М. В. Ковалів, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, В. В. Конопльов, І. В. Кріцак, А. М. Куліш, Я. В. Лазур, Н. Ф. Лата, К. Б. Левченко, В. А. Ліпкан, В. Я. Малиновський, Р. С. Мельник, О. І. Миколенко, О. М. Музичук, Ю. С. Назар, О. В. Негодченко, В. І. Олефір, Н. Л. Омельченко, П. В. Онопенко, М. П. Орзіх, О. П. Орлюк, О. І. Остапенко, А. М. Подоляка, Т. О. Проценко, А. О. Рибалкін, І. І. Сидорук, О. Ю. Синявська, Н. М. Скрипченко, О. Л. Соколенко, А. А. Стародубцев, С. Г. Стеценко, В. В. Сухонос, Л. П. Сушко, П. П. Фатєєв, В. О. Шамрай, І. М. Шопіна, В. С. Четверіков, Ю. С. Шемшученко, О. Г. Ярема та ін.

Ці вчені зробили значний вклад у розвиток адміністративного права, зокрема дослідження окремих аспектів адміністративно-процесуального захисту в адміністративному судочинстві. Переважна частина з наукових праць або присвячено окремим, з цілої низки напрямів не систематизованих елементів адміністративно-правового захисту, або мають вузьке теоретичне або практичне значення. За межами досліджуваної тематики залишилися проблеми модернізації адміністративно-правового захисту у адміністративно-правових спорах, перелік питань, пов'язаних з удосконаленням адміністративно-правової послідовності розв'язання спорів, гарантії ефективності адміністративно-правового захисту не владних суб'єктів і інші питання.

Науково-теоретичною основою дисертації стали теоретичні та практичні напрацювання вчених та практиків у галузі конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, інформаційного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане відповідно до пункту 3 «Удосконалення правових

механізмів забезпечення та захисту прав людини та громадянина (теоретико-методологічні та прикладні аспекти)» розділу 1.1 «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини» пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки.

Дослідження проводилося відповідно до теми державної реєстрації Львівського державного університету внутрішніх справ на 2022–2027 роки «Проблеми правового регулювання публічного управління у сфері правоохоронної діяльності» (номер державної реєстрації 0122U200304).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка теоретичних засад процесуального положення місцевого загального суду, суду першої інстанції як суб'єкта адміністративного судочинства за Кодексом адміністративного судочинства України, на цій підставі формулювати пропозиції з удосконалення законодавства, правозастосовної практики місцевого загального суду в адміністративному судочинстві.

Для досягнення зазначеної мети окреслено завдання:

- охарактеризувати організацію судової діяльності в Україні;
- з'ясувати місце та роль адміністративної юстиції у механізмі забезпечення захисту прав людини;
- розкрити доступність правосуддя та професіоналізацію адміністративного процесу;
- проаналізувати діяльність місцевого загального суду щодо розв'язання публічно-правових спорів;
- розглянути компетенцію місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві;
- дослідити функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві;
- визначити шляхи удосконалення діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві.

Об'єктом дослідження є процесуальна діяльність місцевого загального суду першої інстанції як суб'єкта адміністративного судочинства при здійсненні процесуальних повноважень за Кодексом адміністративного судочинства України.

Предмет дослідження – місцевий загальний суд як суд першої інстанції в адміністративному судочинстві України.

Методи дослідження. Для вивчення комплексу проблем, виявлених у роботі, було використано загальнонаукові методи, серед яких важливими були системний, структурно-функціональний, діалектичний методи. Затребуваність перерахованих методів обумовлена широтою тих пізнавальних можливостей, які вони відкривають для розв'язання завдань дослідження. Застосування системного та структурно-функціонального методів дало змогу розглянути судову владу як складну, багатокomпонентну систему з врахуванням у дослідженні загальних та особливих закономірностей і зв'язків у здійсненні правосуддя у сфері адміністративно-правових відносин місцевими загальними судами, простежити зв'язок між функціями місцевого загального суду та особливостями організації та розв'язання спорів в адміністративному судочинстві (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1).

Діалектичний метод дав змогу розглянути діяльність місцевого загального суду як систему відносин, яка перебуває у відносній якісній визначеності, інтерпретувати її в діалектичному зв'язку з іншими значущими для захисту прав і законних інтересів правовими феноменами, вивчити форми здійснення правосуддя у нерозривному зв'язку з її змістом, виявити та інтерпретувати зв'язок між юрисдикційною системою суспільства та судовими органами з розгляду адміністративно-правових спорів (підрозділ 1.3, 2.1).

Окрім загальнонаукових, застосовувалися спеціальні методи пізнання. Формально-юридичний метод використовувався в аналізі категорій та понять, які визначають компетенцію та повноваження місцевого загального суду в адміністративному судочинстві (підрозділ 2.2, 2.3). Застосування порівняльно-

правового та історико-правового методів дало змогу диференціювати риси, властиві адміністративному суду, а також ознаки, що характеризують місцевий загальний суд як суд першої інстанції в адміністративному судочинстві в умовах європейської інтеграції (розділ 3).

Нормативною базою дослідження стали Конституція України, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Кодекс адміністративного судочинства України, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативно-правові акти органів публічної влади, рішення судових органів, які стосуються проблем розв'язання адміністративно-правових спорів.

Емпіричною основою є статистичні та довідкові матеріали, що відносяться до теми дослідження, узагальнені дані судової практики, результати соціологічного опитування за темою дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається постановкою та розв'язком актуальної та багатоаспектної наукової проблеми розв'язання адміністративно-правових спорів. У роботі автор вперше досліджує засади діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в умовах воєнного стану та європейської інтеграції України. Внаслідок дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків та рекомендацій, зокрема:

вперше:

- теоретично обгрунтовано виняткове місце місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві як суб'єкта судового контролю у сфері реалізації встановлених національним законодавством повноважень з оцінювання верховенства права та законності при здійсненні правосуддя у спорах, що виникають з публічних правових відносин;

- в аспекті посилення наукових пізнавальних можливостей щодо місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві

визнано доцільним дослідження соціальної обумовленості захисту невіддільних суб'єктів публічно-правових спорів, під яким розуміють визначену об'єктивними обставинами потребу відповідного наукового обґрунтування процесуальної діяльності суду з позицій реалізації засад правосуддя (як виду державної діяльності), законодавчого регулювання публічно-правових відносин – у сьогоденні чи в майбутньому у зв'язку зі змінами засад публічного управління, зумовленими європейською інтеграцією України;

- розглянуто теоретичні положення про баланс приватних і публічних інтересів у публічно-правових спорах щодо урівноважування інтересів, охорони та захисту суспільних і державних інтересів через охорону та захист приватного інтересу під час розв'язання спорів у сфері публічних правовідносин на підставі адміністративного судочинства, що є тим балансом інтересів, якого має прагнути правова держава в особі влади;

- на підставі міждисциплінарного наукового підходу до проблеми вдосконалення функціонування місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві обґрунтовано необхідність розгляду заходів щодо гарантування охорони та захисту прав і законних інтересів фізичної особи в умовах реалізації Національної стратегії у сфері прав людини в частині забезпечення права на справедливе правосуддя під час розв'язання спорів щодо адміністративної відповідальності та дотримання міграційного законодавства;

удосконалено:

- сучасне розуміння організації судової діяльності в Україні, яке посприяло виявити особливості захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та його кореляцію з предметом адміністративного судочинства;

- теоретичні підходи до визначення місця та ролі адміністративної юстиції у механізмі забезпечення захисту прав людини;

- правове регулювання реалізації принципів доступності правосуддя та професіоналізація адміністративного процесу;

набули подальшого розвитку:

- компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві України;
- функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві України;
- шляхи удосконалення діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві України.

Внесені пропозиції щодо доповнень до чинного законодавства.

Практичне значення отриманих результатів проведеного дослідження полягає у тому, що викладені у дисертації положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають науково-теоретичне значення, можуть бути використані у:

- *науково-дослідній діяльності* – для проведення подальших наукових досліджень щодо діяльності місцевих загальних судів в адміністративному судочинстві України;

- *правотворчій діяльності* – для подальшого удосконалення чинного законодавства щодо розв’язання адміністративних спорів;

- *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності практичної діяльності місцевих загальних судів, які здійснюють адміністративно-процесуальну діяльність щодо захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб;

- *навчальному процесі* – під час підготовки дидактичних матеріалів з навчальної дисципліни «Адміністративне судочинство України» (акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 12.11.2025 р. № 68).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані на підставі особистих досліджень внаслідок опрацювання та аналізу наукових, нормативних і статистичних джерел.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи опубліковані на таких науково-практичних заходах: Всеукраїнської науково-

практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 09 грудня 2022 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Львів, 05 травня 2023 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративне право та процес: сучасність і перспективи розвитку» (м. Львів, 19 жовтня 2023 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 08 грудня 2023 р.); науково-практичної конференції «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України» (м. Львів, 22 грудня 2023 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Львів, 19 квітня 2024 р.); наукового семінару «Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період» (м. Львів, 21 червня 2024 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 06 грудня 2024 року); наукового семінару «Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період» (м. Львів, 20 червня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено у 13 наукових публікаціях, серед яких 3 наукові статті, внесені до науково-метричної бази «Index Copernicus» та 10 тез виступів на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, сім підрозділів, висновки, додатки і перелік використаних джерел (233 найменування).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУДОВОЇ ВЛАДИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

1.1. Організація судової діяльності в Україні

Розвиток демократичних процесів в Україні вимагає забезпечення безумовного верховенства права та закону з метою неухильного дотримання прав і свобод людини та громадянина. Це, зокрема, проявляється у підвищеній увазі суспільства до судової влади та судової системи держави, ефективності відправлення правосуддя, вдосконалення форм взаємодії правоохоронних та інших державних органів з органами судової влади в умовах воєнної агресії російської федерації щодо України.

Забезпечення високої якості роботи органів судової системи є важливим напрямом державної політики України у контексті реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1]. У зв'язку з цим удосконалення правового регулювання організації судової діяльності – одне із стратегічних завдань правової держави.

Європейський Союз приділяє увагу розвитку судової системи України, з 2010 року до 2020 року діяла програма «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» (ENPI/2010/21849), яка фінансувалася Європейським Союзом [2]. Програма зазначає, що судова система як механізм державного захисту має велике значення в правовій державі. Виконуючи роль соціального судді, вона захищає одночасно всі сфери діяльності, регульовані правом.

Європейська комісія акцентує увагу на створення в Україні такої судової системи, яка б відповідала заявленим цілям і стандартам. Зазначене підтверджується, зокрема, тим, що Указом Президента України було прийнято Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на

2021–2023 роки [3].

Прийняття цього нормативно-правового акту обумовлено потребою у забезпеченні правового регулювання найважливіших питань судоустрою, створення умов для незалежного здійснення конституційного, адміністративного, цивільного та кримінального судочинства судами України. Започаткований у 2021 році Проєкт Європейського Союзу «Право-Justice» сприяє розвитку верховенства права в Україні відповідно до європейських стандартів та кращого порівнюваного практичного досвіду [4]. Однією з ознак правової держави є функціонування в країні незалежної та самостійної судової системи, яка забезпечуватиме правовий захист фізичних і юридичних осіб та публічних інтересів.

Загальні питання організації та функціонування судової системи України розглядали у працях вітчизняні вчені: В. Б. Авер'янов, С. О. Бондар, А. Л. Борко, Н. П. Бортник, О. П. Гетьманець, С. М. Гусаров, В. А. Гомада, С. Ф. Денисюк, С. С. Єсімов, М. П. Запорожець, М. В. Ковалів, Т. А. Кобзева, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, А. М. Куліш, К. Б. Левченко, В. Ю. Мащук, О. І. Миколенко, О. М. Музичук, Г. Я. Наконечна, О. І. Остапенко, С. С. Резнікова, А. О. Селіванов, О. Ю. Синявська, В. О. Шамрай, В. І. Шишкін, Ю. В. Юрченко та інші науковці, які науково долучилися до визначення особливостей функціонування судової системи України.

Судова система, що відповідає викликам часу, захищає права та свободи громадян характеризує рівень розвитку суспільства. Її вдосконалення є важливим завданням української держави.

Розвиток судової системи України передусім торкається організації оптимальної моделі судоустрою, яка відповідає європейським реаліям. Це дає максимальні гарантії правового захисту учасників судочинства та здійснення справедливого правосуддя.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не містить легальної дефініції поняття «судова система» [5]. У чинних нормативно-правових актах

офіційного вебпорталу парламенту України «Законодавство» не наведено змістовних елементів вказаного поняття, не розкрито внутрішню структуру [6].

У сучасній юридичній науці існує кілька підходів та думок щодо змісту досліджуваного поняття. Аналіз зазначених думок допоміг виділити кілька основних підходів до розуміння судової системи [7-9]:

Судова система – сукупність судових органів, кожен із яких є окремою функціональною ланкою. Думки авторів, які дотримуються цього підходу, можуть розходитися щодо зарахування суб'єкта до таких органів. Зазначений підхід протирічить позиції законодавця, який хоч і не прямо вказується в текстах нормативно-правових актів, проте впливає з аналізу правового регулювання. Зокрема, хоча суди, органи суддівського співтовариства, органи управління судовою системою є головними елементами судової системи, ототожнення судової системи винятково з особами, що відправляють правосуддя, без зазначення базових ідей, принципів, цілей її існування – є помилковим. Такий підхід не враховує ідеологічних та функціональних особливостей поняття, яке розглядається, чим зменшує його значення для розвитку суспільства.

Найбільш вдалою є думка Ковальнової М. В. [10], згідно з якою структура судової системи складається з таких елементів як принципи організації, органи управління судовою системою, органи суддівського співтовариства, суддівський корпус, що складається не тільки з суддів, які діють, але й суддів у відставці, присяжних, сукупність різноманітних зв'язків і відносин між цими елементами.

Щодо визначення змісту судової системи є й інші підходи, у яких автори роблять більший акцент не на структурному змісті, а на функціональному значенні. На думку О. В. Зубрицького, судова система – єдина організаційна форма органів правосуддя, спрямована на розв'язання завдань судочинства та здійснення судової влади на території держави [11, с. 44].

Перевагою зазначеного визначення, на наш погляд, є те, що воно прямо вказує на мету створення та існування судової системи, а саме реалізація завдань судочинства та здійснення судової влади. Однак ця дефініція не враховує

різноманіття структурних елементів, які в сукупності складають судову систему, обмежуючи її зміст винятково органами правосуддя.

Судова система України відображена шляхом закріплення переліку та визначення статусу судових органів, встановлення засад забезпечення єдності судової системи, принципів побудови судової системи. Законодавець подає поняття судової системи як єдину систему, яка складається з елементів: принципи, на яких будується судова система та судові органи.

Серед ознак судової системи можна назвати такі: судові органи є основним елементом судової системи; багатofункціональність; ієрархічність; єдність та цілісність судової системи; самостійність судової системи [12].

Судову систему України можна визначити як систему, що складається з судів та інших суб'єктів, діяльність яких пов'язана із здійсненням судової влади, об'єднаних єдністю завдань, принципів організації та діяльності щодо здійснення правосуддя.

Натепер на доктринальному рівні не сформульовано єдиного підходу до розуміння суті поняття «судова система», що частково може бути обумовлено відсутністю легально закріпленого визначення. Прибічники вузького підходу схильні розглядати її як сукупність судових органів, що здійснюють свої функції на території держави, тоді як прихильники широкого підходу, щоб трактувати поняття «судова система», схильні охоплювати принципи правосуддя, органи правосуддя, усю сукупність судових правовідносин.

Другий підхід видається надмірно широким, що не дає змоги достовірно та точно дати визначення судовій системі. Він охоплює всі елементи, на яких базується механізм реалізації судової влади, що необґрунтовано підмінє поняття.

Під категорією «судова система» пропонуємо розуміти сукупність судових органів, що діють на території держави, і є чинними органами відправлення правосуддя та реалізації судової влади.

Дуалістичний характер судової діяльності розкриває її структуру та форми

її реалізації. Судова діяльність складне та різноманітне правове явища.

По-перше, це сукупність організаційно-правових заходів та дій, що здійснюються судом, що помітні насамперед у комплексній та поступовій реалізації органами судової влади заходів щодо організації найефективнішої діяльності суду з метою ефективного вершення правосуддя. Організаційно-правові заходи та дії у межах судової діяльності не вичерпуються лише організацією роботи судових органів, вони передбачають кадрову роботу, забезпечення фінансування, матеріально-технічного оснащення та інші види робіт, спрямовані на забезпечення комфортних умов діяльності судів та їхніх працівників.

По-друге, судова діяльність проявляється в прийнятті органами суду судових актів щодо розв'язання підвідомчих суду справ. Обґрунтування сутнісної характеристики судової діяльності дало змогу автору виділити форми судової діяльності. Судова діяльність здійснюється у вигляді: судового контролю, нагляду за судовою діяльністю нижчих судів з боку вищих, сприяння органам судового співтовариства, реалізації права законодавчої ініціативи, формування суддівського корпусу.

Н. О. Холоденко зазначає, що на відміну від інших сфер організаційного забезпечення, наукове забезпечення діяльності судів завжди передбачає використання методологічного інструментарію у поєднанні з теоретичними розробками та емпіричними даними. Воно дає змогу застосовувати інноваційні підходи під час здійснення правосуддя та скеровувати розвиток судової системи у русло відповідності суспільному запиту. Завдяки йому відбувається зміна світогляду суддів і правозастосовної практики [13, с. 136].

Національна судова система зазнала впливу воєнного стану, руйнування системи судів на окупованих територіях, відновлення діяльності судів на звільнених від російської окупації територіях [14]. Але незважаючи на негативні чинники судова система України працює ефективно. Це зазначають представники Європейського Союзу [15].

Сучасні соціально-державні та технологічні чинники спричиняють потребу у теоретичних розробках, що стосуються суті та цілісного уявлення про організацію судової діяльності та її нових форм в умовах цифрової епохи. Під впливом зростаючої технічної оснащеності, складності та кількості звернень до суду форми та методи роботи судів, судові інститути об'єктивно зазнаватимуть змін. Кількість осіб, які звертаються до суду та використовують для цього електронні технології, з кожним роком зростає.

Особливо наочно потреба у нових формах судової діяльності була продемонстрована під час пандемії, пов'язаної з коронавірусною інфекцією. Кризова ситуація виявила нагальну потребу у прискореному впровадженні електронно-комунікативних та інших цифрових технологій у судову діяльність, спрямованих на дистанційне подання позову, заяви, клопотання та іншого звернення до суду; дистанційній участі у судовому засіданні; дистанційному ознайомленні із матеріалами справи; дистанційному оскарженні рішення суду.

Зважаючи на ці події для системи правосуддя залишається нерозв'язаним питання забезпечення гарантій прав громадян та представників юридичних осіб на віддалену участь у судовому розгляді, на вчинення процесуальних і організаційних дій у дистанційному форматі.

Правове регулювання, що діє від часу набуття чинності Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та Закону України № 3200-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» (чинність з 21 липня 2023 року) передбачає віддалений доступ учасників судових розглядів в адміністративному, господарському та цивільному процесах, однак цей доступ може бути здійснений за наявності в конкретному суді відповідної технічної можливості [16; 17].

Подібне в умовах обмежень воєнного стану та запланованого

впровадження супер сервісу Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія» дає змогу забезпечити повноцінну реалізацію громадянами права на дистанційний (цифровий) доступ до суду.

Накопичені проблеми технічної модернізації судів супроводжуються новими правовими та етичними ризиками, пов'язаними з впровадженням технологій та систем штучного інтелекту, а також з економічною кризою та соціальними протиріччями, викликаними збройною агресією російської федерації. У таких складних умовах об'єктивно зростає потреба в ефективній координації та функціонуванні судової системи [19, с. 130].

Реалізація запланованої впорядкованої взаємодії між складовими елементами цілого потребує одноманітного організаційно-управлінського впливу. З поглибленням диференційованого регулювання процесуальних видів судової діяльності всіх типів, також застосування цифрових технологій, виникає дедалі більша потреба в однаковій дії на всі, а не тільки на судочинні сфери судової влади, на: аспекти судоустрою, діловодні, статусні.

Чим більше спеціалізації у правовому регулюванні судової діяльності, тим більше створюється умов для координації галузевих аспектів, однаковості організаційних підходів у кожній частині судової системи як цілісної організації з метою досягнення стратегічних завдань створення ефективного правосуддя у воєнний та післявоєнний періоди.

Варто констатувати необхідність розгляду цифрових технологій не як відокремлену та ізольовану відповідь на проблемні питання судової діяльності, а в контексті всієї структури судової організації, в якій ці технології застосовуються.

Щодо цифрових технологій судова система має виступати як високоорганізована синергетична система. Єсімов С. С. зазначає, що система адміністративно-правового регулювання інформаційних технологій у публічному управлінні тим стійкіша, чим більша її різноманітність, оскільки в структурі різноманітності елементів потенційно містяться форми пристосування

до різних варіантів майбутнього [20, с. 129].

Це можливо лише за умови координації для досягнення стратегічних цілей всіх її складових аспектів та інститутів, які підтримують і забезпечують розвиток одне одного: процесуальних, судовою, діловодних, інших забезпечувальних. У закордонних правопорядках не лише застосовуються організаційно-управлінські інструменти щодо судової системи, а й отримують обґрунтування теорії судового управління та судового адміністрування як правові теорії.

Вітчизняна наука про організацію судової діяльності має нечисленних дослідників і потребує глибоких напрацювань, спираючись на конституційні положення про незалежність і самостійність судів та європейський досвід організації судової діяльності.

Поняття організації судової діяльності.

Організація (від латинського «organizo») – робити спільно, влаштовувати. У словнику української мови поняття «організація» розкривається як: дія, похідне від дієслова «організувати»; будова, пристрій, структура чогось; громадське об'єднання, спілку, партійну чи державну установу [21].

Традиційно організація розглядається у структурному та функціональному аспектах. У функціональному сенсі цей процес є скоординованою сукупністю дій для вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого. В інституційному розумінні організація – форма об'єднання людей для спільної діяльності досягнення цілей у межах певної структури; установа, призначена для виконання тих чи інших функцій, розв'язання певного кола завдань.

Людська діяльність об'єктивно є організуючою чи дезорганізуючою. Організувати – це означає згрупувати людей для виконання певної мети, координувати та регулювати дії щодо доцільної єдності.

Судову діяльність, як іншу соціальну діяльність, можна досліджувати з організаційного погляду. Єдине уявлення про організацію судової діяльності в науці не склалося, як не існує загальновизнаного підходу до поняття «судова діяльність».

Зазначені обставини свідчать як про неналежно досліджені названі поняття, так і про початковий етап розвитку науки про судову діяльність. Широкий спектр поглядів поняття «судова діяльність» пов'язані з можливістю її розгляду з різних поглядів: як виду державно-управлінської діяльності; як науки; як навчальної дисципліни.

За родовою ознакою судова діяльність може бути розглянута як один з різновидів юридичної, соціальної чи державної діяльності. Судова діяльність може диференціюватися за суб'єктним критерієм: здійснювана окремим суддею, окремим судом чи всією судовою системою держави, і навіть відрізняється суб'єктивними характеристиками.

Зазвичай поняття «судова діяльність» визначається з врахуванням структурно-функціональної ознаки. Процесуальна (правозастосовна) судова діяльність, у межах якої здійснюється правосуддя, є основний компонент судової діяльності. Організаційна діяльність, спрямована на створення належних умов для повного та незалежного здійснення правосуддя, є другим компонентом судової діяльності – непроцесуальна (організаційна, допоміжна, забезпечувальна) судова діяльність.

Холоденко Н. О. пише, що залежно від суб'єктів судової діяльності доречно класифікувати її так: процесуальна діяльність – правосуддя, що здійснюється винятково суддями за чітко визначеною законодавством процедурою; поза процесуальна діяльність, яка здійснюється у суді, і до якої долучаються різні його представники, статус і взаємодія яких обумовлює її наступний поділ на: діяльність, обумовлену законодавчо визначеними повноваженнями, які покладаються на суд, і до реалізації яких долучаються і судді, та представники апарату суду; організаційно-управлінську діяльність, що здійснюється апаратом суду для його ефективного функціонування [22].

Киселичник В. П. визначає судову діяльність як вид державної діяльності з реалізації повноважень судової влади, визначених Конституцією України, який здійснюється судами та передбачає два різновиди: правозастосовну діяльність

щодо здійснення правосуддя та організаційно-допоміжну діяльність, яка спрямована на підвищення якості правосуддя [23, с. 71].

У цьому визначенні автор обмежує уявлення про судову діяльність навколо суб'єктів, які мають право її здійснювати: лише суди та судді. За рамками уявлення про судову діяльність залишається діяльність органів суддівського співтовариства та Державної судової адміністрації України і її територіальних органів та установ [24].

На наш погляд, належить ширше підходити до визначення меж судової діяльності, куди варто вносити діяльність Державної судової адміністрації України, органів суддівської спільноти як внутрішню системну діяльність із забезпечення правосуддя.

Зважаючи на ширше коло суб'єктів судової діяльності, ця діяльність вважається двокомпонентною діяльністю, маючи на увазі правосуддя, що здійснюється судами всіх рівнів та компетенцій, та всі види забезпечувальної діяльності, спрямованої на створення належних умов для правосуддя та здійснюваної всіма внутрішніми системними суб'єктами: судами та суддями, органами суддівської спільноти та Державною судовою адміністрацією України.

Подібне визначення судової діяльності подав Берч В. В. Судова діяльність – це правозастосовна діяльність судів щодо розгляду та дозволу віднесених до їх компетенції питань у вигляді конституційного, цивільного, арбітражного, адміністративного та кримінального судочинства (правосуддя) і вся сукупність заходів організаційного характеру, які забезпечують його здійснення [25, с. 56].

За наявності підходів, що не збігаються, до уявлення про організацію судової діяльності безперечним визнається зростаюче значення ефективної організації діяльності судів в умовах активного використання інформаційних технологій. Цифрова трансформація судів зачіпає всі аспекти судової діяльності – правосуддя та його складові. Посилюється «розмивання» меж процесуальних та поза процесуальних типів судової діяльності внаслідок тісної взаємодії. Тому

правовідносини, що виникають внаслідок застосування судами інформаційних технологій, називають організаційно-процесуальними. Організацію судової діяльності зазвичай зараховують до науки про державне управління. Відповідно, ці галузі наукового пізнання базуються на постулатах організаційної теорії, її принципах та закономірностях, що є умовою досягнення мети будь-якої організації.

Отже організація судової діяльності розуміється як вид діяльності, яка має державно-управлінський характер. Всі рішення суб'єктів, наділених повноваженнями щодо організації судової діяльності, приймаються, спираючись на державну владу, тому такі акти є державно-владними.

У юридичній літературі організація судової діяльності розглядається найчастіше у двох аспектах: інституційному (структурному) та діяльнісному (функціональному). Для вивчення судової влади та судової системи у контексті соціально-правових інститутів (форм організації діяльності) використовується інституційний підхід. Функціональний підхід використовується для того, щоб показати природу і зміст судової влади та судової системи як соціально-правових явищ. З позиції функціонального підходу організацію судової діяльності пропонуємо розуміти через основні напрями цієї діяльності.

На нашу думку, організація судової діяльності – це сукупність заходів законодавчого, кадрового, фінансового, ресурсного та іншого характеру, які здійснюють Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Верховний Суд, Конституційний Суд України, Державна судова адміністрацією України, голови судів, а також органи суддівської спільноти та інші органи державної влади та посадові особи, які спрямовані на створення належних умов для відправлення справедливого та незалежного правосуддя у розумний строк.

За функціонального підходу чітко визначається управлінський характер впливу на судову діяльність з боку уповноважених суб'єктів, а також основні напрями організаційно-управлінської діяльності. З погляду законів системності

штучні утворення – організації без управління позбавлені життєздатності, оскільки управління зумовлює внутрішні механізми єдності та інтегральні якості системи. Управління є неодмінним атрибутом організованих систем. Проте управлінський вплив як чинник організації судової системи на практиці та в юридичній науці залишається недооціненим.

Наприклад, у судовій системі, окрім впровадження технологій та електронних систем з різним ступенем успіху, починають застосовуватися економічні методи управління діяльністю судів, зокрема впроваджуються методи розподілу справ, що ґрунтуються на середньозваженій складності справ, методи оцінки потреб судів у фінансуванні залежно від навантаження.

У державному управлінні, у контексті впливу на судову систему, велике значення має право, норми якого забезпечують стабільність, системність та інтегративність в організаційно-управлінській сфері, а отже, забезпечують єдність в організації та діяльності судової системи.

Винятково за допомогою функціонального підходу не може бути розв'язано завдання щодо підвищення ефективності судової діяльності, яка необхідна в цифрову епоху та відповідає концепції «електронної держави». Подібний підхід не враховує важливості координації між різними аспектами судової діяльності, не враховує синхронної взаємодії інститутів загалом, судових інститутів зокрема.

В інституційному сенсі організація діяльності судів розглядається у структурно-функціональному розрізі через організаційно-правові форми такої діяльності. Під формами організації судової діяльності треба розуміти інституційні характеристики судів, статуси суддів та державних службовців у судовій системі, організаційні форми розгляду та розв'язання справ, порядок роботи судів [26, с. 764].

Коломієць Н. В. та Пророченко В. В. зазначають, що організаційне забезпечення органів судової влади є зовнішнім управлінським процесом, який скеровується насамперед у сферу створення та підтримання необхідних умов для

функціонування суду та здійснення правосуддя і здійснюється за допомогою адміністративних, фінансових, інформаційних, організаційних та матеріально-технічних заходів [27, с. 74].

За такого підходу організація судової діяльності є побудова, планомірний та продуманий устрій роботи судів; система, до якої входять суди та підсистеми, завданнями яких є належне забезпечення судів і гарантування незалежності суддів. За інституційного підходу організація судової діяльності може ототожнюватися з уявою про судову організацію.

На нашу думку, у дисертаційному дослідженні Щерблюк О. В. «Організаційні основи судоустрою в Україні» (2021 р.) під судовою організацією розуміється система законодавства України про судоустрій, судову систему, виконання судових актів, державні та громадські правові інститути, за допомогою яких забезпечується реалізація цього законодавства [28, с. 211].

Інституційний підхід також дає змогу ототожнити організацію судової діяльності з уявленням про судову систему. Судова система, як складна цілісність, описується в юридичній літературі за допомогою двох підходів – в широкому та вузькому розуміннях.

У вузькому значенні уявлення про судову систему визначається сукупністю судів як державних органів влади. У широкому значенні судова система це система судів, органи, які їх забезпечують, органи суддівського самоврядування, всі аспекти структурно-організаційного характеру, зокрема порядок формування кадрового корпусу, статусні характеристики судді.

Отже визнано, що таке розширення тотожне поняттю «судоустрій» чи судовій системі у її організаційно-структурній формі. З позиції інституційного підходу організація судової діяльності є сукупністю правових інститутів, статусів, організаційних форм, правил проходження державної служби в судах і правил, що регулюють організаційно-забезпечувальну діяльність усередині судової системи, спрямованих на належне здійснення судами функції щодо виконання правосуддя.

У сучасний період спостерігається ускладнення параметрів судової системи, що треба визнати закономірним результатом як ускладнення суспільної практики, реалізації органами судової влади своєї незалежності та самостійності.

Судова система, будучи складним утворенням, має кілька основних форм вираження судової влади: законодавчо-моделюючу, організаційно-структурну, індивідуалізовано-персоніфіковану, предметно-процесуальну та документальну. Складна влаштованість судової системи підкреслюється ще тим, що суди, які входять до її складу, утворюють підсистеми.

З позиції теорії систем судова система є складно організованою цілісною єдністю, інтегральне утворення складових процесуальних і забезпечувальних елементів, елементів судоустрою, де ступінь єдності та інтеграції системи, що проявляється в обсязі та інтенсивності взаємозв'язків та взаємодії між елементами, пропорційна обсягу управлінського впливу всередині неї.

До ознаки організаційної єдності судової системи належить наявність різних форм, статусів і правил, що сприяють досягненню державно-управлінських цілей стратегічного характеру. Однією з таких цілей є функціонування системи правосуддя в умовах історико-формаційної реальності, сутнісні якості якої відображаються концепціями електронної держави, інформаційного суспільства і похідною від них концепцією електронного правосуддя. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. автори навчального посібника «Інформаційне право України» (2022 р.) присвятили окремий розділ інформаційним технологіям у правосудді [29, с. 392-413].

Цифрові технології зумовлюють формування нових моделей організації державної влади, змінюють уявлення про порядок взаємодій у системі державного управління та про способи комунікацій органів державної влади з громадянами, організаціями та бізнесом, що визначено Порядком використання функціональних можливостей Єдиного державного вебпорталу електронних послуг для задоволення потреб в автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків та обміну інформацією між

посадовими особами та працівниками державних органів [30].

Новим фактором, що впливає на організацію судової системи, стала пандемія, викликана поширенням коронавірусної інфекції, яка стала потужним соціальним регулятором, який прискорив впровадження технологічних інструментів у діяльність судів для забезпечення безперервності правосуддя. Цей чинник зумовив виникнення низки теоретичних і прикладних питань, пов'язаних з ревізією традиційних поглядів щодо судової системи [31].

Традиційна модель судової системи передбачає, що весь обсяг процесуальних та організаційних дій може бути здійснений фізичними особами та представниками юридичних осіб винятково за допомогою фізичної присутності у приміщенні суду. Цей спосіб судових комунікацій, як єдиний можливий, не відповідає концепції електронного правосуддя.

Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проєкту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 202—2024 роки передбачає нову, електронно-цифрову, дистанційну форму взаємодії із заінтересованими особами та особами, які беруть участь у справі [32]. Новий спосіб судових комунікацій передбачає сукупність елементів, зокрема дистанційний доступ до суду та дистанційну участь у судових засіданнях; новий спосіб міжвідомчої взаємодії на підставі обміну цифровими даними; електронну форму судочинства та діловодства, основу якої утворює електронна справа.

У юридичній літературі наголошується, що всі компоненти електронного правосуддя спрямовані на забезпечення доступу громадян до правосуддя, якості судового захисту, ефективності функціонування органів судової влади та їхньої відкритості [33]. Подібні закономірності пов'язані зі створенням нового типу судової організації, що ґрунтується на широкому застосуванні цифрових технологій, використанні судових мереж та цифрових (технологічних) платформ, нових організаційних форм судової діяльності.

Сучасна інституційна модель організації судової діяльності трансформує багато судових інститутів, залежних від просторово-географічних факторів,

визначених станом війни, щодо окупованих територій та вступом у Європейський Союз, що передбачає адаптацію законодавства України до Європейського Союзу. Головною обставиною є зміна уявлення про судову систему, яка отримує прояв у просторово-цифровому середовищі, що за суттю ототожнюється з цифровою платформою. Цифрову платформу необхідно розглядати як складний об'єкт, як сукупність інформаційних технологій та інформаційних систем, або програм для електронних обчислювальних машин, за допомогою чого здійснюється взаємодія різних учасників правових відносин [34, с. 354]. Уявлення про судову систему як цифрову платформу потребує подальшого розвитку та теоретичного обґрунтування.

Враховуючи сучасні фактори розвитку аргументується інституційна модель організації судової діяльності, основу якої складають ознаки судової системи, побудованої як доступну для громадян технологічну платформу. Є потреба у цілеспрямованому, організуючо-регулювальному, владному погодженні судових інститутів, здійснюваних ними процедур, забезпеченні взаємозв'язку та впорядкованості багатьох активно діючих суб'єктів, зокрема суди та судді, органи державної влади, посадові особи та державні службовці.

Організаційні форми судової діяльності мають взаємодіяти, стимулювати одне одного і створювати інституційні комплекси. Це дасть змогу забезпечити структурну стійкість організаційних форм судової діяльності, що вступають у взаємодію, надавати взаємно посилювальне інституційне регулювання для досягнення мети цифрової трансформації судової системи. Основою порядку та координованості є особливості регулятивних функцій правових інститутів, які у науці отримали назву транзитивності інституційного регулювання.

Цей феномен, на думку Матвєєвої Л. Г., полягає у перехідності регулятивних функцій з одного інституту в інший, внаслідок чого вплив одного інституту на інший стає взаємним, що посилює вплив [35, с. 154]. Внаслідок цього режим їхнього взаємного стимулюючого регулювання розвивається в наростаючому темпі, спостерігається ефект синергії. Або, навпаки, інститути

слабо впливають і підтримують один одного, через що регулювальна дія інститутів зменшується, а надалі інституційний комплекс розпадається.

Виявлені закономірності свідчать, що у межах взаємовідносин структурні та функціональні складові організації судової діяльності тісно переплітаються між собою, утворюючи стійкі зв'язки. Відповідно до цього судові інститути варто розглядати у внутрішній будові та у взаємодії.

Організацію судової діяльності належить розглядати як інтегральне поняття, що передбачає інституційні та функціональні складові. Кожному із зазначених складових властива як структурно-функціональна визначеність, так і взаємовідносини з іншими елементами. Облік даних зв'язків зумовлює ефективність організації судової діяльності у умовах.

Однією з умов ефективності судових реформ є всеосяжний характер, який комплексно та взаємопов'язано охоплює всі складові судової влади: ланку та структуру судової системи, процедури здійснення правосуддя, якісні характеристики суддів. У цьому сенсі організація судової діяльності є насамперед упорядкування, координація та взаємодія різних видів судової діяльності та складових її судових інститутів, досягнення взаємної відповідності функціонування всіх частин єдиної судової системи, що спрямоване на доцільне розв'язання стратегічних завдань судами.

Іноземний член НАН України, професор Юридичної школи Дікінсона Університету штату Пенсильванія (США) Уільям Е. Батлер зазначає, що завдання судової системи – надання якісних судових послуг кінцевим споживачам: громадянам, нашим співвітчизникам, суб'єктам господарювання, діяльність яких є основою економічного розвитку держави [36, с. 44].

Організаційна наука про судову діяльність є в цьому сенсі універсальною та методологічною, оскільки аналізуючи різноманіття несистематизованих організаційних зразків та моделей, що складаються в різних видах (процесуальних та не процесуальних) судової діяльності, на підставі узагальнень формулює організаційно-правові закономірності та принципи, обґрунтовує

організаційно-правові форми, що мають загальний характер і призначені для використання у різних сферах діяльності судів.

Організація судової діяльності як наука спрямована на дослідження структурної стійкості вступаючих у взаємодію організаційних форм судової діяльності та розробку моделей, що збільшують регулятивний вплив для досягнення визначених для судової системи цілей. Завданнями науки організації судової діяльності є систематизація організаційного досвіду діяльності судів, їх побудови, порядку та форм роботи.

Методи цієї наукової теорії визначено її завданнями. До методів належать узагальнення та систематизація накопичених у судовій системі України та в країнах Європейського Союзу організаційно-правових принципів і форм, пояснення їх впливу на досягнення цілей у стратегії електронного правосуддя, обґрунтування перспективних моделей організаційного устрою судів та порядку організації судової діяльності.

Методами є теоретичне моделювання та експеримент. Треба зазначити, що наука про організацію судової діяльності є більшою мірою емпіричною, у багатьох випадках теоретично обґрунтовані висновки вимагають проведення експерименту на базі судів. У практичному плані у судових системах ЄС накопичено чималий досвід успішних зразків організації судової діяльності, придатних для аналізу та імплементації.

Зміст організації судової діяльності складають права та обов'язки суб'єктів, наділених організаційно-управлінськими повноваженнями щодо впорядкування та координації частин системи правосуддя та щодо мети розвитку судової системи, виражених у рішеннях, спрямованих на встановлення, зміну та припинення організаційно-правових форм судових інститутів, здійснюваних ними процедур, форм та порядків роботи судів.

Дослідження організації судової діяльності у сучасний період цифрової трансформації мають ґрунтуватися на міждисциплінарному підході. Розробка та формулювання організаційних закономірностей та принципів, що стосуються

судової системи у цифрову епоху, пов'язано з використанням досягнень різних галузей науки.

Управління – це комплексна система знань, що акумулює досягнення різних наук: філософії, економіки, психології, соціології, етики та інших. У вітчизняній юридичній літературі наявні роботи, у яких досліджено ті чи інші аспекти провадження судової діяльності цифрової економіки в умовах воєнного стану [37; 38; 39].

Однак, незважаючи на чимале коло джерел, які торкаються проблеми у суспільстві, судова діяльність у всьому різноманітті елементів предметом самостійних наукових досліджень не була. Враховуючи рівень розвитку науки про судову діяльність багато її аспектів малодосліджені чи дискусійні. Для вироблення напрямів подальшого розвитку судової діяльності та ефективного організаційно-управлінського впливу наявні напрацювання проблем судової діяльності в окремих галузях юридичної науки недостатні. Ці наукові погляди мають власні теоретичні та методологічні засади, переслідують галузеві завдання. Ізольовано поза системно досліджуються окремі елементи судової діяльності, пов'язані з відправленням правосуддя за конкретними категоріями справ, або окремими напрямами забезпечення судів.

Також недостатньо досліджені положення про зміну територіальної підсудності, що містяться у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», де зазначено, що у разі неможливості здійснення правосуддя судами, розташованими на тимчасово окупованих територіях, територіальна підсудність судових справ, що розглядаються у таких судах, визначається в порядку, передбаченому ч. 7 ст. 147 Закону України від 2 липня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [40].

Наукові висновки, що містяться в різних галузях науки, будуть корисними для організації судової діяльності як накопичений досвід узагальнення та наукового осмислення організаційних закономірностей, принципів і форм у

нових умовах цифрової реальності та військового стану.

Охотницька Н. В. у дисертаційному дослідженні «Становлення судової системи України (1991-2012 роки): історико-правовий аспект» (2015 р.) пише, доцільно зазначати, що судова система Україна з кожним роком дедалі більше відповідає міжнародним стандартам. Важливими у цьому аспекті є положення Конституції України, які передбачили створення та функціонування судової системи, яка повністю відповідатиме міжнародним стандартам та міжнародним зобов'язанням України і створить умови для реального захисту прав людини, що повністю відповідає сьогоденню [41, с. 184].

Дослідивши організацію судової діяльності доцільно підсумувати сказане.

Організація судової діяльності схильна до динамічного впливу еволюції суспільства, держави, права, представляє процес втілення у судову діяльність актуальних конституційних стандартів взаємовідносин держави та особи у сфері правового регулювання правових відносин захисту прав свобод і законних інтересів особи, суспільства та держави, мета якого полягає у досягненні оптимального балансу демократичних цінностей.

Організація судової діяльності усвідомлюється як цілісне поняття, що містить інституційні та функціональні елементи. Кожна із зазначених складових властива як структурно-функціональна визначеність за наявності взаємовідносин з іншими елементами судової системи. Недооцінка структурно-функціональних взаємозв'язків та взаємовпливу цих інститутів не дасть змоги підвищити якість судової діяльності в умовах технологічної модернізації судів.

З позиції інституційного підходу організація судової діяльності є сукупністю правових інститутів, статусів, організаційних конфігурацій, правил проходження державної служби в судах і засад, що упорядковують організаційно-забезпечену діяльність функціонування судової системи, спрямованих на реалізацію судами призначення виконання правосуддя.

Інституційна модель організації судової діяльності трансформує багато судових інститутів, залежних від географічних факторів, пов'язаних з окупацією

та звільненням територій держави, змінює уявлення про судову систему. У цифровому середовищі судова система організується як доступна за допомогою мережі Інтернет для фізичних і юридичних осіб цифрова платформа, яка є гарантією єдності судової системи та віддаленої реалізації зацікавленими особами організаційних і процесуальних прав [42, с. 489].

Ця обставина зумовлює розширення змісту права фізичних і юридичних осіб на судовий захист шляхом визнання права на віддалену участь під час розгляду справи.

1.2. Місце та роль адміністративної юстиції у механізмі забезпечення захисту прав людини

Питання стану захищеності прав і свобод особи в державно-правовій дійсності, в епоху нових стратегічних завдань щодо забезпечення територіальної цілісності та суверенітету України, в умовах формування інформаційного суспільства, в якому інформація та рівень її застосування та доступності кардинально впливають на економічні та соціокультурні умови життя громадян, є аксіологічною серцевиною у вибудовуванні відносин між особою, суспільством і державою [43].

Рівень захищеності прав і свобод особи визначає соціальний клімат правової держави. Гарантованість, дотримання та захист прав і свобод людини державою є її обов'язком, зміст якого зводиться до існування системи державних органів, зокрема тих, що здійснюють правосуддя.

В умовах реформування функції захисту системи прав і свобод людини покладалися на різні державні органи адміністративні, правоохоронні та інститути громадянського суспільства, що спонукало Україну до побудови моделі, яка дає змогу реалізувати право на захист в умовах державно-правового розвитку у контексті реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1].

Гуманістична концепція визнання природних прав людини як найважливіша цінність визначила формування правового механізму забезпечення, заклала теоретичні засади становлення інституту адміністративної юстиції в державах-членах Європейського Союзу.

Виявляється безпосередній взаємозв'язок інституту адміністративної юстиції з інститутом прав і свободи особи, що виражається у пошуку нових способів забезпечення. Дотепер у юридичній літературі триває активна дискусія щодо змісту механізму забезпечення та захисту прав людини, її елементів, а також співвідношень із суміжними інститутами [44; 45; 46].

Теорія держави та права бачить своє призначення не лише в тому, щоб глибоко розуміти закономірності розвитку та функціонування державно-правових явищ, а й у тому, щоб дати юристам сучасні інструменти юридичної діяльності, серед яких одним із ефективних є метод понятійно-категоріальної роботи, за якого відбувається введення в тезаурус юриспруденції нових понять про право та державу, зумовлених суспільним розвитком, де здійснюється уточнення та оновлення базових, фундаментальних категорій юриспруденції, до яких належить категорія «право на захист».

Зокрема, в юридичній літературі використовуються такі поняття, як механізм забезпечення прав і свобод людини, механізм реалізації прав і свобод людини, механізм захисту прав і свобод людини, система захисту прав людини, охорона прав людини тощо, розглядаються у вузькому та широкому аспекті.

Мельничук О. С. зазначає, що вивчення еволюції поглядів на права людини є ключовим аспектом розвитку юридичної науки. Сучасні наукові парадигми, підходи, принципи та методи в методології юриспруденції сприяють глибшому розумінню суті прав людини та відображають динаміку розвитку правових теорій щодо трансформації уявлень про права та свободи особи [47, с. 42-43].

На думку Рабіновича П. М., механізм забезпечення прав і свобод людини передбачає складний процедурно-правовий порядок реалізації прав, свобод і

обов'язків, за якого закон встановлює алгоритм порядку реалізації, процедуру, послідовність дій самого носія прав і свобод та зобов'язаних суб'єктів права, а також зміст цих дій, виконання яких спрямоване на найповніше та найточніше використання прав і свобод [48, с. 21].

Опольська Н. М. опирається на ширше трактування цього поняття, розглядаючи механізм у динамічному вимірі як багаторівневу та різнорідну систему елементів, які синтезують правовідносини у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, діяльність з правового регулювання, організації та реалізації прав і свобод та вдосконалення їх гарантій [49, с. 192].

На думку Дубрави А. В., під інституційно-правовим механізмом забезпечення прав і свобод особи належить розуміти комплексну процедуру (процес) втілення правових розпоряджень у сфері прав людини у реальну реальність [50, с. 27].

Розгорнуте визначення конституційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свободи людини та громадянина подав Бисага Ю. М. На його думку, це складна, цілісна, багатостороння та багаторівнева система організаційно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований, результативний вплив на суспільні відносини у сфері реалізації, охорони та захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина через взаємозумовлене, збалансоване функціонування, зокрема взаємодії всіх структурних елементів, кожен із яких має своє функціональне призначення, з метою створення оптимальних політичних, економічних, соціальних, духовних, правових та інших умов повного користування людиною та громадянином соціальними благами, ефективного забезпечення прав і свобод [50, с. 8].

У державах-членах ЄС, які перебувають на шляху трансформації від тоталітарного до демократичного суспільства (Латвії, Литві, Естонії), повна реалізація прав і свобод особи залежить не тільки від власних зусиль людини, а й більшою мірою від комплексу організаційних і правових заходів, які вживає

держава для їх забезпечення.

Якість захисту прав людини залежить від ефективності чинних механізмів, зокрема і у сфері управлінських відносин. Низка авторів акцентує увагу саме на правозахисному елементі механізму забезпечення прав людини.

Белов Д. М., Белова М. В. зазначають, що система захисту прав і свобод людини і громадянина України загалом є достатньо розгалуженою, основними елементами якої є її суб'єкти, об'єкти, принципи, а також гарантії прав і свобод людини і громадянина. Водночас в досліджуваній системі головними є саме суб'єкти, адже вони є генераторами суспільної діяльності, активності, носієм інтересу й учасником суспільних відносин [51, с. 190].

Доцільно розглядати проблему з погляду системи захисту прав людини як цілісної сукупності елементів: форми (самозахист, державний та громадський захист); способів (способи, що застосовуються відповідними суб'єктами захисту прав і свобод); засобів (залежно від правових можливостей суб'єктів) захисту прав і свобод людини та громадянина. Правозахисний механізм складається з норм права, юридичних фактів, правовідносин, форм і актів реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, актів застосування права, елементів правосвідомості та правової культури, що інтегруються в організації та діях фізичних і юридичних осіб, громадських об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Автори монографії «Сучасні механізми захисту прав людини» зараховують до системи захисту прав людини право на захист; форми правового захисту; правові примусові засоби захисту (заходи захисту та відповідальності) [52, с. 25].

Немає потреби вдаватися у дискусію про співвідношення понять «механізм» чи «система», оскільки вони можуть розглядатися як тотожні.

Ганчук О. М., який поняття забезпечення прав і свобод особи вважає основною категорією, що входить до інституту прав людини, оскільки без забезпечувальних заходів неможливі реалізація, охорона, захист прав і свобод

особи, що передбачає широкий комплекс заходів законодавчого, виконавчого та судового характеру і який розглядає реалізацію, охорону та захист не інакше, як форми вираження забезпечення прав і свобод особи [53, с. 9].

Тому поняття забезпечення прав і свобод особи доцільно розглядати у трьох аспектах: по-перше, як створення попередніх умов, що виражаються у нормативному закріпленні прав і свобод особи; по-друге, як процес охорони та захисту прав і свобод громадян; по-третє, як наслідок, результат діяльності особи, держави й суспільства, що проявляється у фактичній реалізації прав і свобод особи.

На наш погляд, поняття механізм забезпечення прав і свобод людини є доволі широкою категорією, що містить нормативну, організаційно-функціональну, ідеологічну та матеріально-фінансову сторони.

Нормативна сторона представлена системою нормативно-правових актів, що закріплюють права та свободи людини, гарантії їх забезпечення, організаційні та процедурні засоби охорони та захисту. Організаційно-функціональна сторона механізму забезпечення прав і свобод людини передбачає систему і діяльність державних і громадських правозахисних органів.

Ідеологічна сторона виражається в програмних установах політико-правових документів, спрямованих на створення політичних, економічних, соціальних та юридичних умов і засобів щодо забезпечення прав людини, інформаційно-роз'яснювальної та право-виховної роботи серед населення, наприклад, Національна стратегія у сфері прав людини [54].

Матеріально-фінансова сторона це матеріально-технічне та фінансове забезпечення реалізації прав людини та діяльності правозахисних установ.

Механізм забезпечення прав людини має дві важливі складові: суб'єктивні дії людини щодо реалізації прав і свобод; заходи політичного, економічного, соціального, нормативно-правового, організаційно-процедурного характеру, покликані здійснювати ці права.

Практика показує, що інститут прав людини перебуває в рухомому стані.

Поява нових форм захисту сприятиме подальшому правовому прогресу та збагаченню судової практики.

Великий потенціал для вдосконалення правового механізму забезпечення прав людини, насамперед, їх захисту міститься в нормах конституцій держав – членів ЄС, які закріплюють право на судовий захист прав і свобод, право на визнання правосуб'єктності та право захищати права та свободи всіма способами, які не суперечать закону, враховуючи необхідну оборону, право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги та інше. Держава для реалізації конституційних прав і свобод людини забезпечує розвиток судових і досудових форм, засобів захисту прав і свобод людини та громадянина.

Незважаючи на те, що в більшості демократичних країн Європи, Азії, Америки ефективною формою захисту порушених прав від незаконних дій публічних органів є судовий порядок, також і в адміністративних судах, однак можливі позасудові способи захисту прав особи, які застосовуються в комплексі із судовим порядком [55].

Цього дотримуються країни пострадянського простору і держави-члени ЄС, що дає змогу державним органам цих країн шукати шляхи для запобігання можливим порушенням прав і свобод фізичних і юридичних осіб посадовими особами шляхом нормативно-правового регулювання. Наприклад, може йтися про скорочення дискреційних повноважень посадових осіб, посилення відповідальності, вжиття відповідних організаційних заходів тощо.

Водночас важливою складовою процесу впливу ідей конституціоналізму на інституціоналізацію адміністративної юстиції є проблема способів взаємодії особи з органами державної влади. На практиці склалися такі форми:

- адміністративний спосіб передбачає перевірку вищим органом влади законності, обґрунтованості та доцільності прийняття та виконання адміністративних актів (Франція, Італія та ін.);

- загально-судовий спосіб розгляду та розв'язання спорів і скарг у межах цивільного процесу (застосовується у пострадянських країнах);

- квазісудовий спосіб, що передбачає утворення системи контрольованих судами загальної юрисдикції спеціальних органів (трибунали з розгляду адміністративних спорів), які не входять до судової системи (США, Великобританія);

- адміністративно-судовий метод, що виражається системою спеціальних судів на розв'язання спорів у сфері публічного управління (Німеччина).

Одним із таких важливих способів в механізмі забезпечення та захисту конституційних прав людини та громадянина, який дає змогу усувати порушення адміністративних органів, є інститут досудового врегулювання спорів, що впливають із публічних правовідносин [56].

Цей інститут існує у всіх державах-членах Європейського Союзу. Він є процедурою, яка передбачає звернення фізичних і юридичних осіб зі скаргою до суду або звернення зі скаргою до органів державної влади. У деяких державах стадія оскарження актів, рішень, дій та бездіяльності посадових осіб державних органів є обов'язковою, без проходження якої у громадянина, без відмови у задоволенні скарги, немає права на судове оскарження (Угорщина, Латвія, Австрія).

У Республіці Естонія передбачена можливість альтернативного підходу до подання скарги до вищих органів (вищої посадової особи) або до суду. Право подання скарги базується на конституційному праві громадянина спрямовувати індивідуальні та колективні звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування, а також право кожного на судовий захист своїх прав і свобод самоврядування (статті 46 Конституції Республіки Естонія) [57].

Варто наголосити, що зазначені права є складовими елементами механізму забезпечення та захисту конституційних прав і свобод, які виявляються в активних діях самої людини. Порядок та строки розгляду звернень в адміністративному порядку регулюються законом Республіки Естонія.

Право фізичних і юридичних осіб на судовий захист не заперечує можливості звертатися до вищого державного органу для оскарження рішень,

актів, дій (бездіяльності) державних органів (посадових осіб). За результатами розгляду скарги виноситься мотивоване рішення, яке буде остаточним лише у тому разі, якщо фізична чи юридична особа самотійно відмовиться від оскарження її у судовому порядку, гарантованому процесуальним законодавством.

Позасудовий порядок оскарження адміністративних актів регулюється двома законами загальної дії «Про звернення громадян» та «Про адміністративну процедуру», та цілою низкою законодавчих актів, які регулюють порядок і строки оскарження в окремих сферах життя [58; 59]. Наприклад, Порядок розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції [60]. Спостерігається дублювання окремих норм, які іноді суперечні.

Серед правозахисних інститутів помітне місце посідає національний омбудсмен, до якого мають право звернутися фізичні і юридичні особи. Цей інститут заснований у всіх державах Європейського Союзу, основною функцією якого є розгляд та розв'язання скарг (звернень) щодо відновлення порушених прав.

В Україні пост Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини засновано у 1997 році. Уповноважений призначається та звільняється з посади Верховною Радою України. Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Уповноважений покликаний сприяти відновленню порушених прав; вдосконалення законодавства України про права людини та громадянина, погодження із загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права; розвитку міжнародної співпраці у галузі прав людини; юридичної освіти з прав і свобод людини [61].

Цей інститут доповнює засоби захисту прав і свобод громадян, але не скасовує та не спричиняє перегляду повноважень державних органів, що забезпечують захист і відновлення порушених прав і свобод.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини незалежний і не підзвітний державним органам і державним службовцям. Він не має права проводити політичну діяльність, бути членом політичної партії чи іншого громадського об'єднання, яке має політичну мету. Уповноважений з прав людини в Україні має недоторканність упродовж усього терміну повноважень. Імунітет поширюється на житлове та службове приміщення, багаж, особистий та службовий транспортні засоби, листування, використовувані засоби зв'язку, а також на належні документи.

Цей інститут у державах-членах ЄС та Україні має конституційну природу, період практичного функціонування якого відбувається в умовах удосконалення правозахисних механізмів та адаптації до внутрішніх політико-правових реалій [62].

Однією з форм позавідомчого оскарження дій органів державної влади та їх посадових осіб є інститут звернення громадян до депутатів Верховної Ради України, які мають право скерувати депутатський запит чи звернення до відповідних державних органів чи органів місцевого самоврядування [63]. Хоча такі звернення та запити депутатів не зобов'язують до прийняття державним органом або посадовою особою скасування незаконного рішення або вжиття необхідних заходів для усунення порушень, але відповідні органи повинні прореагувати на звернення депутата та дати обґрунтовану відповідь.

Конституції країн Європейського Союзу та України передбачають право кожного громадянина звертатися за захистом своїх прав у міжнародні органи. Це право можна реалізувати, якщо всі доступні внутрішні засоби правового захисту були вичерпані [64].

Діяльність міжнародних правозахисних механізмів забезпечення та захисту прав людини спрямована на дотримання національних законів у діяльності органів державного управління та націлена на захист людини від неправомірних дій та рішень посадових осіб.

Назарчук О. В. зазначає, що порушення прав людини узагальнені не лише

у джерелах міжнародного гуманітарного права, а й у європейському праві прав людини, яке ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Для захисту цих прав і свобод заснований Європейський Суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі справи і рішення якого обов'язкові для всіх держав-учасниць Конвенції [65, с. 21; 66].

Часті порушення прав людини та недостатня ефективність судів загальної юрисдикції підштовхують держави до створення спеціального інституту у вигляді адміністративної юстиції, який має стати складовою механізму забезпечення та захисту прав людини.

Сьогодні важливу роль у механізмі реалізації та захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб має адміністративний (позасудовий) та судовий порядок оскарження незаконних рішень та дій публічної адміністрації.

Право скарги є правом гарантією реалізації будь-якого з належних конституційних прав і формою участі громадянина в управлінні справами суспільства та держави – у разі оскарження незаконних рішень публічної влади на користь великої групи людей чи суспільства.

Досудовий порядок оскарження може здійснюватися у двох формах. По-перше, у внутрішньовідомчих процедурах шляхом звернення до вищого державного органу або до вищої посадової особи. Натепер він регулюється двома Законами України «Про звернення громадян» та «Про адміністративну процедуру», рядом законодавчих актів в окремих сферах життя.

Проте спостерігаються дублювання окремих норм і є протиріччя (наприклад, щодо закріплення форм звернення). Вважаємо, що всі норми, пов'язані з процедурами розгляду звернень фізичних і юридичних осіб, необхідно закріпити в єдиному законодавчому акті та передбачити усну, письмову, електронну (електронний документ) форми звернень фізичних і юридичних осіб, у формі аудіо та відео звернення, відеоконференцій; у спеціальному законодавстві вилучити усі норми загального характеру, визначивши особливості адміністративних процедур розгляду звернень

громадян у відповідних сферах, які не збігаються із загальним порядком.

Досудовий порядок оскарження може здійснюватися поза відомством через подання скарги до зовнішніх структур влади. Найбільшими владними повноваженнями щодо розгляду звернень громадян на незаконні акти адміністративних органів наділені органи прокуратури та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [67].

Серед правозахисних інститутів у державах-членах ЄС важливими є органи конституційної юстиції, діяльність яких спрямована на забезпечення верховенства Конституції та підтримання режиму конституційної законності.

Натепер конституційна юстиція в Україні діє у формі Конституційного суду – є одним з невід’ємних елементів конституціоналізму [68]. Конституційний контроль відіграє важливу роль у механізмі захисту прав людини, у формуванні правових засад демократизації суспільного життя та побудові правової держави.

У сучасному конституційно-правовому регулюванні прав і свобод людини та громадянина спостерігаються тенденції розширення правозахисних інституцій, що відображено у законодавстві держав-членів ЄС. Щодо цього адміністративна юстиція, будучи самостійним інститутом захисту прав людини, будується на конституційному визнанні природних прав взаємної відповідальності особи та держави.

Ковалів М. В., Єсімов С. С., Крамар Р. І., Скриньковський Р. В. вважають, що європейська інтеграція визначає процес розвитку держави та суспільства, детермінує характер реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина [69, с. 6003].

Розширення правозахисних механізмів сприятиме кращому захисту прав людини, дасть змогу знизити навантаження на суди, полегшить доступ населення до правосуддя та стане додатковою мірою захисту прав і інтересів фізичних і юридичних осіб.

У практиці адміністративної юстиції накопичилося чимало прикладів

ефективності цього способу розв'язання спорів публічно-правового характеру. Доповнюючи механізми захисту прав людини, водночас адміністративна юстиція, на відміну від інших правозахисних інститутів, має переваги: по-перше, торкається приватних і публічних інтересів; по-друге, дає можливість проведення судової перевірки різноманітних актів, зокрема прийнятих у дискреційному порядку; по-третє, обмежує розсуд органу управління чи посадової особи; по-четверте, підвищує процесуальні гарантії учасників процесу, оскільки має право самостійно скасовувати неправомірний акт; по-п'яте, спеціалізація суддів дає змогу забезпечити високий рівень розгляду спорів та їх розв'язання.

Смокович М. вказав, що суть адміністративної юстиції у її сучасному розумінні нерозривно пов'язана з філологічним тлумаченням складників цього феномену [70, с. 50].

Взаємовідносини людини та держави мусять слугувати формуванню головних засад правової державності. Людини відповідає перед державою, а держава гарантує дотримання прав, свобод і законних інтересів.

Стосунки людини та держави визначаються ступенем їх забезпечення та захисту. Цим обумовлена необхідність постійного вдосконалення системи захисту прав і свобод людини та громадянина. Громадяни ніколи не були вільними від свавілля влади. Держава, покликана охороняти та захищати права особи, водночас здатна порушувати їх неконституційними правовими нормами, що приймаються, незаконними діями органів виконавчої влади, окремих посадових осіб і державних службовців [71, с. 164].

У зв'язку з цим Міхайліна Т. А. та Іванченко Я. М. вказують про необхідність обмеження зайвого ступеня свободи цих органів, що знижують ефективність правотворчої та правозастосовної діяльності, а зрештою призводять до порушення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, розглядаючи проблеми адміністративного правосуддя не власними силами, і з позиції взаємного обмеження та взаємовпливу державних органів у структурі

державної влади. Основна проблема правозастосовної дискреції в Україні полягає у загальному функціонуванні правової системи держави [72, с. 36].

На думку Булкат М. С. теоретично недостатньо, а практично неефективно зводити проблеми адміністративного права лише до власних галузевих питань матеріального адміністративного права та адміністративного судочинства. Методологічними положеннями становлення адміністративної юстиції та адміністративного процесуального права є співвідношення держави та громадянського суспільства [73, с. 81].

Натепер ця тема актуальна та викликана потребою формування якісно нового адміністративного процесуального законодавства, що відповідає усім вимогам цінності особи та її захисту.

На думку П. М. Лепісевича, з розвитком адміністративного судочинства правова держава набуває надзвичайно важливої та органічно притаманної сучасній державі ознаки: виникнення нових особливостей правової державності у вигляді процесуальної судочинної діяльності та спеціальної організації судової влади, здійснення контролю за публічним управлінням за допомогою незалежних державних судів, покликаних захищати суб'єктивні права та свободи громадян від негативних дій та рішень держави, демонструє нові підходи щодо посилення правового захисту громадян.

Адміністративна юстиція є сферою діяльності держави, де права, свободи та законні інтереси громадян зачіпаються найбільш відчутно. Норми законодавства про адміністративне судочинство покликані створювати належні юридичні порядки у сфері встановлення та реалізації стандарту ефективного правового судового захисту. Саме у структурі такого стандарту перебуває система адміністративно-процесуального регулювання порядку розв'язання судами публічно-правових спорів [71, с. 166].

Ковалів М. В. і Єсімов С. С. вважають, що Кодекс адміністративного судочинства України є важливим кроком на шляху розвитку адміністративного судочинства та всієї судової системи, але створюючи судові механізми захисту

прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб від чиновницького свавілля, потрібно активно та послідовно формувати такі умови, які унеможливають або зводять до мінімуму ризик появи рішень або дій (бездіяльності) органів і посадових осіб публічної адміністрації, які порушують права, свободи та законні інтереси учасників адміністративно-правових відносин [74, с. 32].

Бевзенко В. М. описує своєрідний розвиток адміністративного судочинства та адміністративно-процесуального законодавства, розмірковуючи про категорію захисту в процесуальному сенсі [75].

На думку Авер'янова В. Б., адміністративна юстиція стала набувати значення повноцінного судового механізму захисту суб'єктивних прав приватних осіб, перетворюючись на носія права на ефективне правосуддя, що передбачає рівність з публічною адміністрацією [76, с. 99].

Костроміна О. Г. вважає, що Кодекс адміністративного судочинства сповна сприйняв і врахував основні завдання судового адміністративно-правового захисту, розв'язання яких спрямовано забезпечити комплексність, всебічність і ефективність юридичного захисту суб'єктивних прав громадян у сфері дії (функціонування) органів публічного управління та їх посадових осіб [77, с. 29].

На думку Ковалю М. П., тільки з уведенням принципу спеціалізації судів загальної юрисдикції на конституційному рівні адміністративна юстиція перетворюється з суто теоретичної проблеми на практичну, а її впровадження почало поступово переходити з площини загальнотеоретичних дискусій у сферу законотворення [78, с. 575].

На думку Горбалінського В. В., належним при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень є спосіб захисту, який не суперечить закону, відповідає обставинам справи та призначенню судового захисту, а також є ефективним у спірних правовідносинах і призведе до ефективного захисту порушеного права, свободи чи інтересу. Належний спосіб захисту має відповідати критеріям:

достатності, виконуваності, не порушувати права чи інтересів інших осіб, не суперечити закону [79, с. 449].

П. М. Лепісевич зазначає, адміністративно-процесуальні правовідносини, що виникають у сфері захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, специфічні, перебувають у взаємозв'язку, зберігають відносну самостійність. До особливостей методу регулювання належить специфіка юридичних фактів (що породжують, змінюють і припиняють ці правовідносини), їх пов'язаність із захистом, із встановленням різних обставин, сприятливих для суб'єктів захисту; залежність правового статусу суб'єктів правовідносин від завдання відстоювання прав і законних інтересів осіб, які залучаються до адміністративного судочинства.

Розуміння захисту як процесуального інституту розкривається через сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з використанням зазначених у законі засобів і способів у чітко визначених цілях.

Належить звернути увагу на те, що основою інституту адміністративно-процесуального права є адміністративно-процесуальні норми, що визначаються завданням захисту прав учасників адміністративного процесу, що виконують різні функції в процесі правового регулювання правовідносин. Одні з них мають загальний характер для всіх видів захисної діяльності (роль та місце захисту в адміністративному судочинстві, принципи здійснення, загальні засоби захисту).

Місце захисту як складової частини призначення адміністративного судочинства визначено у першій главі Кодексу адміністративного судочинства України. Тут же закріплені принципи адміністративного судочинства, частина з яких може бути долучена до принципів захисту. Інші норми регулюють особливості правового стану суб'єктів захисту, умови та порядок їх участі у різних процедурах [71, с. 164].

Доцільно вказати, що в наукових виданнях висвітлено різні підходи до формулювання поняття захисту прав, свобод і законних інтересів громадян та пояснення його змісту. В одних джерелах йдеться про захист у вузькому

значенні, що зводиться до адміністративно-процесуальної функції як одного з напрямів процесуальної діяльності, що складається з дій учасників адміністративного процесу [80].

Однак розширення меж діяльності з відстоювання прав, свобод і законних інтересів особи в адміністративному судочинстві не дає змоги зараховувати адміністративно-процесуальний захист лише до одного з таких напрямів, а аналіз процесуальних норм спонукає говорити про інші напрями захисту в адміністративному судочинстві [81].

Розкриваючи зміст захисту за допомогою аналізу понять суб'єкти захисту, об'єкти захисту, мета, способи, принципи, гарантії є можливим найповніше відобразити її суть у єдності та різноманітті компонентів, тісно взаємопов'язаних між собою. Всі дії, що здійснюються щодо захисту, спрямовані на досягнення конкретної мети, яка має визначальне значення у формуванні всіх інших аспектів захисту та досягається за допомогою певних способів [71, с 165].

Якщо розглядати захист як діяльність у реалізації відповідних правових норм, що протікає у формі правовідносин, і представляти у вигляді системи взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних та інших дій учасників адміністративного судочинства, варто спробувати розкрити її зв'язок з іншими елементами системи адміністративного судочинства, визначити її місце та роль у виконанні відповідних завдань.

Потрібно наголосити, що така діяльність загалом безпосередньо впливає на побудову адміністративного процесу, надає йому якість системності, стає складовою його змісту.

На думку П. М. Лепісевича, під юридичним захистом прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб в адміністративному судочинстві можна розуміти комплексну систему правових заходів, які застосовуються для забезпечення вільної та належної реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що передбачає їх звернення до суду [71, с 165].

Осіпов Ю. В. зазначає, що у процесі практичної реалізації права на судовий

захист трансформується в «право на звернення до адміністративного суду за захистом», або ж «право на захист в адміністративному судочинстві», яке реалізується через «право на звернення до адміністративного суду» шляхом пред'явлення адміністративного позову [82, с. 367].

Комплексність адміністративного судочинства та захист як один з його системоутворювальних факторів дає змогу фундаментально змінити розуміння про її місце та роль в адміністративному процесі, оскільки виникає потреба у забезпеченні одноманітного підходу до її правотворчого упорядкування, де мають стати очевидними сутнісні характеристики захисту, призначення, принципи реалізації, об'єкти, склад суб'єктів.

Гідне забезпечення та захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб є важливим серед елементів правового стану суб'єкта в адміністративному процесі. Процесуальна форма діяльності суду під час розгляду порушених прав адміністративно-правових спорів ґрунтується на принципі активності суду за обмеженою змагальністю сторін [83, с. 44].

Натепер судова влада в Україні здійснюється за допомогою конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства.

Адміністративне судочинство є основним способом здійснення судової влади у публічній сфері, специфіка якої виявляється у реалізації судового контролю за адміністративно-нормативною правотворчістю та судовим захистом людини та громадянина, юридичних осіб від незаконних дій (бездіяльності) державних органів і органів місцевого самоврядування, посадових осіб, державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування.

Прийняття Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) вельми значуща та важлива подія у розвитку судової системи країни, покращення правової системи України, розширення меж правової державності, належне впорядкування структури правосуддя, що відповідає стандартам

забезпечення прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до КАС України адміністративне судочинство призначене для вирішення юридичних спорів між фізичними та юридичними особами – позивачами та відповідачами щодо роботи державних органів.

Однак сучасне адміністративне судочинство виявилось більшим за суттю та надає можливість пред'явлення вимоги органам публічної влади, коли відповідачем є фізична чи юридична особа. Можливий і третій варіант, за якого у межах адміністративного судочинства вирішується суперечка між публічними органами про їх повноваження.

Адміністративне судочинство звужує потенціал керуючого впливу державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб на фізичну і юридичну особу та суспільство, перспективу обмеження прав і законних інтересів громадян.

Адміністративне судочинство є перешкодою для імовірного беззаконня публічної влади, способом гарантування публічного порядку та досконалого судового контролю за діями та рішеннями органів державного управління та їх посадових осіб, державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування.

Ярема О. Г. зазначає, що адміністративне судочинство як спосіб забезпечення публічного порядку полягає у єдності трьох аспектів: організаційного, матеріального та процесуального з урахуванням співвідношення понять «адміністративні правопорушення» та «адміністративне судочинство» [84, с. 263].

Прогалиною правового регулювання є відсутність визначення «публічний порядок» у Кодексі адміністративного судочинства України. Законодавча влада не змогла юридично визначити сутність цього правового поняття. Незважаючи на науковий вакуум, що утворився в адміністративно-правовому дослідженні цієї проблеми, вчені інших галузей права спробували проаналізувати публічний порядок в міжнародному праві, міжнародному приватному праві, цивільному та

господарському процесам [84, с. 263].

Однак відсутність чіткого критерію визначення публічного порядку є основною проблемою для нормативного закріплення змісту. У зміст публічного порядку входять відносини щодо забезпечення належної та ефективної системи управлінських відносин усередині держави, тоді як застереження про публічний порядок є одним із способів забезпечення публічного порядку [85].

Під публічним порядком доцільно мати на увазі систему публічно-правових відносин з реалізації їх суб'єктами публічних правових можливостей та виконання публічно-правових обов'язків, додержання органами публічної влади законності та посилення правових засад у діяльності.

За діючим законодавством розгляд адміністративних справ передано до ведення загальних місцевих судів відповідно до їх підвідомчості та адміністративних судів. Усі адміністративні справи про захист порушених чи спірних прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, інші адміністративні справи, що виникають з адміністративних правовідносин та пов'язані із здійсненням судового контролю за законністю та обґрунтованістю здійснення публічних повноважень, перебувають у компетенції загальних місцевих і адміністративних судів.

Братасюк М. Г., досліджуючи філософію захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення, зазначає, що правовий захист – це не монополія органів влади. Українському суспільству варто змінити своє ставлення до цієї проблеми тому, що її має розв'язувати як держава і громадянське суспільство, так і кожна людина. Державо центристська філософія захисту права несумісна з сучасною філософією прав людини, тому має бути замінена гуманістичною філософією правового захисту, під яку необхідно підвести гуманістичне світоглядно-філософське підґрунтя [86, с. 17].

Дослідження місця та ролі адміністративної юстиції у механізмі забезпечення захисту прав людини дає змогу дійти висновків.

Сучасна система організації адміністративного судочинства в кожній

країні нерозривно пов'язана з її історичними та правовими традиціями. Кожна держава самостійно підходить до розв'язання цього питання залежно від розвитку власної правової системи, існування інших механізмів, захисту та гарантій прав і свобод людини та громадянина, органів державної влади. Однак адміністративне судочинство розглядається як окрема сфера та невід'ємний елемент побудови правової держави. Адміністративне судочинство – невід'ємна риса сучасної правової держави; а його створення та розвиток – завдання кожної демократичної держави. Законодавчим закріпленням спеціального порядку розгляду адміністративно-правових спорів Україна підтвердила своє прагнення упорядкувати вітчизняне законодавство відповідно до міжнародних стандартів та норм.

Повноцінний та ефективний судовий захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у правовідносинах за участю органів публічної влади та їх посадових осіб є важливим структурним елементом правової системи країни, що ґрунтується на конституційних засадах правової держави, що передбачає правові процедури перевірки рішень і дій владних суб'єктів права, прийнятих ними щодо фізичних і юридичних осіб внаслідок здійснення публічних повноважень або спрямованих на реалізацію належних прав, з винесенням законного, обґрунтованого та справедливого рішення щодо адміністративної справи, яка розглядається судом, і забезпечує право на виконання акта адміністративного чи загального місцевого суду у розумний строк [71, с. 164-165].

Оцінка результативності правового захисту особистих прав учасників адміністративного процесу примножить наукову характеристику, сформує умови для практичного ставлення до раціоналізації методів і засобів захисту. З'явиться необхідність уточнення змістовних аспектів наукової розвідки зазначеної проблематики та наступного уточнення визначення механізму забезпечення правового захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб в адміністративному судочинстві.

1.3. Доступність правосуддя та професіоналізація адміністративного процесу

Стосунки особи та держави в сучасному світі мають вагомe значення для соціально-правової сфери. Можливість оскарження дій адміністративних органів та їх посадових осіб є одним із важливих способів досягнення балансу приватних та публічних інтересів у суспільстві. Це правовий стан, у якому взаємні права та обов'язки носіїв приватного й публічного інтересів перебувають у відносній рівновазі, щоб забезпечити стійкість існування соціальної спільності. Обмеження влади правом сприяє розвитку громадянського суспільства та правової держави, фундаментальними основами та ідеями яких є верховенство права, правове обмеження державної влади, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, рівність усіх перед законом та правосуддям.

Для реалізації цих принципів повинні розвиватися та вдосконалюватися правові інститути, зокрема процесуальні, необхідні для захисту приватних та публічних інтересів особи. Правова держава немислима без повного визнання прав і свобод, побудови механізму та ефективної системи гарантій. Контроль суду у сфері публічних правовідносин базується на взаєминах влади та підпорядкування, контроль за діяльністю адміністрації має конституційне визначення.

Конституційне право на оскарження рішень та дій (або бездіяльності) органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування стало стимулом для формування провадження у юридичних спорах, що постають із публічних правовідносин. Позасудовий порядок оскарження дій державних органів, що мав у період до набуття Незалежності відповідний розвиток, нині збережено, і зацікавлена особа може звернутися до суду або розв'язати питання в адміністративному порядку.

Доступність правосуддя має різні виміри, серед яких можна виділити такі:
- міжнародно-правовий вимір. Доступність правосуддя (право на доступ до

суду, право на доступ до правосуддя) багато в чому є продуктом міжнародного права, а саме Європейської Конвенції з прав людини та практики Європейського Суду з прав людини, який своєю діяльністю надає доступності правосуддя прикладне та максимально конкретне значення [87].

Доступність правосуддя перебуває у полі уваги Організації Об'єднаних Націй. Прийнятий ООН Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року вказує на однозначну необхідність забезпечення рівного доступу до правосуддя, називаючи таке забезпечення однією з цілей у сфері сталого розвитку [88].

Значну увагу проблемам доступності правосуддя приділяють різні інститути Ради Європи. Увагу аналогічним проблемам приділяє Європейська комісія з ефективності правосуддя (CEPEJ), яка підготувала чималу кількість дослідницьких матеріалів щодо загальних питань доступності правосуддя та проблем, актуальних у конкретних державах [89].

- конституційний вимір. Доступність правосуддя є елементом права на судовий захист, що забезпечує реальну можливість досягнення мети судочинства. Право на доступ до правосуддя отримало значне і помітне осмислення на практиці Конституційного суду України, що принципово виходить із неможливості абсолютного відчуження цього права. Конституційний суд вказував, що доступність правосуддя вимагає змістовного та розгорнутого правового регулювання, що створює підґрунтя для розвитку інститутів процесуального права та для обґрунтування та розвитку відповідних теоретичних концепцій;

- організаційний вимір (судоустрій). Доступність правосуддя забезпечується організаційними аспектами побудови судової системи, де кожна конкретна справа має підпадати під компетенцію конкретного судового органу. З погляду цього аспекту треба визнати, що законодавство про судоустрій, процесуально-правове регулювання розподілу компетенції між судами пройшло значну еволюцію;

- судочинний (процесуальний) вимір. Цей вимір у практичному сенсі є найпомітнішим. Саме процесуальні механізми, їх продуманість і виваженість дають змогу заявнику зрозуміти, що правосуддя є доступним, отримати повноцінний судовий захист та його результат у вигляді відновлення конкретних порушених прав та порушених законних інтересів;

- теоретичний вимір. Є по суті сполучною ланкою, що надає доступності правосуддя концептуальні основи, узагальнюючи практичні підходи та наукові погляди, що сформувалися. Теоретичні підходи до доступності правосуддя еволюціонують, розвиваються та ускладнюються [90].

Відповідно до одного з присутніх у процесуальній доктрині поглядів доступність правосуддя (доступність судового захисту) належить до принципів правосуддя [91, с. 354]. Такий підхід можна пояснити загальним значенням та фундаментальним характером доступності правосуддя, які за масштабами можна порівняти зі значенням та характером процесуальних принципів.

Раніше в науковій літературі були спроби довести, що доступність правосуддя є принципом правосуддя, то зараз таке бачення дещо неактуальне. Однак більшого значення поступово набуває питання про взаємозв'язок та взаємний вплив доступності правосуддя та принципів правосуддя [92].

Втраченими актуальність видаються дискусії про понятійний апарат. У доктрині використовують безліч понять [93]. Серед них «доступність правосуддя», «доступ до правосуддя», «право на доступ до суду», «право на доступ до правосуддя». Спроби виявлення співвідношень цих понять є не доцільними та незначними. Принциповим є співвідношення доступності правосуддя з правом на судовий захист, зокрема, що доступність правосуддя є елементом права на судовий захист.

Розгляд доступності правосуддя саме як принцип помітною мірою вимагає нових аргументів, пошук яких неминуче призводить до доктринальних дискусій про поняття принципу правосуддя, його ознаки та умови виникнення.

Доцільність таких дискусій на поточному етапі наразі викликає істотні

питання. Не скасовує іншого, щонайменше важливого питання: як співвідноситься доступність правосуддя з принципами правосуддя. Чи є у цього співвідношення специфіка за умов професіоналізації адміністративного процесу. Розглянемо ці питання докладніше щодо окремих принципів адміністративного процесу.

Не викликає сумніву наявність тісного взаємозв'язку між доступністю правосуддя, професіоналізацією та незалежністю судової влади. Зрозуміло, що залежне, упереджене правосуддя за своєю природою правосуддям не є, тому говорити про доступність правосуддя не доводиться. Серед численних досліджень незалежності судової влади звернемо увагу на аналітичні документи Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) [94].

Комісія систематично наголошує, що незалежність суддів забезпечується серед іншого належними процедурами їх відбору та наявністю конкретних вимог до кандидатів у судді. Серед таких вимог, з одного боку, високий рівень професійних компетенцій, знань та аналітичних здібностей; з іншого – особисті якості. Комісія звертає увагу на те, що ключовими для судді є навички взаємодії з представниками сторін, а також «почуття правосуддя та справедливості».

Цей підхід до відбору суддів як гарантії їхньої подальшої незалежності акцентує увагу одразу на двох аспектах професіоналізації – умінні належної взаємодії зі сторонами та наявністю високого рівня професійних якостей. Ці аспекти можна визнати актуальними для забезпечення доступності правосуддя. Нове бачення через призму доступності правосуддя та професіоналізації адміністративного процесу може отримати принцип здійснення правосуддя тільки судом.

У різних галузях законодавства можна побачити тенденцію переосмислення питання доцільності судового механізму усунення правового конфлікту. Загальна тенденція реформування різних галузей законодавства може бути визначена як переосмислення доцільності використання в окремих випадках судового механізму для усунення правового конфлікту.

На думку Передерія О. С., подолання організаційно-правових проблем реформування судової системи України буде важливим кроком уперед на шляху європейської інтеграції нашої держави. Його успіх залежить від якості розробки, швидкості прийняття і введення в дію нового для правової системи України комплексу нормативних конструкцій, які змінять правовий статус багатьох державних органів і оптимізують значну кількість процедур формування суддівського корпусу як у судах загальної юрисдикції, так і у Конституційному Суді України. Врешті це буде сприяти прискоренню виконання Україною, зокрема, «Копенгагенських критеріїв», а також впровадженню стандартів ЄС у сфері забезпечення демократії, становлення верховенства права, захисту прав людини [95, с. 65].

Як зазначалося у науковій літературі, збереження права оскарження та подальшої судової перевірки будь-якого правозастосовного акта того чи іншого органу не суперечить принципу здійснення правосуддя лише судом [96-99]. Реалізація цього принципу слугує неможливістю імперативного вилучення питань застосування права із судового відання. Зазначені тези є актуальними для питань забезпечення доступності правосуддя. Можливість подальшого судового контролю за правозастосовними актами є засобом такого забезпечення. Водночас усунення на законодавчому рівні можливості подальшого оскарження правозастосовних актів, навпаки, робило правосуддя недоступним і породжувало порушення конституційно гарантованого права зміни нормативних актів з метою реалізації.

Можливість заміни попереднього контролю на наступний не може бути безмежною. Нерідко питання щодо прийнятності саме наступного судового контролю у правовідносинах ставало предметом розгляду Конституційного Суду України. Наприклад, Конституційний Суд України неодноразово вказував, що стосовно примусового позбавлення права власності на майно наступний судовий контроль не може бути визнаний відповідним Конституції України. Наявність попереднього судового контролю сприяє реалізації гарантій недоторканності

власності, а також гарантії неможливості позбавлення власності інакше, ніж за рішенням суду.

Професіоналізація як загальна тенденція розвитку адміністративного процесу може сприяти переосмисленню питання про співвідношення попереднього та наступного судового контролю [100, с. 120]. В основі професіоналізації лежить ідея ефективної взаємодії між судом та представниками сторін.

В адміністративному процесі різні питання забезпечення правосуддя супроводжують тенденції професіоналізації судочинства – особливого вектору розвитку правового регулювання, що передбачає переосмислення процесуальних обов'язків сторін, підвищення законодавчих вимог до представників, розширення спеціалізації судів.

Було б надмірно спрощеним підходом вважати, що професіоналізація – це певний законодавчий розвиток процесуального права від «менш професійного процесу» до «більш професійного процесу», особливо на тлі того, що остаточної ясності з приводу того, що таке професійний судовий процес, так і не спостерігається.

Професіоналізація передбачає не механічний перерозподіл процесуальних обов'язків у тексті процесуального кодексу та не механічне додавання нових вимог до представників сторін, а оптимізацію використання наявних у сторін та їхніх представників професійних, економічних та інших ресурсів. Така оптимізація необхідна, як мінімум, через об'єктивні реалії, в яких працює на сучасному етапі судова влада, у контексті Окремих рекомендацій організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану, об'єктивну можливість сторін впливати на перебіг судового процесу та сприяти досягненню розв'язання правового конфлікту [101].

Сутнісною рисою професіоналізації адміністративного процесу разом із тим змістовним аспектом доступності правосуддя є спільна відповідальність суду та сторін за результат розгляду справи. Яким буде результат розгляду спору

і чи стане правосуддя справді доступним, залежить не лише від суду, а й від сторін, а в окремих аспектах від сторін насамперед. За цілою низкою категорій справ через безперечний характер заявлених спорів практична доцільність у такій взаємодії відсутня, а судовий розгляд виконує технічні функції.

Суд і сторони не існують у процесі відокремлено один від одного, міждисциплінарний аналіз поняття «професіоналізація» дає змогу обґрунтувати, що ключовим аспектом цієї категорії є змістовна взаємодія між судом і сторонами, яка забезпечує доступність правосуддя, надаючи судовому захисту, у термінології Європейського Суду з прав людини, реальний, а не ілюзорний характер.

Лук'янова Г. Ю. зазначає, що практика застосування та захисту судами України в процесі здійснення адміністративного судочинства міжнародно-правових стандартів прав людини є істотним фактором розвитку судочинства, спрямованим на зміцнення принципів побудови правової держави та громадянського суспільства. Осмислене застосування адміністративними судами міжнародно-правових норм у сфері захисту прав людини до конкретних обставин створюють основу для визнання міжнародно-правових норм зразковими, одночасно виводить українську судову систему на якісний рівень розвитку [102, с. 409].

Якщо розглядати професіоналізацію через аспект наявності у представників сторін спеціальних юридичних знань, то заміна попереднього судового контролю на наступний може бути доцільною. Цей аспект професіоналізації передбачає, зокрема, достатню кількість навичок для самостійного розв'язання правових конфліктів. Заміна, що розглядається, є оптимізація використання навичок представників сторін, і кроком до зниження судового навантаження.

Детальної уваги заслуговує співвідношення професіоналізації та доступності правосуддя до принципу змагальності. Примітна, зокрема, думка Берназюка Я. О., судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного

Суду, про те, що співпраця суду та сторін один із найважливіших аспектів професіоналізації покликаний врівноважити принцип змагальності [103]. Ці міркування з першого погляду здаються дискусійними, проте їхня раціональність стає зрозумілішою при детальнішому розгляді.

Принципу змагальності було присвячено значну кількість досліджень вчених, у зв'язку з чим докладне розкриття вважаємо за можливе залишити за межами дисертаційної роботи [104; 105].

Наведемо висновки Авер'янова В. Б., який один із перших у вітчизняній доктрині зазначив, що змагальність необхідно розглядати у тісному взаємозв'язку зі співпрацею суду та зацікавлених осіб [106, с. 53]. Змагальність і взаємодія суду та сторін не перебувають у суперечності один з одним, навпаки, співпрацю можна розглядати як якісну складову судового процесу, що робить реалізацію принципу змагальності ефективнішою.

Професіоналізація не передбачає абсолютної активності сторін і відстороненості суду. Навпаки, професіоналізація передбачає співвідношення активності суду та активності сторін, яке досягається належною та змістовною взаємодією.

Ковалів М. В. і Стахура І. Б., аналізуючи еволюцію принципу змагальності, доходять висновку, що в Україні сформувався адміністративний процес змішаного типу, для якого характерна змагальна боротьба сторін (приватний початок) та активність суду (публічний початок) [107].

Спільна відповідальність суду та сторін за результат розгляду справи вписується у цей підхід, оскільки, по суті, передбачає певні дії суду – керівництво процесом, сприяння сторонам у отриманні доказів у необхідних випадках, та дії сторін щодо самостійного отримання доказів, наявність процесуальних ризиків тощо. Принцип змагальності в контексті професіоналізації та необхідності забезпечення доступності правосуддя передбачає необхідність взаємодії сторін та суду.

Змагальність в цьому сенсі складне правове явище, що представляє

структурний зв'язок, зовнішню взаємодію з іншими правовими явищами та внутрішній зв'язок у самому праві, належить розглядати як принцип права, що відображає правові взаємозв'язки, які існують у реальній дійсності. Формування правової змагальності під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що у дослідженні визначено як принцип адміністративного процесу, дає змогу виділити суб'єктивні та об'єктивні передумови становлення принципу змагальності в адміністративному процесі.

Водночас спільна відповідальність суду та сторін за результат розгляду справи дає змогу дещо переосмислити практичні питання реалізації принципу змагальності.

Прикладом переосмислення принципу змагальності під впливом ідей доступності правосуддя та професіоналізації адміністративного процесу є загострена в науці дискусія про можливість посилення договірних засад у доказовій діяльності сторін (і тим самим у реалізації принципу змагальності).

Шевчук С. М. пише, що наукова полеміка щодо суті принципу змагальності відбувається в межах адміністративно-процесуальної галузі наукових знань, адже як правове явище він може бути складовою принципу рівності в аспекті представництва власних інтересів сторонами публічно-правового спору перед судом, так і визначатись фундаментальною засадою адміністративного судочинства, оскільки реалізуючись у межах загального змагального судового процесу (більшою мірою на етапі доказування) забезпечує можливість особам наводити аргументи, докази та підтверджувати доводи усіма не забороненими процесуальними способами задля того, щоб рішення суду максимально відповідало їхнім інтересам [108, с. 410].

Принцип змагальності в адміністративному процесі представляє комунікативно-керівні основи щодо процесуальної діяльності суду та учасників процесу, виражений у формі юридичного діалогу (взаємодії), правила якого формують зміст принципу змагальності як структурно-правового явища.

Принцип змагальності адміністративного судочинства із незмінністю його

ідеї адаптується до впровадження інформаційно-комунікативних технологій завдяки зміні механізму реалізації на двох рівнях: нормативному, що відображає вдосконалення норм, які закріплюють принцип змагальності в законі, та реалізації права, що характеризує конкретні процесуальні правовідносини та фактичне ставлення людей.

Єсімов С. С. зазначає, що технологічні правові засоби реалізації принципу змагальності та нові технологічні рішення передбачають відкриту діяльність суду щодо формування середовища довіри, сумлінну діяльність сторін з використання інформаційних технологій та подання достовірних доказів в електронній формі. Суд зобов'язаний роз'яснювати процесуальні права учасникам, виражені у формі комунікації між ними та судом за обов'язкової згоди осіб, які беруть участь у справі, та технічної оснащеності учасників, а також суду [109, с. 255].

Змагальна комунікація як засіб реалізації принципу змагальності, зокрема з допомогою інформаційних технологій, дає змогу визначити сферу дії у поступовій динаміці, також процесуальну сторону: забезпечення доступності судового захисту; інформаційне забезпечення учасників та регламентацію всього порядку реалізації сторонами права на доведення юридичної правоти та прояви комунікацій, безпосередньо не пов'язаних із здійсненням процесуальних прав та обов'язків, але визначальні, наприклад, їх мотивацію, цільову спрямованість.

Належною умовою забезпечення змагальної комунікації з використанням інформаційно-комунікативних технологій є цифрове середовище довіри. Середовище довіри це сукупність трьох складових:

- технологічна (вимоги до програмного забезпечення та пристроїв): безпека інформаційних технологій, що використовуються учасниками процесу під час процесуальних дій, обмін значущою інформацією;

- процесуальна (вимоги до нормативного регулювання): регламентація в законі процесуальних дій, що здійснюються з використанням інформаційно-комунікативних технологій та права вибору між ними і традиційними формами

(усною чи письмовою на паперовому носії); чітка регламентація процесуальних правил використання електронних доказів під час доведення у справі;

- поведінкова (вимоги до користувача): цифрова грамотність, довіра між учасниками процесу, заснована на припущенні про сумлінність та відкритість у процесуальній діяльності, що здійснюється при використанні інформаційно-комунікативних технологій.

Цифрове середовище довіри розширює можливість не тільки активної участі сторін у змагальній комунікації, а й здійснення контролю за їх сумлінністю при здійсненні процесуальних дій з використанням інформаційно-комунікативних технологій та при доведенні, зокрема при визначенні достовірності доказів, отриманих у відкритих цифрових базах даних державних та комунальних органів, суду розв'язуватиме питання про розподіл обов'язків з доведення у конкретній справі.

Наприклад, висловлювалася думка про доцільність посилення правової регламентації процесуальних угод, зокрема – угод про фактичні обставини справи. Подібні угоди не суперечать принципу змагальності. Ці договірні засади є якісно новим баченням змагальності, викликаного професіоналізацією судового процесу та тим обставинам, що представникам сторін для ефективної, результативної реалізації процесуальних прав участь суду не завжди потрібна.

Судовий процес не може бути самоціллю, а сенс забезпечення доступності правосуддя полягає у забезпеченні можливості усунення правового конфлікту за оптимальних витрат суду та сторін. Угоди сторін з обставин справи як характеристика професіоналізації та нове бачення принципу змагальності повністю укладаються в ідеї доступності правосуддя.

Берназюк Я. О. зазначає, що принцип змагальності прийнято розглядати як основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що також включає споріднені принципи рівності сторін у процесі та ефективної участі. Відповідно до ст. 129 Конституції України

основними засадами судочинства є, серед іншого, змагальність сторін та свобода у наданні ними суду своїх доказів і доведення до суду їх переконливості [110].

З метою безумовного дотримання цього конституційного принципу у ч. 3 ст. 2 та ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України закріплено, що до основних засад (принципів) адміністративного судочинства належить змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, зокрема щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи [111].

У практиці Конституційного суду України принцип змагальності розкривається через надання сторонам рівних можливостей для відстоювання своєї позиції, яку у доктрині часто розглядають як право бути почутим [112]. До питання розширення складу процесуальних принципів треба підходити обережно, проте право бути вислуханим і почутим необхідно розглядати як принцип. До змісту цього права входять:

- право осіб, які беруть участь у справі, давати пояснення суду, робити заяви та клопотання, аргументувати свою позицію у справі загалом та з будь-якого питання, що виникло під час розгляду справи;

- обов'язок суду створити умови для реалізації особами, які беруть участь у справі, заслухати усні пояснення, заяви, клопотання або вивчити подані в письмовій формі;

- обов'язок суду проаналізувати, чи відповідають закону та чи обґрунтовані заявлені вимоги та доводи, покладені в їх основу, та дати на них мотивовану відповідь у рішенні, постанові чи ухвалі.

Масло Т. В. зазначає, що право бути вислуханим у суді цивільної є одним із фундаментальних прав особи, яка зазнала втручання у свої права, свободи або інтереси, що на транснаціональному рівні уведено у ранг принципу судочинства [113, с. 39].

Доцільно розглядати право бути почутим як складову частину принципу

змагальності. Змагання сторін у судовому процесі не може бути самоціллю, доказова діяльність сторін завжди має на меті переконати суд в обґрунтованості позиції. Елементи права бути почутим багато в чому можуть бути розглянуті як бачення принципу змагальності через призму спільної відповідальності суду та сторін за результат розгляду справи.

Перший елемент – право сторін представляти та аргументувати позицію по суті спору є прикладом тих процесуальних питань, за які відповідальними мають бути сторони.

У другому елементі йдеться про обов'язок суду щодо створення належних умов реалізації сторонами процесуальних можливостей, насамперед про відповідальність суду. У цьому елементі йдеться про те, що суд зобов'язаний створити належну професійну культуру судового процесу, що передбачає взаємодію між судом та представниками сторін. У цьому елементі простежуються риси професіоналізації.

Третій елемент можна розглядати як ілюстрацію спільної відповідальності суду та сторін за результат розгляду справи. У цьому елементі з'єднується обов'язок сторін щодо обґрунтування доводів та вимог, та обов'язок суду щодо оцінки законності правових позицій сторін. Квінтесенцією практичної реалізації такої спільної відповідальності має стати якісний та мотивований судовий акт.

Право бути почутим як елемент принципу змагальності передбачає змістовну взаємодію між судом та сторонами, яка є ключовим аспектом професіоналізації адміністративного процесу та фактором забезпечення доступності правосуддя.

Одним із практичних прикладів, у якому взаємопов'язані доступність правосуддя, принцип змагальності та необхідність взаємодії суду та сторін є інститут витребування доказів. Сторони самі формують доказову базу для обґрунтування своєї позиції, однак у разі неможливості самостійного отримання доказів та за умови заяви відповідного клопотання на суді лежить обов'язок щодо їх витребування [114, с. 246].

Фулей Т. І., розглядаючи застосування практики Європейського Суду з прав людини в адміністративному судочинстві, зазначає, що суд має «вислухати» доводи сторони та «почути» обґрунтування неможливості самостійного отримання стороною доказів. Як показує практика, необґрунтованість відмови у задоволенні клопотання про витребування доказів може стати достатньою причиною для скасування згодом прийнятого підсумкового судового акту [115, с. 40-41]. Аналіз практики застосування судами статті 80 КАС України, присвяченої витребуванню доказів, дає змогу стверджувати про відсутність будь-яких системних проблем, які роблять правосуддя недоступним.

Тенденцією судової практики є те, що суди, розглядаючи питання про можливе витребування доказів, вимагають від заявника відповідного клопотання обґрунтувати не лише неможливість самостійного отримання цього доказу, а й відношення доказу до справи, що розглядається. Даний підхід є цілком розумний, сприяє раціональному застосуванню інституту витребування доказів і запобігає можливному зловживанню процесуальними правами (витребування доказів, що не мають відношення до справи, що розглядається), відповідно забезпечує своєчасний розгляд справи.

Не заперечуючи цінності процесуальних правил щодо розподілу тягара доказування, слід зазначити, що об'єктивна неможливість обґрунтування стороною своєї позиції може бути підставою для здійснення активних дій судом, у тому числі спрямованих на перерозподіл тягара доказування. Ця справа має значення для осмислення змісту професіоналізації в контексті забезпечення доступності правосуддя.

Верховний Суд зазначив, що з урахуванням визначеного статтею 129 Конституції України принципу змагальності сторін та свободи у наданні ними суду своїх доказів і доведення перед судом їх переконливості, а також передбаченого, зокрема частиною 4 статті 341 КАС України, обов'язку суду касаційної інстанції гарантувати дотримання прав усіх учасників справи подати

свої міркування та заперечення щодо письмово заявлених клопотань інших учасників справи, до заяви про прийняття додаткового судового рішення обов'язково мають бути подані докази її направлення іншим учасникам справи [116].

Якщо розглядати професіоналізацію винятково лише як наділення сторін додатковими обов'язками, то щодо описаної справи від такого розуміння практичного сенсу мало: сторони мають обов'язок щодо доведення обставин, на які вони посилаються, до цього обов'язку вони повинні підходити з належним ступенем відповідальності, не прояв якої тягне за собою негативні наслідки.

Гнучким і прагматичним є розуміння професіоналізації як змістовної взаємодії між сторонами з питань, що мають значення для справи. Згідно з цим розумінням, повторимося, визнана спільна відповідальність суду та сторін за результат розгляду справи. Отже, за об'єктивної неможливості подання сторонами доказів потрібне підвищення активності суду. Підвищена активність не порушує принципу змагальності, лише спрямовано забезпечення доступності правосуддя.

Можна дійти висновку про значний взаємозв'язок між доступністю правосуддя, принципом змагальності та професіоналізацією адміністративного процесу. Принцип змагальності в контексті цього взаємовпливу приймає нове осмислення, що сприяє ефективному судовому захисту.

Варто зупинитися на взаємозв'язку професіоналізації адміністративного процесу, доступності правосуддя та принципі розумного строку судочинства. Варто зазначити, що у прецедентній практиці ЄСПЛ, й у науковій літературі декларація про доступ до правосуддя і декларація про судочинство у розумний строк розглядаються як самостійні елементи права на справедливий судовий розгляд. Утім взаємозалежність цих елементів є очевидною [117, с. 418].

Розумний строк адміністративного судочинства – це нормативно закріплене положення, що містить вимогу забезпечити період провадження у адміністративній справі, що допомагає досягти призначення адміністративного

судочинства, за винятком надмірної тривалості процесу, здатної завдати шкоди зацікавленим учасникам процесу.

Завидняк А. В. зазначає, що концепція розумності строків виходить із свободи судового розсуду, згідно з яким саме суд на основі закону визначає питання щодо визначення строків здійснення певних процедур, оскільки такі можуть мати свої особливості залежно від специфіки розгляду конкретної справи [118, с. 151].

Вимога ефективного забезпечення судом розумного строку судочинства обумовлює необхідність існування системи адміністративно-процесуального регулювання ефективних процесуальних засобів, що представляють процесуальні технології реалізації права на розумний строк судочинства, цілеспрямовано застосовувані судом у правовідносинах, що виникають внаслідок загрози чи фактичного порушення розумної тривалості судочинства.

Процесуальні засоби забезпечення розумного строку – вид правових засобів, що є інструментами і діями, що використовуються в певному процесуальному порядку і юридично впливають на учасників процесу, спонукаючи їх до необхідної правової поведінки для дотримання розумної тимчасової тривалості адміністративного судочинства.

Процесуальні засоби забезпечення судом розумного строку адміністративного судочинства можуть бути класифіковані за: суб'єктивним складом застосування; функціональним призначенням; характером впливу; межами застосування; рівнем складності структури.

Результат судової процедури як відновлення порушених прав має цінність як сам собою, а й у конкретний час. У науковій літературі визнано, що у контексті дотримання вимог розумності строку судового розгляду забезпечення доступності правосуддя передбачає неприпустимість затягування досудових процедур [119, с. 79]. Необґрунтоване, невинуватене затягування судової процедури призводять до того, що судовий захист набуває «ілюзорного» характеру в термінології Європейського Суду з прав людини.

Досвід країн Європейського Союзу свідчить про те, що при проведенні реформ, спрямованих на забезпечення доступності правосуддя, спершу виникають питання забезпечення розумних строків судочинства, переосмислення термінів судової процедури, впровадження прискорених та спрощених проваджень [120, с. 484]. Це свідчить про взаємозв'язок доступності правосуддя та розумних строків судочинства.

Розумний строк судочинства представляє складну інтегративну категорію, що передбачає процесуально-правові та моральні компоненти. Виступаючи як об'єкт адміністративно-процесуальної діяльності суду, розумний строк адміністративного судочинства вимагає врахування його змісту, що має:

- процесуально-правову складову, яка несе посил про належну поведінку суб'єктів адміністративно-процесуальної діяльності в рамках вимог принципу розумного строку адміністративного судочинства;

- моральну складову, яка полягає у недопущенні збитків зацікавлених суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин.

Належить визнати, що стосовно адміністративного процесу проблема надмірного затягування судочинства менш актуальна. Погодимося з твердженнями в науковій літературі про те, що імплементація стандарту розумного строку судочинства в правопорядок пройшла успішно. У судовій практиці зберігаються окремі проблеми, які змушують задуматися не так про реалізацію принципу розумних строків судочинства, як про його співвідношення з іншими правовими категоріями, зокрема – з доступністю правосуддя та професіоналізацією адміністративного процесу.

Змагання сторін може бути самоціллю, зокрема з актуальності забезпечення розумних строків судочинства. Обмін процесуальними документами, обґрунтування правових позицій, подання доказів, що неспроможні проходити хаотично і безцільно. Необхідний певний ступінь суддівського керівництва – відповідальності судді за управління рухом справи, припиненням зловживання процесуальними правами, запобіганням судовій

тяганини.

Спільна відповідальність суду та сторін за результат розгляду справи як ключова риса професіоналізації передбачає, що суд у конкретній справі знаходить баланс між змагальністю та розумним строком судочинства. Цей баланс також забезпечується через належний розподіл тягара доказування та своєчасне визначення предмета доказування.

Можна дійти висновку, що взаємодія професіоналізації та питань забезпечення доступності правосуддя слугує розвитку доктринальних уявлень про процесуальні принципи та переосмислення практичних питань реалізації фундаментальних засад правосуддя щодо спорів, що впливають з публічних правовідносин. Крім перспектив законодавчого розвитку ідей доступності правосуддя та професіоналізації адміністративного процесу, значення мають перспективи подальшого теоретичного та доктринального розвитку цих ідей.

У своєму дослідженні «Міждисциплінарність у юридичній науці: проблеми та перспективи» Скляр С. С. подає, що методологію дослідження доступності адміністративного правосуддя можна визначити як правову міждисциплінарність [121]. Ядром досліджень залишається аналіз юридичних питань із використанням традиційної методології правових досліджень. Проте чимале значення має звернення до суміжних наук – економіки, соціології, політології та інших.

Саме міждисциплінарний аналіз допомагає зрозуміти реальний стан доступності правосуддя та наскільки доступність правосуддя забезпечується фактично. Саме міждисциплінарна методологія сприяє переосмисленню поняття «професіоналізація». Зокрема, звернення до соціології та психології показало, що визначальним та сутнісним аспектом даного поняття є не наявність у того чи іншого суб'єкта якихось професійних знань, а змістовна взаємодія з іншими суб'єктами у процесі, головно, трудової діяльності.

На етапі існують значні передумови нових міждисциплінарних досліджень доступності правосуддя і професіоналізації адміністративного процесу. Це

супроводжується тим, що у теорії вітчизняного процесуального права виникають масштабні та концептуальні питання щодо шляхів його розвитку на сучасному етапі.

Щодо питань доступності правосуддя та професіоналізація адміністративного процесу доцільно підвести підсумки.

У контексті доступності правосуддя та професіоналізація адміністративного процесу роль суду набуває нового значення, суд стає суб'єктом змагальної комунікації та виконує комунікаційні функції, пов'язані з реалізацією принципу змагальності та досягненням цілей і завдань адміністративного процесу. Самостійне використання судом інформаційних ресурсів для перевірки чи отримання доказу пов'язане з обов'язком суду повно встановити всі обставини справи та ухвалити законне та обґрунтоване рішення.

Категорія розумний строк у контексті доступності адміністративного судочинства розглядається з кількох позицій. Це принцип адміністративного процесу. Зміст категорії містить гарантію комплексу фундаментальних прав – право на швидкий суд, на справедливий судовий розгляд і доступ до правосуддя. Положення про розумний строк породжує обов'язок осіб, які беруть участь у провадженні у справі, співвідносити свої дії із встановленими в законі часовими межами, а у разі відсутності таких – здійснювати діяльність раціонально і ефективно, досягаючи мету судочинства. Стосовно судової діяльності розумний строк – це період часу, необхідний і достатній для раціонального і ефективного проведення судом всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин, що входять до предмету доказування та для ухвалення конкретних рішень і здійснення судом процесуальних дій та заходів процесуального примусу.

Вивчення принципу доступності правосуддя та професіоналізація адміністративного процесу за умов розвитку інформаційно-комунікаційних технологій крізь призму нормативного, діяльнісного та технічного аспектів посприяло говорити про адаптацію механізму реалізації до сучасних умов. Соціальне середовище доступності правосуддя та професіоналізація

адміністративного процесу визначено як цифрове середовище довіри, на його основі ідея принципу змагальності залишається незмінною, а реалізаційний рівень механізму наповнюється технологічними правовими засобами, вибір яких залежить від поведінкових, технічних та правових умов.

Висновки до розділу 1

Організація судової діяльності сприймається як інтегральне поняття, що охоплює інституційні та функціональні складові. Кожна із зазначених складових визначена як структурно-функціональна за наявності взаємовідносин з іншими елементами судової системи. Недооцінка структурно-функціональних взаємозв'язків та взаємовпливу цих інститутів стримуватиме підвищення якості судової діяльності в умовах технологічної модернізації судів, ускладнених режимом воєнного стану та чинниками зумовленими бойовими діями щодо знищення інформаційної інфраструктури судових органів.

Адміністративне судочинство – невід'ємна риса правової держави; а створення та розвиток – завдання кожної демократичної держави. Законодавчим закріпленням спеціального порядку розгляду адміністративно-правових спорів Україна підтвердила своє прагнення погодити вітчизняне законодавство із міжнародними стандартами та нормами.

Адміністративна юстиція – це діяльність адміністративних органів, що передбачає відомчий контроль та розв'язання публічно-правового конфлікту у відповідній сфері діяльності адміністративного органу. Адміністративна юстиція не охоплює судову процесуальну діяльність з розв'язання зазначених конфліктів, так само як і адміністративне судочинство виходить за межі розв'язання адміністративних спорів і не є адміністративною юстицією, оскільки охоплює справи набагато ширшого спектра, ніж розв'язання конфлікту між публічним органом та приватними суб'єктами.

Адміністративні суди з погляду організаційного принципу судоустрою – це зумовлені конституційно-правовим статусом судові ланки, які згруповані на підставі міжтериторіального принципу та ієрархічно вибудовані відповідно до принципу «один суд – одна інстанція», які беруть початок на міжрайонному (суб'єктному) рівні, потім інстанції перевірки згруповані в округи, а завершальна інстанція перевірки організаційно відокремлена в єдиному вищому судовому

органі, який здійснює правосуддя з адміністративних спорів.

Адміністративна юстиція характерна дуалізмом її правової природи: вбудована у механізми захисту прав людини та громадянина; з іншого, – внесена до системи державного управління у широкому розумінні, діючи у дотикку між виконавчою та судовою гілками влади. Вивчення природи, генезису правового регулювання адміністративної юстиції, а також наявних підходів до її категорювання в юридичній доктрині дає сенс визначити це явище як: елемент конституціоналізму; інституційний та функціональний компонент системи стримувань та противаг у механізмі функціонування публічної влади; складову частину механізму соціально-правового контролю над діяльністю виконавчої гілки влади; знаряддя судового захисту прав людини і громадянина та гарантування доступності правосуддя; функціональний складник моніторингу нормотворчості, спроможний бути причиною модернізації законодавства та практики застосування права.

До характерних ознак адміністративної юстиції належать: наявність адміністративно-правового спору; розв'язання його у судовому процесі; захист під час адміністративного спору публічних інтересів; окреме специфічне коло суб'єктів правовідносин. Під адміністративною юстицією належить розуміти розгляд спеціальними судовими органами з особливих процесуальних правил спорів щодо порушення публічних прав фізичних і юридичних осіб, що виникають під час управлінського процесу.

Поява альтернативних технологічних правових засобів реалізації принципу доступності адміністративного правосуддя потребує комплексного дослідження реалізації принципів змагальності та професіоналізації, перегляду процесуального законодавства у цій частині. Проте адміністративне процесуальне законодавство не передбачає в повному обсязі правового регулювання реалізації зазначених принципів за допомогою застосування інформаційно-комунікаційних технологій. У науці адміністративного процесу відсутнє комплексне дослідження динамічного аспекту принципу змагальності

та його вплив на доступність правосуддя та професіоналізацію адміністративного процесу. Розгляд цього підходу набуває актуальності щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в адміністративний процес.

Щодо ідеології, доступність правосуддя є результатом осмислення права на справедливий судовий розгляд через призму загального права на ефективний засіб правового захисту, передбаченого ст. 13 Європейської Конвенції з прав людини. Забезпечення доступності правосуддя супроводжує необхідність забезпечення доступності інших засобів правового захисту.

Доступність правосуддя та професіоналізація є ідеями, які визначатимуть шляхи еволюції процесуального права. Дослідження взаємодії професіоналізації та доступності правосуддя в адміністративному процесі, також еволюція законодавчих рішень і підходів судової практики, можуть викликати інтерес для розвитку процесуального права. Осмислення співвідношення професіоналізації та доступності правосуддя в адміністративному процесі з урахуванням накопиченої практики місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві є актуальним не лише в масштабах судочинства з адміністративних спорів, а й загалом адміністративного процесу.

РОЗДІЛ 2

ПОВНОВАЖЕННЯ МІСЦЕВОГО ЗАГАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У СПОРАХ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ З ПУБЛІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1. Місцевий загальний суд у контексті розв'язання публічно-правових спорів

Конституція України закріплює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. Про поділ влади можна говорити, як про складну теоретичну та практичну проблему, яка має свою історію періодичного розвитку і законодавчого закріплення та скасування законів, які встановлюють право громадян на судовий захист від незаконних дій (бездіяльності) посадових осіб і нормативних актів законодавчих та виконавчих органів державної влади, які порушують суб'єктивне публічне право фізичних і юридичних осіб.

Охорона правопорядку, захист прав і свобод одна із важливих внутрішніх функцій держави. На суди як на спеціальний орган державної влади покладається обов'язок щодо розгляду та розв'язання спорів між суб'єктами матеріальних правовідносин. Судова система як механізм державного захисту має велике значення у правовій державі. Виконуючи роль громадського арбітра, вона захищає одночасно всі сфери діяльності, що регулюються правом. Система судових органів забезпечує непорушність основ конституційного ладу, охороняючи правопорядок, єдність економічного простору, майнові та немайнові права фізичних і юридичних осіб, гарантує свободу економічної діяльності.

Конституційний Суд України в ухвалах неодноразово вказував на особливе місце судової влади в системі поділу влади та її прерогативу щодо здійснення правосуддя, закріплену в Конституції України, що зумовлює цінність права на судовий захист як гарантію інших прав і свобод людини та громадянина.

Саме судова влада, незалежна та неупереджена за своєю природою, є вирішальною у державному захисті прав і свобод людини та громадянина. Суд остаточно розв'язує спір про право, чим визначає значення судових рішень як державних правових актів, що ухвалюються ім'ям України та мають загальнообов'язковий характер,

Судова влада, будучи різновидом управлінської діяльності з реалізації державної волі, є системою закріплених у Конституції України судів, які здійснюють правосуддя через розгляд і розв'язання спорів між суб'єктами правовідносин та застосування у окремих випадках заходів державного примусу.

Судова влада, згідно з Конституцією України, будучи різновидом державної влади, здійснюється за допомогою конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства. Суть правосуддя зумовлена його співвідношенням із судовою владою, якій правосуддя тотожне. Поняття правосуддя охоплює всю судову діяльність із застосування норм матеріального та процесуального права, зокрема судовий контроль.

Особливий інтерес викликає реалізація судової влади в адміністративному судочинстві, яке має специфічні особливості, на відміну від цивільного та господарського судочинства, що обумовлено характером матеріальних правовідносин, з яких випливають спори, що розглядаються судом.

Законодавець у КАС України зумовив предмет регулювання відносин, підвідомчих правовому акту, до якого увійшли справи, що виникають з адміністративних правовідносин та пов'язані із здійсненням судового контролю за законністю та аргументованість реалізації публічних повноважень.

Особливості правосуддя у адміністративних спорах виражаються в сукупності властивостей:

- здійснюється суддями, які виступають, з одного боку, як представники судової влади, а з іншого – як суб'єкти адміністративної юрисдикції;
- має особливу предметну сферу, яка охоплює три види правових конфліктів: матеріально-правові та процесуально-правові конфлікти,

розв'язання яких належить до компетенції судів через пряму вказівку закону;

- процесуальні конфлікти, що виникають у реальній практиці, але не мають прямого регулювання в законі та підлягають розв'язанню в судовому порядку зважаючи на загальні принципи здійснення правосуддя;

- конфлікти матеріального та процесуально-правового характеру, які мають пряме законодавче регулювання, але підлягають розв'язанню в судовому порядку з правових позицій Конституційного Суду України і прецедентних рішень Європейського Суду з прав людини;

- ситуаційність; наявність особливої процесуальної форми, передбаченої КАС України.

На думку Мельника І. С., аналіз трьох системотворчих ознак побудови судів України – територіальності, інстанційності, спеціалізації та об'єднання їх в єдину систему судів дає змогу отримати такі три групи судів: суди першої другої та третьої інстанції [122, с. 666].

Самостійною ознакою, що характеризує суд як учасника адміністративно-процесуальних відносин, є інстанційність. Судова інстанція визначається як група судових органів та їх структурних підрозділів, наділена рівнозначними повноваженнями щодо розгляду та розв'язання адміністративних спорів у відповідних стадіях адміністративного судочинства [123, с. 71].

Інстанційна побудова судової системи має ієрархічний характер і дає змогу здійснювати судовий контроль за діяльністю нижчих судів, слугує правовим засобом виправлення можливих судових помилок, що має важливе значення щодо механізму правозахисної діяльності в судочинстві.

Наявність судових інстанцій укладається у систему адміністративного судочинства, оскільки наявна послідовність їх проходження, що відповідає стадіям провадження у адміністративній справі. Повноваження суду розглядаються виходячи з функціонального критерію.

У судовому адміністративному процесі виділяються шість стадій:

- провадження у суді першої інстанції;

- провадження у суді апеляційної інстанції;
- провадження у суді касаційної;
- провадження у суді наглядової інстанції;
- провадження з перегляду судових актів, що набули законної сили, за новими або нововиявленими обставинами;
- виконавче провадження.

На думку М. В. Коваліва та С. С. Єсімова, поняття суд першої інстанції в адміністративному судочинстві можна визначити так: це орган судової влади, наділений законом компетенцією з розгляду та розв'язання публічно-правових спорів щодо захисту порушених або суперечних прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у відносинах з державними органами, здійснення судового контролю за діяльністю державних органів з метою забезпечення справедливого захисту прав фізичних і юридичних осіб [124, с. 159].

Згідно зі статтею 22 Закону України «Про судоустрій в статусі суддів» місцевий суд є судом першої інстанції і здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом. Місцеві загальні суди розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом [125, с. 185].

У статті 22 «Суд першої інстанції» Кодексу адміністративного судочинства України зазначено, що місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди) розв'язують адміністративні справи як суди першої інстанції, крім випадків, визначених частинами другою – четвертою цієї статті.

Автори підручника «Адміністративний процес в Україні» зазначають, що розгляд адміністративної справи у суді першої інстанції не вичерпує загального завдання провадження щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій [126, с. 340].

Провадження в суді першої інстанції – це стадія адміністративно-процесуальної діяльності, під час якої суд реалізує функцію розгляду та розв'язання адміністративної справи по суті, розглядаючи правовий спір між сторонами учасниками публічних правовідносин, тим реалізуючи основну функцію судової влади – правосуддя.

Доцільно розглядати суть та призначення провадження у суді першої інстанції через функціональний підхід, тобто визначити, що являє собою адміністративно-процесуальна функція розгляду та розв'язання адміністративної справи. Ця функція має називатися розгляд і розв'язання адміністративної справи, оскільки це підкреслює її специфічний зміст, що відповідає функції розгляду, та специфічну реалізацію, що відповідає функції розв'язання адміністративної справи. Мета провадження у суді першої інстанції – це розв'язання справи, по суті.

Руденко О. А. та Дубініна Ю. С. висловлюються, що, місцеві загальні суди є спеціалізованими судами з розгляду адміністративних, цивільних, кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах), та діють винятково як суди першої інстанції [127, с. 505].

Основні завдання провадження у суді першої інстанції, якими є повне та об'єктивне дослідження всіх обставин справи, дотримання умов змагальності та рівноправності сторін, забезпечення прав і законних інтересів зацікавлених осіб, розв'язуються через розгляд адміністративної справи. Функція, за визначенням, пов'язана з категорією діяльності, тобто із напрямом діяльності.

Методологічно, і юридично точним буде твердження про те, що діяльність суду пов'язана не лише з розв'язанням адміністративної справи, а й спочатку з розглядом адміністративної справи, тобто із процесом збирання, дослідження та

оцінки доказів. Адміністративно-процесуальна функція розгляду та розв'язання адміністративної справи є двоєдиною, оскільки розгляд передбачає розв'язання, а розв'язання немає без розгляду.

Будь-яка діяльність складається з правовідносин, отже, важливою є відповідь на друге концептуальне питання: коли починається та закінчується стадія провадження у суді першої інстанції.

Процесуальна діяльність суду за участю сторін пов'язана зі здійсненням різних процесуальних дій, починається вона з моменту подання позову і закінчується провадження в суді першої інстанції ухваленням рішення, що є завершенням стадії провадження в суді першої інстанції [128, с. 79].

Вся діяльність з розгляду та розв'язання адміністративної справи судом першої інстанції обмежена розумним строком судового розгляду, визначеним ст. 119 «Розумність процесуальних строків» КАС України.

Провадження суду першої інстанції має етапи: загальне відкриття провадження (глава 2 розділу II КАС України), підготовче провадження (глава 3 розділу II КАС України), врегулювання спору за участю судді (глава 4 розділу II КАС України), розгляд справи по суті (глава 6 розділу II КПК України), судові ухвали (глава 9 розділу II КПК України).

Провадження у адміністративній справі не виникає на порожньому місці. Провадження в суді першої інстанції під час розгляду та розв'язання адміністративної справи по суті є базовою стадією адміністративного судочинства, оскільки на ній розв'язуються розбіжності між сторонами. Базовість у нашому розумінні означає реалізацію принципу здійснення правосуддя лише судом [129; 130]. Базовість стадії провадження у суді першої інстанції обґрунтовується тим, що тільки суду надано право ухвалювати остаточне рішення.

Суть діяльності суду полягає у розгляді та розв'язанні конфлікту по суті, тобто розв'язанні конфлікту, оскільки це природне призначення суду. Провадження у суді першої інстанції проявляється через специфічні властивості

діяльності суду на цій стадії. У діяльності суду під час провадження в першій інстанції акумулюються такі властивості діяльності, які впливають з якісної самостійності як феноменального державного органу, тобто органу, подібності якому в державі немає, оскільки суду віддано специфічні повноваження, реалізовувати які не може інший державний орган.

Не можна визначати провадження у суді першої інстанції лише як набір повноважень, якими охоплюються напрями діяльності суду, або лише як реалізацію призначення діяльності суду. Якщо під провадженням у суді першої інстанції розуміти лише реалізацію його призначення, то це матиме надто загальний характер. З визначенням провадження в суді першої інстанції тільки як напрями діяльності не береться до уваги цільовий момент цієї діяльності. Тому протиставляти призначення провадження у суді першої інстанції та напрями діяльності, які виражаються через набір повноважень, встановлених КАС України, не можна.

Провадження в суді першої інстанції охоплює одночасно призначення діяльності суду та спрямування діяльності за допомогою закріплених повноважень, так реалізуючи закладену державою суть правосуддя в умовах принципу змагальності [131].

Провадження у суді першої інстанції – це стадія адміністративно-процесуальної діяльності, з перебігом якої суд реалізує функцію розгляду та розв'язання адміністративної справи по суті, розглядаючи правий спір між сторонами, що виник з публічних правових відносин, реалізує основну функцію судової влади – правосуддя. В. Т. Комзюк зазначає, що правосуддя не можна ототожнювати з судоустроєм, судочинством, правовим статусом суддів і інших суб'єктів, його також не варто називати системою, сферою тощо, а треба акцентувати на тому, що це державна діяльність [132, с. 91].

Призначення провадження в суді першої інстанції визначено його метою щодо розв'язання адміністративної справи по суті і завданнями – повне та об'єктивне дослідження всіх обставин справи, дотримання умов змагальності та

рівноправності сторін, забезпечення прав і законних інтересів зацікавлених осіб через розгляд адміністративної справи.

Адміністративне судочинство – це врегульований судовим адміністративним процесуальним законодавством вид судової діяльності, спрямований на здійснення судової влади у сфері адміністративних правовідносин з метою захисту прав фізичних і юридичних осіб та реалізації інших завдань адміністративного судочинства.

Про функції судової влади варто говорити, як про основний, стійкий і сформований напрям предметного функціонування суду, як коло діяльності, обов'язки, які держава делегує цьому виду державної діяльності.

Потрібно зазначити, що місцевий загальний суд – це суб'єкт правовідносин, у межах якого розв'язуються адміністративні спори, йому підсудні. Названі правовідносини, по-перше, владні, по-друге, вертикальні, по-третє, вони характерні владним становищем суду. Суд не вступає в ці правовідносини за своєю ініціативою та добровільно, вони виникають внаслідок звернення до суду суб'єкта, який є стороною спірного відношення, або виступає представником сторони; лише у цих умовах суд, навіть якщо він реалізує інші, крім здійснення правосуддя, функції, зберігає здатність бути незалежним, неупередженим, об'єктивним.

У сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень діяльність місцевого загального суду має характер правозастосовної. Наявне застосування права особливого типу, яке прийнято називати судовим. Причини виникнення адміністративно-правових спорів пояснюються з погляду адміністративно-правових колізій, порушень законності при прийнятті адміністративних актів, протиріч між законністю та доцільністю [133, с. 379].

Результатом судового застосування права є справедливість, у зв'язку з цим доречним щодо будь-якого суду є вказівка на те, що про соціальну цінність

правосуддя можна говорити лише за умови базування на фундаментальному принципі справедливості [134].

В ідеї йдеться про таку справедливість, яка є очевидною для всіх, проте в реальності різними людьми справедливість розуміється по-різному через різне розуміння цінностей, відданість різним ідеалам, відмінності в інтересах і потребах. Правосуддя як інструмент політичної системи та практиковане судочинство з усіма своїми вадами та прорахунками в змозі виробляти лише «різновид» справедливості, те, що має бути та виконуватися, а не справедливість як універсальне благо, через це воно не може влаштовувати всіх громадян.

Насправді виявляється безліч чинників, дія яких ускладнює реалізацію в судовому застосуванні права ідеї справедливості. Ними можуть бути недоліки правового регулювання діяльності суду, недостатньо високий рівень правосвідомості та правової культури судді, як наслідок – низька якість організації та проведення судового розгляду, зловживання учасниками судочинства наданими правами та багато іншого.

Будучи суб'єктом застосування права, місцевий загальний суд, здійснюючи повноваження у сфері адміністративної юстиції, значно впливає на розвиток спірних відносин (тих відносин, учасниками якого є сторони справи, що розглядається). Ухвалою суду у конкретній справі одночасно визначається доля об'єкта спірних правовідносин та уточнюється правовий статус суб'єктів [135, с. 131-132]. Для того, щоб той напрям розвитку спірного адміністративного відношення, визначений судом, згодом не змінився, судова ухвала має бути визнана учасниками цього відношення.

Визнання забезпечується високою авторитетністю суду, здійсненням судової діяльності в особливому процесуальному порядку за умови, що встановлена процедура сприймається як гарантія того, що правосуддя за будь-яких умов буде розв'язувати спори на основі права та адекватними праву засобами.

Здійснення правосуддя у особливому процесуальному порядку – це

гарантія того, що суд вершить справу суворо з урахуванням права, та символ того, що суддя підпорядковує вимогам права свою особисту думку. Тому це сприяє інсценувати ідеали правосуддя, такі як об'єктивність, неупередженість, послідовність, рівність, справедливість, навіть тоді, коли вони насправді з якихось причин перестають бути ідеалами.

У цьому сенсі дуже точно характеризує діяльність місцевого загального суду як учасника правовідносин, у яких здійснюється функція правосуддя у сфері адміністративного судочинства, вказівку на те, що правосуддя має не просто вершитися, але потрібно, щоб усі бачили, що воно вершиться.

У правозастосовній діяльності місцевий загальний суд дає офіційні тлумачення, які в окремих випадках набувають значення загальнообов'язкових інтерпретацій. Питання про суть, роль і значення судового тлумачення права та правової практики не має у вітчизняній правовій науці однозначного тлумачення [136].

Судове тлумачення, будучи офіційним, передбачає з'ясування, розкриття сенсу чинної норми, отримання нового знання, і не довільного, а такого, яке з необхідністю впливає з припису, що тлумачиться. Офіційне тлумачення не пов'язане із створенням нової норми, навпаки, воно не виходить за зміст тлумачної норми. Треба говорити про те, що воно формує установки та поведінкові зразки для інших судів, які розглядають аналогічні справи, та суб'єктів, які є учасниками аналогічних відносин.

Розглядаючи тлумачення у загальному плані, можна говорити про те, що судове тлумачення виявляється фактором, що впливає на суспільну правосвідомість. Окремо варто наголосити, що атрибутивною ознакою правової норми є її здатність регулювати суспільні відносини. Норма тлумачення цієї ознаки позбавлена сенсу, коли перестає діяти або скасовується норма, що тлумачиться, тлумачення втрачає те значення, яке воно мало.

Оскільки в правових відносинах, у яких реалізується функція здійснення правосуддя, всі властивості суду як суб'єкта права виявляються максимально

повно за умови, що здійснення правосуддя залишається базовою функцією суду, а справедливе розв'язання справи – його метою, остільки у відносинах, пов'язаних з здійсненням правосуддя, найбільш авторитетних судів з'являється змога створювати правила поведінки, які мають ознаку загальнообов'язковості, – норми права. У тому разі, коли із судового рішення у конкретній справі випливає правове становище, що має загальнообов'язкове значення, говорять про те, що суд є суб'єктом правотворчості, що створює джерела – особливі судові прецеденти.

Згідно з Законом України «Про правотворчу діяльність» суд не є суб'єктом правотворчої діяльності [137]. Судова правотворчість специфічна тим, що суд, передусім, творить суб'єктивні права та юридичні обов'язки, а не право в об'єктивному сенсі. Виникнення норми як правила поведінки є результатом появи прав і обов'язків, у цьому сенсі виникнення джерел, що містять загальнообов'язкові правила поведінки, належить розглядати радше як «побічний продукт» здійснення правосуддя, ніж як закономірний результат. У правотворчості органів законодавчої та виконавчої влади первинні норми.

Орган, якому надано право правотворчості, виробляє правила, розпорядження, вимоги. Права та обов'язки випливають із цих правил, розпоряджень та вимог. Право – це завжди узагальнене, абстрактне, не поодиноке, приватне, а універсальне, загальне. Специфіка місцевого загального суду як суб'єкта правотворчості полягає в тому, що він виявляє те, що по своїй суті є правом і надає йому необхідної формалізованості.

У зв'язку з цим діяльність місцевого загального суду, на нашу думку, треба розглядати як правовстановлювальне, а не як утворювальне право. Специфічним є характер суб'єктивних прав, які є результатом судової правотворчості. Місцевий загальний суд визнає претензії, що мають правові підстави, встановлюючи права, які люди набувають, активно та наполегливо за них борються. Цим він відрізняється від органів виконавчої та законодавчої влади. Право на судову правотворчість всіх судових інстанцій вказує на гарантії судової

незалежності, з одного боку, та гарантій справедливості під час подолання законодавчих прогалин з підстав «старіння» законодавства чи наявності законодавчих прогалин у вигляді відсутності, неточності, нечіткості чи суперечливості – з іншого [138, с. 67].

Погорелова З. О. [139] висловлює думку, що органи законодавчої влади створюють лише такі права, які умовно можна позначити як надані. Органи виконавчої влади можуть бути творцями наданих прав щодо здійснюваної підзаконної правотворчості, але тоді ці права стають засобами реалізації прав, наданих органами законодавчої влади. Вони можуть перетворювати на права домагання людей, які активно та наполегливо борються за їхнє визнання, але тоді ці права стають привілеями, які не мають безперечного характеру.

Орган виконавчої влади у разі, коли виникає конфлікт між суб'єктом, що заявляє претензії, та іншими особами, які відмовляються визнавати правомірним, не може забезпечити визнання претензії. Розв'язання конфліктів на основі права, визнання правомірності вимоги однієї сторони конфлікту та відмова у визнанні правомірності вимоги іншої, перебуває за межами компетенції органу виконавчої влади, тому ухвалені рішення не завжди визнаються авторитетним.

З огляду на це стає зрозумілим, чому рішення органу виконавчої влади, ухвалені щодо конфліктної ситуації, виявляється спірним, а оскарження рішення передбачає можливість оскарження до вищого адміністративного органу та у суд.

Рішення органу виконавчої влади може бути оскаржено за будь-яких умов. Оскарження рішення суду можливе лише за наявності підстав, що дають змогу припустити його несправедливість. Безпосередню правотворчість суд здійснює лише в прецедентні системи, коли його ухвали у конкретних справах набувають значення джерел права.

Проте суд опосередковано бере участь у відтворенні права. По-перше, судові рішення санкціонує ті права та обов'язки, які виникли внаслідок дії недержавного (групового) права – звичайного, корпоративного, релігійного.

Ухвалюючи рішення у конкретній справі, суд фіксує існування норми недержавного права, відповідно до якої суб'єкти мають деякі права та обов'язки.

Рішення міжнародних судових органів використовуються як допоміжні засоби для розв'язання питання про існування міжнародно-правового звичаю. Наприклад, Міжнародний Суд ООН у практиці не обмежується констатацією існування звичаїв, а дає їм чіткі формулювання, які не надають звичаєм письмову форму, а слугують допоміжним засобом визначення змісту [140, с. 23].

По-друге, судовий акт із усіх можливих варіантів тлумачення норми легалізує один варіант. Формується звичай тлумачити норму у певний спосіб, і це визначає реальну правозастосовну практику, зокрема – поза тією сферою, до якої належать відносини, які стали предметом судового розгляду.

Оскільки місцеві загальні суди постають частиною державного апарату, їх зараховують, крім відносин, у яких розв'язуються адміністративні спори, до відносин державного управління.

У широкому розумінні під державним управлінням розуміють діяльність держави з керівництва різними сферами суспільного життя через органи не тільки виконавчої, а й законодавчої та судової влади [141, с. 34].

Порушення питання про місцевий загальний суд як про суб'єкт розв'язання публічно-правових спорів у контексті відносин державного управління, статус судів як учасників таких відносин, стають предметом аналізу у відповідних розділах навчальних посібників і підручників [142-146]. Внесення відповідного матеріалу до навчальної літератури спеціально не аргументується.

Участь в управлінських відносинах не є іманентною суду за природою. Суб'єктом державного управління державний суд виявляється тоді, коли на нього покладається реалізація функцій, адміністративних за своєю природою. До них, наприклад, можуть належати функції охорони державного та громадського порядку, організації судового розгляду та створення умов для виконання сторонами своїх обов'язків і здійснення наданих прав, функція контролю за законністю та обґрунтованістю дій або рішень органів державної влади.

Лепіш Н. Я. та Павлович-Сенета Я. П. зазначають, що суд є суб'єктом публічного права. Специфіка правового статусу суду визначається тим, що йому як суб'єкту публічно-владних відносин надаються права для обов'язкової реалізації. Суд зобов'язаний реалізувати надані права для забезпечення та захисту публічних інтересів [147, с. 390].

На відміну від відносин, у яких реалізується функція здійснення правосуддя, відносини державного управління не є правовими по суті в тому сенсі, що реалізація прав і обов'язків у них – лише форма, в яку втілюється здійснення влади. У цих відносинах правові властивості, властиві суду за природою, не виявляються повною мірою, виразно виявляються ті властивості, які обумовлені наданням суду права спеціального статусу, що надає змогу здійснювати управлінські функції у правовій формі.

Ці властивості дискретні, на відміну від властивостей, які є у тих правовідносинах, у яких реалізується функція здійснення правосуддя, їх не можна розглядати як властивості, носієм яких є суд як суб'єкт права. Вони є ситуативними тому, що виникають та виявляються лише тоді, коли відбувається здійснення відповідних управлінських функцій. Вони не універсальні в тому сенсі, що не є однаковими в різних судах. Вони настільки динамічні, наскільки динамічним може бути юридичне право, що визначає повноваження суду як учасника управлінських відносин.

Реалізація судом покладених функцій у межах управлінських правовідносин, з одного боку, позитивно впливає на правову практику. По-перше, підвищується рівень захищеності людини від свавілля тих адміністративних органів, у владні відносини з якими вступає суд. По-друге, долучення місцевого загального суду до аналізованих відносин сприяє утвердженню принципів правової держави. З іншого боку, має негативні для правової практики наслідки.

Внесення місцевого загального суду до правовідносин вказаного типу пов'язане з розширенням кола здійснюваних повноважень, що підвищує

ймовірність зловживань, та збільшуючи «навантаження», призводить до зниження ефективності діяльності суду в реалізації основної функції – здійснення правосуддя.

Умови складання адміністративних по суті відносин можуть сприяти виникненню сумніву в об'єктивності та неупередженості суду, оскільки він виявляється пов'язаним у діяльності не лише цілями та завданнями, реалізацію яких передбачає здійснення функції правосуддя, а й цілями, здійснення яких вимагає реалізація покладених по суті адміністративних функцій.

Появі сумнівів сприяє те, що суди часто починають розглядатися винятково з позиції захисту громадян від свавілля органів держави. Через це втрачається ставлення до суду як до справедливого арбітра. Він починає сприйматися не як суб'єкт, що розв'язує суперечку у вигляді застосування права, а як суб'єкт, який діє з огляду на презумпцію переконаності у реальній можливості втручання адміністративних органів у життя добропорядних громадян.

Варто враховувати обставину, що в умовах встановлення правовідносин, у яких місцевий загальний суд є владним суб'єктом, а органи виконавчої влади – підвладними, виникає небезпека зниження авторитету органів виконавчої влади, оскільки ставиться під сумнів їхня здатність сумлінно та відповідально здійснювати функції самостійно, без втручання суду.

Для здійснення більшості функцій суд потребує фінансового, матеріально-технічного і організаційного забезпечення. Звідси впливає необхідність використання судом різних джерел фінансування задля забезпечення діяльності публічного судового адміністрування, пов'язаного із забезпеченням діяльності суду.

На думку Світличного О. П., організаційно-розпорядчу діяльність публічного адміністрування здійснюють широке коло суб'єктів публічного адміністрування, діяльність яких регламентована законами та іншими нормативно-правовими актами і спрямована на ефективне забезпечення роботи

судів (суддів) [148, с. 221-222].

Як наслідок, суд виявляється здатним стати учасником цивільно-правових відносин. Такими, наприклад, є відносини, у яких здійснюється публічна закупівля товарів, робіт і послуг, необхідні для забезпечення судової діяльності, що передбачено п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про публічні закупівлі» [149]. Перелік випадків, коли суд може виступати як учасник цивільно-правових відносин, обумовлений потребою здійснення покладених функцій. Повноваження і порядок реалізації визначено актами, що закріплюють правовий статус суду [150, с. 16].

Характеризуючи місцевий загальний суд як учасника правовідносин, окремо треба зазначити, що йому не властиво бути учасником відносин щодо придбання прав, пільг і переваг, відносин, у яких суд виступав би суб'єктом юридичної відповідальності за неправомірно вчинені діяння. Названа обставина пояснюється специфічністю правових чинників, визначальних властивості суду, властиві йому як суб'єкту права. Оскільки правосуб'єктність суду – це фікція, оскільки його правова дієздатність може бути задана штучно.

Для будь-якого суб'єкта права змога впливати на правову дійсність обумовлюється його активністю. Власне, із зовнішнього боку правова активність розглядається як процес впливу суб'єктів права на соціально-правове середовище відповідно до потреб і інтересів суб'єкта, з перебігом якого середовище зазнає деяких перетворень.

Активність у правовій сфері передбачає прояв волі суб'єкта та його енергії. Спрямованість правової активності та її зміст визначається безпосередньо накопиченими суб'єктом правовими знаннями та правовим досвідом, психологічним ставленням до чинного права та правової практики.

У вітчизняній теорії права складається традиція, окрім зовнішньої сторони правової активності, вивчати її внутрішні аспекти, до того ж як не просто нерозривно пов'язані із зовнішніми, але як таких, що їх визначають.

Характеристика місцевого загального суду як суб'єкта розв'язання

адміністративних спорів у першій інстанції, який виявляє правову активність і впливає своїми діями на правову дійсність, передбачає визнання того, що здійснюються такі дії, які мають вольовий характер.

Харченко М. В. зазначає, що судовий розгляд адміністративних справ передбачає інтелектуально-вольову роботу судді щодо тексту нормативно-правових актів, положень правової доктрини, узагальнень судової практики для з'ясування обставин справи, обрання нормативно-правових актів та інших джерел права для розв'язання цієї конкретної справи [151, с. 160].

Характеристика суду як суб'єкта розв'язання публічно-правових спорів, що «виявляє правову волю», є специфічною. По-перше, суд не має власної волі в тому сенсі, в якому вона існує в людини як у суб'єкта права. Волю, в її біологічному, психологічному розумінні, може мати тільки людина, але не юридична особа, яка має штучну природу. Поняття «воля юридичної особи» є винятково правовим явищем, як сама категорія юридичної особи [152, с. 67]. По-друге, волю мають люди, здатні впливати на діяльність юридичної особи. Зрештою, саме воля людей перетворюється на власне волю юридичної особи.

Проте, воля суду – це воля судді. Суд, як інший орган, який здійснює публічно значущі функції, виражає та втілює в життя волю держави та суспільства. Однак воля держави та воля суспільства – це абстракції, особливо за умови, що не йдеться про абсолютну монархію, в якій воля держави може збігатися з волею однієї особи. Зрештою, воля суду – це воля, виражена у праві, застосовуваному судом.

По-третє, проводячи у життя не власну волю, формально – суд, а насправді – суддя чи судді виявляють власний розсуд.

Білий І. М. зазначає, що у наукових джерелах з адміністративно-процесуальної тематики вказується на те, що з огляду на євроінтеграційний розвиток національного законодавства у напрямі унормування реалізації дискреційних повноважень адміністративними судами, аксіомою є дотримання принципу, що з яких би причин судова дискреція не виникала, ухвала завжди має

відповідати критеріям верховенства права, обґрунтованості, вмотивованості. Тоді судовий розсуд буде мати позитивний суспільний ефект [153, с. 414].

Викладене дає змогу стверджувати, що вольовий момент у характеристиці діяльності суду не визначається якостями судді, а також настановами та цінностями, що відбилися у правосвідомості судді, який засвоює їх у процесі соціалізації та подальшого становлення як юриста-професіонала. Водночас інтелектуальний момент діяльності суду є суб'єктивним. Свобода розсуду, на відміну від судового свавілля, не перешкоджає ефективній реалізації судом функцій, оскільки передбачається, що свобода розсуду судді має обмежений характер і реалізується у межах, визначених компетенцією суду.

Насправді закономірний зв'язок між ступенем свободи розсуду судді та ефективністю реалізації функцій суду відсутній. Якби такий зв'язок у реальності існував, то обмеження свободи розсуду судді в будь-яких умовах призводило б до підвищення або, навпаки, зниження ефективності правосуддя. Як свідчить історичний досвід, домогтися підвищення ефективності реалізації судами функцій за допомогою обмеження чи розширення свободи розсуду суддів вдається. Реалізація будь-якого дискреційного повноваження адміністративного суду має відповідати усім принципам адміністративного судочинства. Принципи адміністративного судочинства визначають функціональну компетенцію адміністративного суду щодо здійснення правосуддя, а тому мають значення загальні положення для реалізації дискреційних повноважень [154, с. 144].

Викладене належить до характеристики суб'єкта розв'язання публічно-правових спорів у тому вигляді, в якому вона визначається властивостями самого суду та природою судової влади. Це робить її універсальною, незалежною від культурних, історичних умов, спрямованості та змісту політики, яка проводиться державою, змісту чинного права, зокрема – що регламентує діяльність суду з розв'язання спорів, зумовлених публічними правовідносинами [155, с. 164].

Така характеристика не є вичерпною, а часто виявляється лише ідеальною моделлю, яка практично не знаходить реалізації.

Правова стабільність держави та стабільність судової діяльності осоціалістичних ідеології та державності неминуче призводить до відновлення адекватної оцінки місця суду у суспільстві, у процесі забезпечення прав і свобод людини, що відображено в адміністративній юстиції.

Підсумовуючи викладене вище, у контексті розв'язання публічно-правових спорів місцевим загальним судом, сформулюємо висновки.

Провадження у суді першої інстанції – це стадія адміністративно-процесуальної діяльності, з перебігом якої суд реалізує функцію розгляду адміністративної справи по суті, розв'язуючи правовий спір між сторонами, що виник з публічних правових відносин, чим реалізує основну функцію судової влади – правосуддя.

Принцип адміністративно-процесуального права в адміністративному судочинстві реалізується, ґрунтуючись на наявності взаємопов'язаних і доповнювальних елементах: функції позовної вимоги, функції правничої допомоги, функції розгляду та ухвалення адміністративної справи. Для реалізації цих трьох функцій існує низка повноважень, які реалізуються місцевим загальним судом. Для реалізації цих трьох адміністративно-процесуальних функцій передбачено стадію провадження в суді першої інстанції.

Місцевий загальний суд дуже важливий у системі суб'єктів публічного права. Він є спеціальним суб'єктом, про що свідчать підстави та межі його правосуб'єктності та особливості правового статусу. Суд спирається на існуючу систему соціального регулювання та на правові норми. Його активність за спрямованістю та впливом, що надається на правові відносини та чинне право, відчутно відрізняється від активності інших суб'єктів права. Місцеві загальні суди істотно відрізняються від інших суб'єктів права не тільки за обсягом правосуб'єктності, за умов виникнення та припинення правоздатності та дієздатності, за структурою та змістом правового статусу, але й за характером правової активності та її впливу на правову практику у сфері адміністративної юстиції.

Значний вплив на правову практику з розв'язання адміністративних спорів між фізичними і юридичними особами та владними суб'єктами у публічних правовідносинах надає взаємодія місцевого загального суду з іншими суб'єктами правозастосовних правовідносин, в яких розв'язуються підсудні адміністративні спори з публічних правових відносин. Саме ці відносини пов'язані з реалізацією судом тієї єдиної універсальної функції, яка властива йому за юридичною природою. У цих відносинах усі властивості місцевого загального суду як суб'єкта права виявляються максимально повно за умови, що здійснення правосуддя залишається базовою функцією місцевого загального суду, а справедливе розв'язання справи – його метою.

Спрямованість правової активності місцевого загального суду в адміністративному судочинстві та наслідки активності для правової практики залежать від того, якою мірою покладаються на суд завдання, які органічно поєднуються з соціальним призначенням, яким є розв'язання конфліктів через подолання спірності правовідносин. В ідеалі обсяг правоздатності суду має корелювати із соціальним призначенням судової влади, а не з юридично встановленими цілями та завданнями діяльності.

2.2. Компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві

Для в'яснення особливостей правового статусу місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному правосудді доцільно дослідити взаємозв'язок понять «адміністративна юрисдикція», «компетенція» та «повноваження».

Адміністративна юстиція це реалізоване судами у спеціальній процесуальній формі вирішення індивідуальних юридичних спорів, що гарантує судовий контроль у сфері діяльності виконавчої влади спрямованого на захист прав фізичних і юридичних осіб, які звернулися до суду, та на дотримання

правопорядку у сфері публічного управління.

Адміністративну юрисдикцію доцільно розглядати як розв'язання матеріально-правових і процесуально-правових питань органами публічної влади, які мають компетенцією з розгляду та розв'язання індивідуальних справ під час здійснення функції застосування права, яка поділяється на оперативно-виконавчу та правоохоронну функції.

У зв'язку з формуванням правової бази адміністративного судочинства науковий інтерес викликають такі питання:

- про правову природу справ, що виникають з адміністративно-правових спорів, з метою уточнення переліку справ, які можуть бути розглянуті та розв'язані судом першої інстанції в адміністративному судочинстві;

- про умови розмежування підвідомчості спорів, що виникають з адміністративних правовідносин;

- про підстави та зміст предметних повноважень, що виникають у суді першої інстанції в адміністративному судочинстві з прийняттям до провадження різних адміністративних справ і обсяг реалізованих повноважень з відкриттям провадження.

Зазначене має оціночний характер, їх дослідження сприяє розв'язанню проблеми розмежування видів судочинства, яке передбачає визначення правової природи спору, що виноситься на розгляд суду.

Адміністративну юрисдикцію реалізує значне число владних суб'єктів, які розглядають всілякі юридичні справи, а тому правотворець надає механізм, який для влади визначає окреме коло діяльності, щодо якого відповідному публічному суб'єкту дано право та обов'язок здійснювати юридично значущі дії. Це коло діяльності визначено терміном «компетенція».

«Компетенція» є збірним поняттям і використовується для характеристики діяльності органів державної влади. Кожен орган, який входить до системи адміністративної юрисдикції, здійснює діяльність у передбачених законом межах – не більше своєї компетенції. Внаслідок цього з поступленням на розгляд

органу влади конкретної адміністративної справи першочерговим питанням, яке має розглянути цей орган, чи має він компетенцію для розв'язання цієї справи. За відсутності у владного органу компетенції щодо справи, що надійшла, ухвалене рішення або вчинена дія не може визнаватись відповідним закону [156, с. 56].

Питання про компетенцію є визначальним під час розмежування предметної юрисдикції між місцевими загальними, адміністративними, господарськими судами. «Компетенція» є міжгалузевим правовим інститутом. У юридичній літературі компетенція визначається як:

- сукупність повноважень, які має орган чи посадова особа відповідно до Конституції, законів, указів та виданих на їх основі та на виконання актів органів державного управління [156, с. 57];

- сукупність прав та обов'язків, якими правотворець наділив публічний орган для реалізації визначених завдань та функцій;

- коло справ, віднесених до відання публічного органу, та повноваження реалізувати певні владні дії правоохоронного чи адміністративно-розпорядчого характеру;

- інтегроване правове явище, що передбачає предмети відання, правові можливості і обов'язки публічного органу.

Точнішим є перше з наведених визначень, тому що воно відповідає буквальному значенню слова «компетенція», яке в перекладі з латинського означає коло повноважень організації, установи або особи [156].

Авер'янов В. Б. визначає компетенцію державних органів як сукупність прав і обов'язків (повноважень) та підвідомчості (питання відання, тобто питання, які вирішує орган, коло діяльності) [157, с. 192].

Дніпров О. С. зазначає, що компетенція органів виконавчої влади являє собою сукупність функцій і повноважень (прав і обов'язків) щодо галузей, сфер, об'єктів управління (предметів відання) [158, с. 261].

На думку Журавля Я. В., компетенція державних органів – встановлена

законом можливість здійснювати адміністративно-владний вплив на певну сферу суспільних відносин, відносно якої здійснюють управління [159, с. 53].

Буглак Ю. О. зазначає, що компетенція органу державної влади є головним і водночас індивідуальним складником змісту правового статусу органу державної влади й охоплює комплекс законодавчо встановлених повноважень і визначених у спеціальних компетенційних нормативно-правових актах предметів відання, що за своєю суттю полягає не у функціях органу державної влади, а безпосередньо в правах і обов'язках їх виконувати й, відповідно, у комплексі повноважень, необхідних саме для того, щоб їх реалізувати, ухвалюючи відповідні рішення, організовуючи й контролюючи їх виконання за допомогою засобів правотворчого й правозастосовного характеру [160, с. 34].

Підставою розмежування предметної компетенції та підвідомчості є характер зв'язку між правомочним органом державної влади та предметом юридичних справ [156, с. 57].

Карпа М. І. пропонує визначити компетенції за схемою «функція – інституція – статус – компетенція» у форматі як алгоритм функціонального навантаження конкретних інституцій, як передумова до формування їх компетенцій, як логічна схема формування компетенції органів публічної влади. Предмет відання як структурний елемент категорії компетенція, є способом юридичного зазначення тих сфер життя, які визначаються як предмет власних дій органу публічної влади. Змістовими чинниками є: територіальний чинник; мають матеріальну форму (матеріальне чи процедурне визначення) – предметний чинний; передбачають управлінську дію – процесуальний чинник [161, с. 219-220].

Предметна компетенція розкриває зміст вказаного у нормативному акті суб'єкта-органа публічної влади, являє сукупність владних повноважень. Підвідомчість визначає комплекс юридичних справ, на що направлена діяльність органу публічної влади. Повноваження становлять зміст компетенції та сполучені з предметом відання.

Повноваження суду – це права суду, які необхідні для розв’язання та вирішення юридичного спору, що поступив до суду. Відповідно до законодавства, компетенцію суду визначає конституційне право на судовий захист. Конституція України гарантує право на судовий захист [162].

Це положення відповідає ст. 8 Загальної декларації прав людини, згідно з якою кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення основних прав, наданих їй конституцією або законом, та ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод про справедливий публічний розгляд справи у розумний термін незалежним і неупередженим судом, створеним за законом.

Практичне значення інституту підвідомчості у тому, що підвідомчість є розподільним механізмом розмежування компетенції між різними юрисдикційними органами держави, зокрема між різними гілками судової системи. Для розмежування компетенції з-поміж них застосовується поняття підвідомчості справ. На відміну від підвідомчості, підсудність є механізмом розмежування справ лише в одній судовій підсистемі. За правилами підсудності встановлюється компетенція суду однієї галузі судової системи чи конкретного суду [163, с. 98].

Компетенція суду охоплює підвідомчість та підсудність.

Повноваження позначають сукупність службових прав і обов’язків, які застосовуються у певній сфері й у особливому порядку – зважаючи на пряму вказівку у законі.

На думку О. О. Леонідової, термін «повноваження» стосується конкретних органів публічної влади та їх посадових осіб, оскільки є складовою та невід’ємним атрибутом поняття «орган», який треба розглядати як єдине ціле, у нерозривному зв’язку прав і обов’язків, оскільки права одночасно є обов’язками, необхідними для розв’язання встановлених завдань та здійснення функцій залежно від предметної діяльності органу [164, с. 30].

Органи публічної влади реалізують повноваження методом ухвалення

актів, рішень, реалізацією значимих дій, визначених правовими актами. Основним предметом діяльності суду першої інстанції в адміністративному судочинстві є розгляд та розв'язання юридичних спорів з адміністративних правовідносин та рівночасно судовий контроль за діями публічної влади. Активність суду, що виникає під час цієї діяльності, залежить від категорії юридичного спору. Це виділяє предмет діяльності суду від інших державних органів.

При розмежуванні повноважень суду першої інстанції та діяльності інших органів публічної влади необхідно додержуватися такої ознаки, як предмет адміністративної справи.

Як зазначає Т. О. Тур, залежно від ступеня «належності» переліку юридичних справ судовим органам повноваження цих державних органів отримали найменування предметних і поділялися так:

- виняткові предметні повноваження (справи підлягають розгляду лише судом);
- додаткові предметні повноваження (справи підлягають розгляду в суді лише після дотримання обов'язкового досудового порядку розгляду спору іншим державним органом, уповноваженим на його розгляд відповідним законом);
- альтернативні повноваження (справи залежно від вибору зацікавленої особи може бути розглянуто або судом, або відповідним державним органом, або з використанням для врегулювання публічно-правового спору позасудових примирних процедур) [156, с. 60].

Повноваження суду першої інстанції відповідно до реалізованих прав та обов'язків, пов'язаних з розв'язанням матеріальних і процесуальних питань при вирішення юридичного спору, поділялися на контрольні повноваження за процесуальними діями сторін, у доказовій сфері та прийняття рішення.

Наведена класифікація використовувалася при розгляді та вирішенні в суді першої інстанції обмеженого переліку справ, що виникають з адміністративних

правовідносин, визначених щодо місцевих загальних судів у частині 1 ст. 20 «Розмежування предметної юрисдикції адміністративних судів» КАС України [156, с. 61].

З урахуванням зміни соціально-економічних умов, викликаних процесами європейської інтеграції та правовим режимом воєнного стану розширення переліку категорій адміністративно-правових спорів розглянута класифікація слугує методологічною підставою для розкриття змісту процесуального статусу суду першої інстанції в адміністративному судочинстві та може бути використана для розширювального тлумачення предметних повноважень, що передбачають розгляд та розв'язання справ, які зумовлені спорами, що виникають з публічних правовідносин.

До функціональних повноважень суду першої інстанції в адміністративному судочинстві доцільно додати повноваження щодо примирення сторін в адміністративному судочинстві [165].

Під повноваженнями місцевого загального суду першої інстанції в адміністративному судочинстві належить усвідомлювати передбачену Кодексом адміністративного судочинства України систему прав і обов'язків, які здійснюються судом під час розгляду та розв'язання адміністративних спорів та судовий контроль за здійсненням публічних повноважень для розв'язання індивідуального спору, по суті [111].

Особливості компетенції місцевого загального суду першої інстанції в адміністративному судочинстві окреслюються його повноваженнями, серед яких виокремлюються предметні повноваження, що обіймають, крім спорів з адміністративних правовідносин, розгляд справи з публічних правовідносин, функціональні повноваження, що передбачають повноваження щодо медіації, виконання рішення суду, правозастосування. У юридичній літературі виділяються процесуально-правові повноваження та матеріально-правові повноваження суду першої інстанції у позовному провадженні.

Важливим елементом правового статусу органу державної влади є перелік

повноважень. У доктрині загально визнаною є думка, що повноваження належать конкретним суб'єктам правовідносин, конкретним органам державної влади та їх посадовим особам, оскільки є складовою та невід'ємним атрибутом поняття «орган». Повноваження органу державної влади охоплюють: суб'єктивне право, що полягає у можливості вибору певного способу дії та у певному напрямі; обов'язок здійснення покладених законом функцій [166, с. 202-203].

Зміст повноважень місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві визначається функціями, закріпленими у законодавстві. Такими функціями є розгляд і розв'язання спорів та контроль за здійсненням повноважень публічними органами.

Перелік адміністративно-правових спорів і справ судового контролю, закріплений у КАС України, є предметом діяльності судів першої інстанції в адміністративному судочинстві, до якого належать: справи про захист порушених чи оспорюваних прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, що виникають з адміністративних правовідносин (публічно-правові спори).

Законодавцем виділено перелік категорій адміністративних справ, підсудних місцевим загальним судам:

1) адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;

2) адміністративні справи, пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму, щодо: оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій; уточнення списку виборців; оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів у сфері медіа підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум; оскарження дій чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх довірених

осіб;

3) адміністративні справи, пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, щодо: примусового повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства; примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та забезпечення примусового видворення за межі території України; продовження строку затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та забезпечення примусового видворення за межі території України; затримання іноземців або осіб без громадянства до визначення щодо визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту в Україні, або особами без громадянства; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;

4) адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів у справах, визначених пунктами 1-3 частини першої цієї статті;

5) адміністративні справи щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» [5; 111; 167].

Повноваження суду першої інстанції в адміністративному судочинстві можуть бути визначені враховуючи предмет юридичної справи, що підлягає його розгляду, бо саме предмет обумовлює класифікацію повноважень суду першої інстанції.

Серед предметних повноважень суду виділяються виняткові предметні повноваження, які належать лише місцевому загальному суду як суду першої інстанції та не належать жодним іншим органам влади. Визначення цих

повноважень винятковими зумовлено складним характером відповідних справ і необхідністю встановлення фактів, які найменше підлягали правовому регулюванню.

Це справи, визначені у пунктах 1 та 3 ч. 1 ст. 20 КАС України: адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності; адміністративні справи, пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, щодо: примусового повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства; примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України; продовження строку затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України; затримання іноземців або осіб без громадянства до вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту в Україні; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію [111].

Повноваження, що здійснюються органами державної влади за даними категоріями справ, можуть негативно вплинути на права та законні інтереси окремих фізичних і юридичних осіб, а також суспільства чи держави. Обставини таких справ пов'язані з конкретизацією оціночних категорій, застосування яких впливає на справедливе розв'язання спору судом.

Розглядаючи ці справи суд першої інстанції виконує функцію забезпечення захисту соціально значущих інтересів, захищаючи права та законні інтереси окремих фізичних осіб, здійснюючи перевірку дотримання встановленого порядку діяльності органів державної влади, а це є винятковими повноваженнями.

Варто зазначити, що значна частина правовідносин має змішаний характер,

у яких переплітаються приватні та публічні елементи. Особливо це проявляється при оскарженні постанов про адміністративні правопорушення.

Проць І. М. зазначає, що провадження у справах про адміністративні правопорушення є самодостатнім правовим інститутом щодо адміністративного судочинства [168]. Тобто КАС України для розв'язання цього питання посилає до законів, які визначають компетенцію органів виконавчої влади щодо обов'язкового попереднього вирішення.

Змістовна характеристика поняття адміністративного судочинства, під яким розуміється здійснення судової влади шляхом розгляду та розв'язання справ про адміністративні правопорушення та спори з публічною адміністрацією у контексті адміністративно-юрисдикційного процесів. Розгляд суддями справ про адміністративні правопорушення є самостійним видом адміністративного судочинства, що характеризується своїм змістом, суб'єктним складом, встановленою процедурою розгляду справ.

У зазначеному контексті є необхідність легального закріплення безумовних підстав для скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення, до яких належать порушення норм процесуального права: розгляд справи неправомочним суб'єктом (суддею, органом, посадовою особою), зокрема розгляд справи у незаконному складі за колегіального розгляду; розгляд справи у відсутності особи, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення, не повідомленого про час і місце розгляду справи; розгляд справи про адміністративне правопорушення з порушенням права особи, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення, користуватися допомогою захисника; порушення правил про мову, якою ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення; відсутність на рішення у справі про адміністративне правопорушення підпису судді, посадової особи, які розглядали справу; відсутність протоколу розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Відповідно адміністративні правовідносини є різновид публічних правовідносин, метою яких є впорядкування суспільних відносин у різних сферах регулювання, визначених Кодексом України про адміністративні правопорушення та іншими нормативними актами, а результатом – виникнення різних правових наслідків щодо приватних осіб, які вчинили правопорушення та оскаржують прийняту постанову в місцевому загальному суді за правилами адміністративного судочинства [169].

Бевзенко В. М. зазначає, що про належність конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду, її відмежування від інших видів судової юрисдикції можна судити за сукупної наявності зовнішніх ознак публічно-правових відносин, з яких цей спір виник, характер спірних правовідносин; реалізація одним із суб'єктів правовідносин публічно-владних повноважень щодо іншого суб'єкта; кількість суб'єктів спору; вид правовідносин [170].

Ці критерії повинні використовуватися сукупно. Якщо предметом судового розгляду є винятково перевірка законності та обґрунтованості дій органу управління і справа не ускладнена елементами інших правовідносин, то вона має бути зарахована до тих, що виникають з адміністративно-правових відносин, це не є предметом розгляду місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві.

Суб'єктний склад спору тут обмежується владною структурою, яка вчинила оспорювані дії щодо ухвалення відповідної постанови у справі про адміністративне правопорушення, а фізична особа вважає таку поведінку неправомірною. Однак якщо до розгляду спору, зважаючи на обставини справи, має бути залучено ще одну особу (група осіб), чий майнові інтереси виявилися цим спором порушені, то спір підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства.

Для спорів із публічних правовідносин належить враховувати те, що ці правовідносини регулюються адміністративними процедурами, які пов'язують

конкретних суб'єктів – публічний орган і окрему фізичну особу. Ці процедури регламентовані нормами публічного права і долучають до предмету регулювання майнові відносини з іншим суб'єктом.

Підставою виникнення повноважень суду першої інстанції є дотримання строку давності звернення до суду з позовною заявою, а саме 6 місяців, та вимог до форми та змісту позовної заяви.

КАС України закріплює обов'язок суду перевірити дотримання строку звернення до суду. У юридичній літературі наголошено, що потрібно врегулювати питання про дії суду на етапі відкриття провадження у справі при встановленні факту пропуску строку звернення до суду та відсутності відповідного клопотання, оскільки це питання у КАС України не регламентується.

За цими справами у суду відсутні як повноваження на повернення позовної заяви, так і повноваження на ухвалення відмови у прийнятті позовної заяви у разі пропуску строку звернення до суду. Варто враховувати, що повноваження суду щодо окремих категорій справ можуть відрізнятися та вимагати різного механізму правового регулювання. У разі прийняття до провадження судом позовної заяви, поданої з пропуском строку, в ухвалі про його прийняття до провадження суду та підготовки справи до судового розгляду доцільно роз'яснити позивачу право на заяву-клопотання про поновлення строку.

Ільчишин Н. В. зазначає, відкриття провадження у справі адміністративного судочинства – це визначений законодавством України порядок здійснення судом юридично значущих процесуальних дій, спрямованих на: прийняття позовної заяви; перевірку позовної заяви на відповідність встановленим законом вимогам, строків подання, виявлення недоліків, встановлення факту адміністративної дієздатності позивача чи належність повноважень представника, підстав звернення, правильність підсудності справи; прийняття рішення про подальший розгляд справи по суті [171, с. 339].

Сірант М. М. зазначає, що порядок розгляду адміністративних справ про

поміщення іноземця, який підлягає видворення чи реадмісії, до спеціальної установи регулюється правовими нормами ст. 289 параграфу 2 «Розгляд окремих категорій термінових адміністративних справ» глави 11 «Особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ» Кодексу адміністративного судочинства України [172, с. 460].

Це повноваження підтверджує самостійність судової влади і є одним із дискреційних повноважень, покликаних під час встановлення судом моменту, з якого буде визнано нечинним індивідуальний акт, забезпечити облік усіх обставин, що свідчать про момент, з якого оспорюваний індивідуальний акт увійшов у суперечність з нормативно-правовим актом, який має вищу юридичну силу, і про реалізацію зважаючи на це нормативного акта прав і свобод фізичної особи. У цьому разі судовий нормоконтроль пов'язаний з настанням правових наслідків загального характеру, які поширюються на визначене коло осіб-суб'єктів відносин, врегульованих відповідною правовою нормою.

Доречно наголосити, що не є допустимим відмова місцевого загального суду у прийнятті заяви про визнання прийнятого в установленому порядку індивідуального акта, щодо обставин визначених у п. 3 ч. 1 ст. 20 КАС України, органом державної влади таким, що суперечить закону, якщо підстави, зазначені у позовній заяві, відрізняються від підстав, з яких судом раніше було перевірено відповідність до закону цього індивідуального акта.

Адміністративне судочинство покликане забезпечувати рівною мірою захист фізичних осіб у відносинах із державою. Однак забезпечення цього захисту не перешкоджає законодавчому встановленню різних правил підсудності та видів судових проваджень з публічно-правових спорів у КАС України з урахуванням специфіки категорій публічно-правових спорів справ і змісту порушених прав і законних інтересів фізичних осіб.

Матеріальні передумови та умови реалізації фізичними і юридичними особами процесуальних прав в адміністративному судочинстві не однакові, що потребує особливих (підвищених) гарантій права на судовий захист фізичних

осіб, які звертаються до суду з позовними заявами у спорах, визначених у п. 3 ч. 1 ст. 20 КАС України.

Специфіка справ, що виникають із публічних правовідносин, пов'язаних з адміністративною діяльністю, як впливає з практики Конституційного Суду, передбачає пріоритетність завдань цього виду судочинства та підвищені гарантії забезпечення судом захисту прав і свобод фізичних осіб [173, с. 190]. Важливим у цьому процесі є активна роль суду, покликана компенсувати дефіцит можливостей позивача щодо реалізації процесуальних прав на диспозитивній основі.

Особливості адміністративного судочинства можуть виправдовувати запровадження деяких обмежень принципу диспозитивності з метою оптимально збалансованого забезпечення публічних та приватних інтересів.

Крім активної ролі суду та обмеження дії принципу диспозитивності, особливістю адміністративного судочинства є обмежена дія принципу змагальності, оскільки суд для захисту інтересів слабкої сторони у спорі зобов'язує відповідний орган виконавчої влади надати необхідні докази. Це торкається адміністративних справ щодо притягнення до адміністративної відповідальності; адміністративних справ, пов'язаних з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України (п. 3, ч. 1, ст. 20 КАС України).

Щодо діяльності судів у справах, пов'язаних із здійсненням обов'язкового судового контролю за дотриманням прав і свобод фізичних осіб з реалізацією окремих владних вимог щодо іноземців і осіб без громадянства, суд розглядає ці справи в порядку попереднього судового контролю за діями органів влади та посадових осіб, оскільки на провадження відповідної дії та (або) для набрання чинності адміністративним актом необхідна попередня санкція суду. Без такої санкції адміністративний акт не набуде чинності, тоді як у справах, пов'язаних із здійсненням наступного судового контролю, адміністративний акт діятиме до винесення судового рішення про задоволення повністю або в частині заявлених вимог про визнання оскаржуваних рішень, дії (бездіяльності) незаконними.

Суд при розгляді та розв'язанні адміністративних справ названої категорії захищає законослухняних іноземців, осіб без громадянства від можливих помилок чи свавілля з боку держави, одночасно захищаючи державу та суспільство від незаконослухняних іноземців і осіб без громадянства.

Адміністративне судочинство не є видом судової діяльності з розгляду та розв'язання спорів з адміністративного права у чистому вигляді. Воно охоплює провадження з оскарження нормативних актів і актів, що мають нормативні властивості, і тим охоплює виняткові предметні повноваження суду з контролю за законодавством, а також виняткові предметні повноваження суду у справах, що стосуються видання індивідуальних актів, які обмежують здійснення права іноземців на визначення місця перебування.

Суть додаткових предметних повноважень суду виявляється у тому, що ці повноваження мають право використовувати лише тоді, коли інші юрисдикційні органи не змогли остаточно розв'язати правовий спір або ухвалили рішення, яке не задовольняє одну чи обидві сторони.

Момент виникнення додаткових предметних повноважень відповідного суду першої інстанції визначається обов'язковим попереднім розглядом та розв'язанням конкретного юридичного спору юрисдикційним органом, наділеним законом відповідними повноваженнями. З приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності мова йде про Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші нормативно-правові акти, які встановлюють адміністративну відповідальність, щодо іноземців це Закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про імміграцію», постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку продовження строку перебування та тимчасового проживання, продовження та скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України» [174-176].

Пункт 2 частини 1 статті 20 КАС України до компетенції місцевих

загальних судів як адміністративних судів першої інстанції визначає виборчі спори, пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму відповідно до Виборчого кодексу України та Закону України «Про всеукраїнський референдум» [177; 178].

Скочиляс-Павлів О. В., розглядаючи виборчі спори в адміністративному судочинстві України, зазначає, що особливості виборчих спорів зумовлені самою природою виборчого права. Такі спори пов'язані з інтересами всього суспільства, з політичними правами щодо участі у виборах та референдумах, з реалізацією інститутів прямої представницької демократії. Особливістю виборчих спорів, яка істотно відрізняє їх від інших публічно-правових спорів, є обмеженість у часі, яка стосується того, що виборчий спір виникає з моменту початку виборчого процесу та завершується офіційним оприлюдненням результатів [179, с. 175].

Враховуючи реалії українського сьогодення, які характеризуються недостатністю політичної волі, конфліктністю інтересів політичних сил, низькою правовою культурою, то питання належного, а головне, своєчасного судового контролю за виборчим процесом є надзвичайно актуальним та важливим. Такий судовий контроль в Україні здійснюють адміністративні суди [180, с. 215].

Вдовічен В. А. та Бабін І. І. вказують, що комплексне дослідження норм КАС України, за якими визначаються межі поширення адміністративної юрисдикції на сферу виборчих спорів, демонструє досить високий ступінь заплутаності, незрозумілості та нерозбірливості під час розв'язання цього питання [181, с. 17].

У зв'язку з викладеним вважаємо, що для найефективнішого здійснення місцевим загальним судом першої інстанції повноважень в адміністративному судочинстві з розгляду виборчих справ, потрібно внести зміни до Виборчого кодексу України та у Закон України «Про адміністративну процедуру».

Місцевий загальний суд розглядає адміністративні справи з приводу

рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів у справах, визначених пунктами 1-3 частини першої цієї статті (п. 4, ч. 1, ст. 20 КАС України). Згідно із ч. 1 ст. 74 «Оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби» Закону України «Про виконавче провадження» дії державного виконавця можуть бути оскаржені в судовому порядку [182].

Відповідно до частини п'ятої статті 287 КАС України адміністративні справи з приводу рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу ДВС щодо виконання ними рішень, ухвалених місцевим загальним судом як адміністративним судом, розглядаються місцевим загальним судом як адміністративним судом, який видав виконавчий лист.

Тобто, частиною п'ятою статті 287 КАС України встановлено загальне правило оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу ДВС щодо виконання ними рішень того суду, який ухвалив вказане рішення, якщо таке виконання не обтяжене об'єднанням з виконанням рішень, ухвалених судами за правилами іншої юрисдикції [183].

Адміністративні справи щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» розглядаються у порядку адміністративного судочинства місцевим загальним судом (п. 5 ч. 1. ст. 20 КАС України). Основними нормативними актами є вказаний Закон і Положення про Національну комісію з реабілітації та Типове положення про регіональну комісію з реабілітації [184].

Судова практика щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації охоплює питання, визначені у Роз'ясненні та рекомендації Українського інституту національної пам'яті щодо реалізації норм Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [185].

Як приклад, доцільно навести справи: Рішення № 91748307 від 24.09.2020, Дніпропетровський окружний адміністративний суд; Рішення № 99680054 від 17.09.2021, Дніпропетровський окружний адміністративний суд [186; 187].

Шеметенко Л. П. пише, визначення основних понять компетенції адміністративної юрисдикції суду є дискусійним і передбачає необхідність подальшого дослідження [188, с. 167].

Дослідження компетенції місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві дають змогу дійти висновків.

Розмежування компетенції між юрисдикційними органами, які мають право на розв'язання конфліктів у сфері публічних правовідносин, є, з одного боку, гарантією забезпечення незалежності суду, а з іншого – гарантією доступу до правосуддя. Підвідомчість та підсудність є складовими більш загального поняття – компетенції конкретного суду. У зв'язку з цим під компетентним судом належить розуміти суд, повноважний розглядати справу, одночасно підвідомчу та підсудну цьому суду.

Компетенцію можна розуміти залежно від обраного підходу. У широкому значенні компетенція адміністративних судів це сукупність передбачених КАС України та іншими законами повноважень адміністративних судів щодо розгляду підвідомчих і підсудних справ та інших повноважень адміністративних судів (вивчення та узагальнення судової практики, аналіз судової статистики тощо).

У вузькому значенні компетенція адміністративних судів є відображення процесуальної правоздатності адміністративного суду, що визначає співвідношення повноважень конкретного адміністративного суду та інших юрисдикційних органів з розгляду та розв'язання юридичних конфліктів та інших справ у сфері публічних правовідносин.

Розмежування компетенції органів судової влади є важливою складовою організації судочинства. Розмежування компетенції в адміністративному судочинстві передбачає: встановлення виняткових предметів відання суду;

встановлення предметів відання суду у структурі судів адміністративної юстиції; встановлення повноважень судів з предметів виняткового відання щодо адміністративної юстиції; встановлення повноважень судів щодо предметів відання у структурі судових органів адміністративної юстиції.

Компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві є юридичним виразом, правової формою діяльності щодо здійснення функції забезпечення законності та правопорядку. Поняття «компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві» є похідним терміном від правової категорії «компетенція суду». Структура компетенції місцевого загального суду у сфері адміністративної юстиції складається з предметів відання, що опосередковують сфери суспільного життя, пов'язані з діяльністю органів публічної влади, прав та обов'язків, що визначають розгляд і розв'язанні спорів, які виникають із публічних правовідносин владного та не владного суб'єктів.

Ефективність дії механізму розмежування компетенції (предметів відання та повноважень) в адміністративному судочинстві залежить від низки факторів, серед яких ступінь відповідності законодавства рівню розвитку соціальних відносин, рівня правосвідомості та правової культури, професіоналізму суддівського корпусу і органів публічної влади, ступінь гарантованості прав суб'єктів публічних правовідносин щодо предметів відання та повноважень суду.

2.3. Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві

Розв'язання визначеного державою завдання побудови правової держави та всілякого сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства можливе лише за умови, коли функціонування правової системи суспільства здійснюватиметься на основі взаємодії права громадянського суспільства з усіма

елементами юридичного права, складовою якого є адміністративне судочинство, що розглядає та розв'язує суперечки між владними та невладними суб'єктами суспільних відносин. У цьому аспекті функціональні повноваження місцевого загального суду є взаємозумовленими у контексті повноваження щодо залучення осіб, які беруть участь у справі, та здійснення контролю за процесуальними діями; повноваження щодо примирення сторін; доказових повноважень.

Повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві щодо залучення осіб, які беруть участь у справі, та здійснення контролю за процесуальними діями

У процесуальній літературі досліджено питання моменту, з якого виникають процесуальні права та обов'язки осіб під час розгляду та розв'язання адміністративних справ [189; 190]. Підставою аналізу є теорія юридичних фактів, з якою пов'язана змога особи реалізувати декларація про звернення до суду шляхом пред'явлення позову.

Теорія юридичних фактів охоплює: систему передумов права звернення до суду, за наявності яких є змога бути учасником судочинства; дотримання встановленого порядку здійснення права на подання позову.

Для виникнення правового статусу особи, яка бере участь у справі, потрібно дотримання наявності фактичного складу, який містить сукупність юридичних фактів, з якими пов'язується наявність статусу особи, яка бере участь у справі. Це: наявність процесуальної правоздатності, підвідомчість адміністративної справи суду, юридичний інтерес особи у розгляді справи, відсутність судових актів, що набули законної чинності у раніше розглянутій справі.

Про дотримання порядку звернення до суду засвідчують підсудність справи конкретного суду; підготовка та подання позовної заяви з дотриманням необхідної форми та змісту. Серед зазначених елементів фактичного складу неоднозначне тлумачення у доктрині отримало поняття юридичного інтересу, з

яким пов'язана можливість здійснення судом повноважень щодо залучення до процесу осіб, які беруть участь у справі.

Суд першої інстанції для залучення осіб до справи має здійснити процедуру легітимації сторін.

Перша група підстав визначається враховуючи правові наслідки Кодексу адміністративного судочинства України та включає можливість будь-якої зацікавленої особи бути учасником адміністративного судочинства.

Друга група підстав визначається зважаючи на предмет справ, що розглядаються і розв'язуються судом першої інстанції, з адміністративних правовідносин.

Цей підхід свідчить про наявність права на доступ до правосуддя іншого змісту, що обмежує можливість особи на звернення до суду за захистом дійсно порушеного суб'єктивного публічного права. Це право визначається залученням зацікавленої особи до правовідносин з конкретним публічним органом до встановлених законом процедур, які мають суворо врегульований характер.

Для легітимації сторін потрібно подання належних доказів участі суб'єктів чи можливості участі у спірних публічно-правових правовідносинах. Такими доказами можуть бути різні акти публічних органів та відомості про порушені права та інтереси, що зачіпаються оспорюваним актом публічного органу.

Це свідчить про прояв обмеженої дії принципу доступності правосуддя в адміністративному судочинстві, який діє при процедурі відмови у прийнятті позовної заяви судом першої інстанції, що є прийнятним, оскільки унеможлиблює свідомо необґрунтовані звернення до суду. У цьому разі суд керується принципом процесуальної економії. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц перелічено засновки, необхідні для висновку про дотримання чи недотримання принципу процесуальної економії [191].

Для вдосконалення механізму перевірки судом наявності дійсного інтересу в осіб, які звертаються до суду за захистом порушених чи спірних прав,

пропонуємо наділити суд повноваженням на проведення спеціального судового засідання на стадії відкриття провадження з викликом сторін для проведення слухань лише з питання прийнятності позовної заяви, якщо позивач оскаржує відмову у прийнятті заяви у зв'язку з відсутністю в нього юридичного інтересу.

З моменту встановлення судом належного характеру сторін сторони набувають процесуального статусу позивача або відповідача, а також відповідних процесуальних прав та обов'язків [192, с. 83-84].

Наразі КАС України на етапі підготовки справи до судового розгляду при встановленні надалі неналежного характеру сторін передбачає повноваження суду: щодо заміни неналежного відповідача за позовною заявою; залучення інших учасників до процесу на стороні позивача та відповідача, за дотримання умов, передбачених КАС України.

Ці повноваження можуть здійснюватися після переходу в стадію судового розгляду. Однак варто враховувати ті обставини, що судом під час встановлення належного характеру сторін при відкритті справи може бути допущена помилка. Суд має мати повноваження щодо її усунення на стадії підготовки справи до судового розгляду, оскільки тут суд має повноваження щодо опитування осіб по суті заявлених вимог та заперечень, які дають змогу переконатися у відсутності порушеного права та інтересу позивача.

Берзанюк Я. О. у науковій статті «Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень в адміністративному судочинстві» зазначає, що преюдиційними вважаються обставини, встановлені у судовому рішенні, що набуло законної сили, під час розгляду іншої адміністративної, господарської чи цивільної справи, у якій брали участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, що дають змогу прийняти ці обставини судом як беззаперечні або такі, що не потребують нового доведення, за умови, що такі обставини не викликають обґрунтованого сумніву [193].

Це може стати підставою для призначення підготовчого судового засідання, у якому суд має право припинити провадження, не призначаючи

судового розгляду у справі. Від ефективності проведення підготовчого засідання багато в чому залежить подальший розгляд адміністративної справи [194, с. 136].

Залежно від характеру зацікавленості осіб, які беруть участь у справі, різняться зміст та обсяг повноважень суду першої інстанції в адміністративному судочинстві, оскільки особи, які беруть участь у справі, мають різний обсяг матеріальних і процесуальних прав, що реалізуються в адміністративному судочинстві. Ці права отримали найменування розпорядчих дій осіб, які у справі.

Щодо розпорядчих дій осіб, які беруть участь у справі, суд здійснює такі повноваження: щодо зміни предмета або підстави позову; сприяння примиренню сторін; вжиття заходів забезпечення позову (статті 150, 151 (глави 10 «Забезпечення позову» КАС України).

Суд першої інстанції в адміністративному судочинстві здійснює повноваження щодо застосування різних заходів забезпечення позову. Тут дослідники оцінюють ефективність застосування заходів забезпечення позову та зазначають, що зі застосуванням заходів забезпечення позову діє принцип небезпеки зволікання, а це свідчить про прояв принципу активності суду першої інстанції [195, с. 128].

Однак незважаючи на активну роль суду в адміністративному процесі, суддя має право самостійно визначити потребу у застосуванні таких заходів без заяви позивача, а також вид заходу, що вживається.

Суд першої інстанції в адміністративному судочинстві здійснює повноваження щодо контролю дій відповідача, який має право при розгляді адміністративної справи в суді визнати позов повністю або частково.

Крім володіння прав на розпорядчі дії сторони в адміністративному судочинстві мають певні процесуальні обов'язки. Зокрема процесуальний обов'язок всіх осіб, що у справі, сумлінно користуватися всіма процесуальними правами, що належать їм (ст. 45 КАС України) [196, с. 86].

Заходи процесуального примусу це процесуальна діяльність суду, підпорядкована завданням адміністративного судочинства щодо фізичних і

посадових осіб, щодо запобігання перешкодам суду у здійсненні адміністративного судочинства, що застосовуються на підставах, передбачених КАС України. Зміст кожного з цих заходів та умови їх застосування розкрито у ст. 144-149 (Глава 9. Заходи процесуального примусу) Кодексу адміністративного судочинства України [197, с. 396]. Стосовно осіб, які беруть участь у справі, суд вживає заходів – виголошує попередження та видаляє із зали судового засідання.

У науковій літературі питанням процесуального примусу в адміністративному судочинстві приділяється значна увага [198-200].

Особливість залучення у справу судом зацікавлених осіб полягає в тому, що зацікавлена особа не є стороною матеріально-правового спору, що виникла між позивачем та відповідачем, і не заявляє самостійних вимог щодо спору, але прийняте рішення може вплинути на його права [201].

Варто виділити повноваження суду першої інстанції щодо відмови у залученні до справи зацікавленої особи з таких підстав: відсутність наявності припущення у тому, що прийнятий судовий акт вплине на права та обов'язки щодо однієї із сторін; звернення зацікавленої особи з клопотанням після ухвалення підсумкового судового рішення.

Підстава залучення третіх осіб до справи є факультативною та може бути реалізована судом з власної ініціативи, що свідчить про активність суду в адміністративному судочинстві. Відповідно це повноваження загального місцевого суду першої інстанції схоже на повноваження щодо відмови у прийнятті позовної заяви з мотиву відсутності порушеного права або інтересу, що охороняється. Розрізняються вони з моменту вступу до справи зацікавленої особи.

Суд першої інстанції здійснює повноваження щодо залучення до процесу осіб, які беруть участь у справі, та контроль за розпорядчими діями, що свідчить про його активну роль щодо сторін, обмежену дію у цій сфері принципів змагальності та диспозитивності. Ці повноваження забезпечують справедливий

розгляд та розв'язання спорів з метою зняття конфлікту між особами, які беруть участь у справі.

Доцільно зауважити, що реалізація пункту 1 частини 1 ст. 20 КАС України у контексті функціональних повноважень місцевого загального суду першої інстанції в адміністративному судочинстві щодо оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення мають певні особливості.

Мельник О. Д. і Степаненко А. О. зазначають, що проблематика впровадження та розгляду категорій справ у порядку адміністративного судочинства поєднані з потребою скоординованого застосування норм КУпАП і норм КАС України, що різняться засадами процесуальної діяльності і діями відповідних процесуальних інститутів [202, с. 313].

Сучасні умови діяльності місцевих загальних судів як адміністративних судів першої інстанції щодо реалізації вимог пунктів 1 та 3 частини 1 статті 20 «Розмежування предметної юрисдикції адміністративних судів» КАС України, з погляду на дослідження Шкуропацького О. І., Шкуропацької М. О. та Артющенка О. В., з урахуванням ситуацій, що спричинюються перебуванням України у стані війни та веденням активних бойових дій на території держави, актуальним є питання запровадження змін в чинне процесуальне законодавство. Запропоновані зміни викладені вказаними науковцями у науковій статті «Зупинення провадження у справі в адміністративному судочинстві в умовах запровадження режиму воєнного стану» [203].

*Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду
першої інстанції в адміністративному судочинстві
щодо примирення сторін*

Однією з важливих складових процесуальної діяльності суду в адміністративному судочинстві під час розгляду та розв'язання публічно-правових спорів є повноваження суду щодо сприяння сторонам у примиренні, що сприяє зниженню витрат сторін та суду під час розгляду публічно-правових

спорів, зміцненню атмосфери партнерства між сторонами.

Дані судової статистики свідчать про збільшення кількості справ щодо публічно-правових спорів у судах. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2023 році показує, що надходження та розгляд справ і матеріалів місцевими адміністративними судами визначено статистичними показниками:

- у 2022 році надійшло 382,5 тисяч; розглянуто у 2022 році 426 тисяч;
- у 2023 році надійшло 604,5 тисяч; розглянуто у 2023 році 549 тисяч [204, с. 3].

- у 2024 році надійшло 508,06 тисяч розглянуто у 2023 році 462,7 тисяч [205, с. 3].

Серед причин звернення до суду за розв'язанням публічно-правових спорів треба виділити законні гарантії процесуальної форми з боку держави та невеликі витрати на ведення процесу особами, які беруть участь у справі.

У доктрині сформульовано ідею правосуддя компромісу та соціального миру, прихильники якої обґрунтували необхідність переосмислення функцій та цілей судочинства, забезпечення судом можливості сторін закінчити справи миром. Ідея отримала визнання та підтримку у представників науки адміністративного процесів, які розглядають питання діяльності суду щодо стимулювання сторін до самостійного розв'язання правового спору за допомогою трьох процедур: угоди щодо обставин справи, мирової угоди та угоди, що укладається з використанням процедури медіації [206, с. 269-270].

Можливості використання примирних механізмів з метою зниження навантаження на суддів і працівників апаратів судів передбачено у документах стратегічного планування. Напрямок 2 «Верховенство права» Розділу II «Стратегічний курс економічної політики до 2030 року» Національної економічної стратегії на період до 2030 року, передбачає забезпечення справедливого правосуддя в Україні, що базується на верховенстві права, захисті прав і свобод людини, фізичних та юридичних осіб [207].

У юридичній літературі були актуалізовані питання про застосування примирливих процедур при розв'язанні спорів, що виникають з адміністративних правовідносин, про можливості примирення за допомогою різних видів примирних процедур, про категорії адміністративних справ, за якими можливе або неможливе використання примирних процедур [208-210].

Це говорить про необхідність переосмислення повноважень суду першої інстанції у забезпеченні примирення сторін в адміністративному судочинстві, оскільки сьогодні глави 4 та 5 розділ II «Позовне провадження» КАС України передбачають можливість застосування сторонами таких видів примирних процедур, як врегулювання спору за участю судді, примирення сторін.

Правила, передбачені КАС України, дають змогу стверджувати, що примирні процедури відповідають загальним ознакам процесуальної діяльності суду першої інстанції щодо цілей, підвищеного контролю суду за проведенням та процесуального оформлення результатів. Можна виділити повноваження суду щодо перевірки визначення переліку справ, що допускають можливість проведення примирних процедур; щодо прийняття проміжного судового акта, яким призначаються відповідна примирлива процедура та строки її проведення; щодо прийняття судового акта про затвердження угоди та припинення провадження у справі.

Для реалізації зазначених повноважень суд має враховувати підстави допустимості примирливих процедур (ст. 190 «Примирення сторін» КАС України): предмет публічно-правової суперечки охоплює лише права та обов'язки сторін як суб'єктів спірних правовідносин; є взаємні поступки сторін. В адміністративному праві висловлено думку, що примирення сторін можливе лише зі спорів, предметом яких є суб'єктивні адміністративні права конкретних суб'єктів адміністративних правовідносин [211].

Щодо інших справ судова практика припускає можливість застосування примирливих процедур. Це справи про оскарження дій (бездіяльності) та рішень публічного суб'єкта. Тут варто зазначити, що суди повинні враховувати тип

регульованих правовідносин. У контексті дослідження зазначене положення відповідає нормам визначеними у пунктах 1-5 частини 1 статті 20 КАС України щодо функціональних повноважень місцевого адміністративного суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві.

Потрібно доповнити перелік повноважень суду щодо здійснення примирних процедур в адміністративному судочинстві, увівши до нього повноваження щодо: роз'яснення сторонам права на врегулювання спору з використанням примирних процедур, передбачених ст. 190 «Примирення сторін» Кодексу адміністративного судочинства України, строків проведення та правових наслідків примирних процедур, а також порядку їх проведення; задоволення клопотання сторін про примирні процедури та зупинення провадження у справі; перевірки законності та обґрунтованості угоди про примирення, зокрема відсутність зловживання правом сторін.

У частині зловживання правом можна розглядати дії сторін при необґрунтованій відмові від застосування примирливої процедури після винесення ухвали суду. Щодо недобросовісної сторони передбачається застосування санкції у вигляді компенсації судових витрат; не винесення ухвали про примирення та припинення провадження.

З питання про взаємні поступки сторін у юридичній літературі зазначено, що ця умова обмежує укладання угод на будь-яких умовах, погоджених сторонами, враховуючи умови, що не містять взаємних поступок [212, с. 132].

Сторони можуть вільно здійснювати дії щодо формування умов примирення, які охоплюють: визнання обставин справи; угода сторін щодо обставин справи; часткова чи повна відмова від вимог, часткове чи повне визнання вимог внаслідок досягнення сторонами угоди в оцінці обставин загалом або в їх окремих частинах.

На наш погляд, сторони в адміністративному судочинстві обмежені щодо формування поступок, оскільки законом встановлено межі, в яких ці поступки можуть бути здійснені, що зобов'язаний контролювати суд.

Устінова-Бойченко Г. М., Нестеренко К. О. та Барабаш Н. О. зазначають, що у врегулюванні спору за участю судді суд здійснює повноваження: щодо прийняття ухвали із зазначенням у сторін спору, її предмета, питань, які можна врегулювати у процедурі медіації і судового примирення та затвердження кандидатури судді чи медіатора; щодо продовження строків здійснення судового примирення; при успішному проведенні процедур примирення – перевірити умови примирних угод з винесенням ухвали про його затвердження та припинення провадження у справі [213, с. 103].

Повноваження суду першої інстанції щодо предмета діяльності в адміністративному судочинстві, та порядок їх здійснення однакові при проведенні всіх примирних процедур.

Вони можуть бути реалізовані на стадії підготовки справи до судового розгляду, у тому числі під час підготовчого засідання, розгляду справи по суті, при виконанні судового акту. Ці повноваження можуть виникнути на підставі клопотання сторін і за пропозицією суду. За клопотанням сторін, їх представників суд припиняє провадження у адміністративній справі на строк, необхідний для примирення сторін. Якщо врегулювання конфлікту увінчалось успіхом і сторони уклали угоду про примирення, вона має бути ретельно вивчена судом перед її затвердженням.

Якщо укладення угоди про примирення прямо суперечить суті адміністративної справи, що розглядається, або порушує права інших осіб, то відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України суд не повинен її затверджувати, а судовий розгляд має продовжитися.

Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві щодо доказування

Основну частину адміністративного судочинства складає процесуальна діяльність суду щодо формування доказового матеріалу. Ця діяльність складається з різних процесуальних дій, вкладених у з'ясування взаємовідносин

між сторонами за допомогою необхідних доказів.

Доказування в адміністративному процесі є врегульованою нормами адміністративного процесуального права, засновану на принципі змагальності, пізнавальну та посвідчувальну логіко-практичну діяльність судді та учасників провадження у справі зі збирання, перевірки та оцінки доказів для встановлення формальної істини про обставини, які мають значення для правильного розв'язання справи. Засноване на концепції формальної (процесуальної) істини розуміння доказування зумовило основні методологічні підходи до обґрунтування процесуального режиму доказів у адміністративному процесі.

Докази мають відомості про факти, що підлягають встановленню для правильного та своєчасного розв'язання спорів у суді та подані у встановленому законі порядку. Кодекс адміністративного судочинства України, визначаючи порядок розгляду справ щодо спорів, що виникають у сфері публічних правовідносин, реалізують різні методологічні підходи до нормативної регламентації видів засобів доказування. Закріплення в КАС України відкритого переліку засобів доказування, які можна використовувати при розв'язанні адміністративних справ адміністративних судах, більшою мірою відповідає потребам сучасного юрисдикційного процесу, надаючи адміністративним судам можливість за умов активного розвитку науки та техніки ефективно використовувати новітні технології збирання, закріплення та дослідження доказової інформації. Уніфікація адміністративно-процесуального режиму доказування незалежно від виду органу адміністративної юрисдикції вимагає легалізації зазначеного підходу Кодексі України про адміністративні правопорушення.

В юридичній літературі наголошується, що адміністративне судочинство базується на принципах, закріплених у статтях 8 «Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом» та 9 «Змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі» Кодексу адміністративного судочинства України, як змагальність та рівноправність

сторін адміністративного судочинства за активної ролі суду [214-216].

Цей принцип є визначальним для аналізу обсягу доказових повноважень місцевого загального суду – суду першої інстанції в адміністративному судочинстві та механізму його діяльності. Варто сказати, що доказові повноваження виникають у суду на стадіях прийняття справи до провадження, підготовки справи до судового розгляду, розгляду справи по суті. Основне їхнє призначення проявляється на стадіях підготовки та розгляду справи по суті.

Елементами активності суду першої інстанції в адміністративному судочинстві є: витребування доказів із власної ініціативи, що реалізується шляхом виклику свідка; повноваження суду на предмет доказування щодо публічно-правового спору, особлива роль суду у збиранні доказів.

Однак цей перелік не можна визнати вичерпним, про що свідчить аналіз чинного законодавства, судової практики та теорії [217].

Виділяються повноваження суду при встановленні помилки сторони щодо фактів, які мають юридичне значення: по роз'ясненню сторонам про факти, що мають значення для справи та тягаря їх доведення; роз'яснення норми матеріального права, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, та визначення закону, що підлягає примиренню при розв'язанні справи та незв'язаності суду щодо значення конкретної правової норми в обґрунтуванні позову для прийняття рішення.

У зв'язку з викладеним важливими є питання щодо правової природи доказових повноважень загального місцевого суду першої інстанції в адміністративному судочинстві, аналіз деяких проблем реалізації повноважень суду у доказовій діяльності.

Відповідно до ст. 80 «Витребування доказів» КАС України суд для здійснення доказових повноважень вживає заходів щодо виявлення та витребування за власною ініціативою доказів з метою правильного застосування законів та інших нормативно-правових актів при розгляді та розв'язанні справ, що виникли з адміністративних правовідносин, які виражені у процесуальних

діях суду та у повному встановленню всіх фактичних обставин у справі з метою правильного її розв'язання. Це підтверджується судовою практикою про відміну судових рішень за умови відсутності застосування зазначених заходів [218].

Положення про вжиття судом заходів щодо витребування доказів з власної ініціативи є проявом принципу активності суду в адміністративному судочинстві, який підлягає конкретизації у розгляді та розв'язанні конкретних справ у сфері публічних правовідносин на різних стадіях адміністративного судочинства, що обумовлено міжгалузевим характером інституту доказів.

Початковий момент доказової діяльності суду – стадія підготовки справи до судового розгляду. На цій стадії суд здійснює повноваження щодо виявлення та збирання доказів, які мають на меті забезпечити можливість проведення судового розгляду. Аналіз положень ст. 90 «Оцінка доказів» Кодексу адміністративного судочинства України показує, що доказові повноваження суду першої інстанції на стадії підготовки справи до судового розгляду можна класифікувати в такий спосіб.

1. Залежно від джерела отримання доказів: повноваження суду щодо осіб, які беруть участь у справі, зацікавлених осіб, свідків, експертів, фахівців, перекладачів. Повноваження охоплюють процесуальні дії суду щодо залучення осіб, які беруть участь у справі, експертів, фахівців, перекладачів, проведення опитування останніх, розгляд і вирішення клопотань; забезпечення обов'язкової участі у процесі осіб, які беруть участь у справі.

Сюди треба додатково додати обов'язкову явку свідків, зацікавлених осіб, спеціалістів, незважаючи на вказівку в КАС України на повноваження суду про виклик свідків, залучення фахівця та перекладача; повноваження суду щодо вжиття заходів для отримання письмових і речових доказів, призначення експертизи – для отримання письмових та речових доказів.

2. Залежно від наявності обставин, які вказують на необхідність невідкладного розгляду та вирішення клопотань судом адміністративних справ – повноваження суду з невідкладного розгляду та вирішення адміністративної

справи за клопотанням позивача чи відповідача. Сюди варто зарахувати можливість проведення невідкладного розгляду та розв'язання адміністративних справ з ініціативи самого суду.

3. Залежно від предмета доведення повноваження щодо встановлення обставин, що виходять за межі заявлених вимог, у справах про оскарження нормативних актів та актів, які мають нормативні властивості; повноваження суду щодо встановлення обставин, що виходять за межі заявлених вимог, у справах щодо захисту виборчих прав та права на участь громадян у референдумі.

На наш погляд, з урахуванням моделі адміністративного судочинства як соціально орієнтована, спрямована на захист слабкої сторони, у поєднанні з активністю суду та обмеженою змагальністю та диспозитивністю, суд має право вийти за межі вимоги з будь-яких публічно-правових спорів, визначених до його компетенції.

Для реалізації зазначених повноважень суд першої інстанції здійснює процесуальні дії щодо залучення до процесу не лише свідків, а й експертів, спеціалістів, позивача та відповідача, що передбачено у відповідних нормах КАС України.

Для розгляду та розв'язання адміністративних справ суд призначає експертизу з власної ініціативи: у випадках, передбачених законом, з метою перевірки заяви про фальсифікацію доказів, за необхідності додаткової або повторної експертизи у зв'язку з виявленими обставинами справи та поданими доказами. Гарантії реалізації процесуальних прав експерта в адміністративному судочинстві передбачають процедуру інформування про його права та обов'язки; створення умов для реалізації його прав; охорони та захисту прав від протиправних посягань; відновлення порушених прав експерта [219, с. 436].

Повноваження суду необмежено призначати експертизу з власної ініціативи нічим не обмежено. Проте судова практика показує, що відповідно до ст. 74 КАС України суд визнає доказ неприпустимим за письмовим клопотанням особи, яка бере участь у справі, або з власної ініціативи. КАС України, як було

зазначено вище, покладає тягар доведення його неприпустимості на особу, яка заявила клопотання про виключення доказу. Суд має обґрунтувати вилучення доказу через його неприпустимість, якщо така ініціатива виходить від нього.

Доцільно доповнення частиною 3 статті 74 «Допустимість доказів» КАС України наступною пропозицією: у разі вилучення неприпустимого доказу з ініціативи суду тягар доведення обставин, на яких ґрунтується висновок про неприпустимість доказів, покладається на суд (див. додаток Б).

Питання про допустимість доказу, клопотання про вилучення доказу з адміністративної справи через його неприпустимість вирішуються судом після заслуховування осіб, які беруть участь у справі, їх представників шляхом винесення ухвали, зокрема протокольної.

Повноваження суду, за винятком неприпустимого доказу, можуть здійснюватися на всіх стадіях процесу – під час підготовки справи до судового розгляду, у підготовчому судовому розгляді та при розгляді справи по суті. Аналіз положень чинного законодавства, поглядів вчених дає змогу визначити перелік процесуальних дій суду першої інстанції при реалізації повноважень у сфері доведення з публічно-правових спорів, розподіливши їх за стадіями адміністративного судочинства.

На стадіях підготовки справи до судового розгляду, розгляду справи по суті, суд здійснює доказові повноваження щодо предмета доказування у справі. Суд формує предмет доказування у справі та не пов'язаний підставами та доводами заявлених вимог щодо наступних публічно-правових спорів: про оскарження рішень, дій (бездіяльності), прийнятих органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими органами, наділеними окремими публічними повноваженнями, посадовими особами, державними службовцями та службовцями органів місцевого самоврядування; про захист виборчих прав та права на участь у референдумі громадян України (ч. 1. ст. 20 КАС).

Суд, аналізуючи фактичні обставини у адміністративній справі, розглядає питання про отримання необхідних доказів та пропонує подати у визначений ним

строк. Подання доказів у встановлений термін – основне положення, що міститься в адміністративно-процесуальних нормах, прийнятих і діючих на виконання єдиної правової ідеї, що полягає у своєчасному забезпеченні справи, що розглядається, необхідними доказами для справедливого вирішення. Критерії реалізації: дотримання правила подання доказів у встановлений термін; наявність процесуальних засобів захисту при існуванні будь-яких перешкод для своєчасного подання доказів.

Необхідно розцінювати неподання доказів у встановлений термін як недобросовісну поведінку, що має негативні наслідки, які полягають у неможливості подальшого подання доказів на підтвердження своєї позиції.

На стадіях підготовки адміністративної справи до судового розгляду, розгляду справи по суті, суд за власною ініціативою здійснює процесуальну дію щодо витребування доказів. Це повноваження здійснюється щодо показань свідків, письмових та речових доказів, аудіо та відеозаписів, виклику експерта, фахівця, перекладача, призначення експертизи.

Своєчасне розкриття доказів полягає у забезпеченні завчасного ознайомлення осіб, які беруть участь у справі, з наявними у справі доказами, що зумовлено взаємним виконанням особами, які беруть участь у справі, обов'язків щодо розкриття доказів; дотриманням термінів розкриття доказів; фіксацією факту розкриття доказів; застосуванням ефективних негативних наслідків щодо порушників правил розкриття доказів. Є доцільним регламентування всього процесу ознайомлення осіб, які беруть участь у справі, з наявними доказами, шляхом визначення порядку, форми розкриття доказів і негативних наслідків у разі порушення встановлених положень.

Стосовно свідчень суд здійснює повноваження на виклик свідка за своєю ініціативою, у тому числі, якщо ця особа брала участь у складанні документа, що досліджується як письмовий доказ, або у створенні або зміні предмета, який досліджується як речовий доказ.

Аналогічним чином суд викликає у судове засідання експерта, фахівця та

перекладача. Реалізується це повноваження шляхом спрямування сповіщень. Щодо письмових, речових доказів, аудіо та відеозаписів повноваження суду здійснюються винесенням ухвали про витребування доказу в особи, у якої вона перебуває; видачі запиту про витребування доказу особі, яка бере участь у справі, для отримання доказу у особи, у якої доказ перебуває; скерування судових доручень.

Суд першої інстанції відіграє головну роль витребуванні доказів. Дані повноваження залежно від підстав виникнення можна поділити: повноваження, що виникають за клопотанням осіб, які беруть участь у справі; повноваження, що застосовуються судом з власної ініціативи. Перелічені особливості доказування в адміністративних справах детерміновані публічним характером спорів, що проявляється в активності суду з витребування та перевірки доказів.

Всебічне, повне, об'єктивне та безпосереднє дослідження доказів полягає у забезпеченні належного сприйняття, вивчення місцевим загальним судом як адміністративним судом першої інстанції поданих у справі доказів. Це забезпечується всебічністю дослідження доказів; повнотою дослідження доказів; об'єктивністю дослідження доказів; безпосередністю дослідження доказів.

Розглянувши функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві доцільно зробити наступні висновки.

Функціональні повноваження місцевого загального суду, як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві – це різного роду дії процесуального та організаційного характеру, передбачені чинним законодавством зазначеного судового органу в процесі виконання правосуддя, пов'язані з вирішальними діями суду з керівництва процесом. Ознаками є: нормативність (закріплено у адміністративно-процесуальному законодавстві); урегульованість; обов'язковість (порушення тягне настання негативних наслідків); системність (конкретизує принципи адміністративного процесуального права).

Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої

інстанції в адміністративному судочинстві обумовлено відокремленням та визначенням у загальній теорії права організаційних правових норм, що не збігаються за обсягом, змістом, суб'єктами, формами, які за своєю суттю виступають правовою підставою (передумовою легітимації), що передує організаційній діяльності, здійснюваній у правовому полі.

Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві мають нормативну, функціональну і інструментальну складові, з'єднані суб'єктно-об'єктними зв'язками громадянського суспільства та держави і побудовані на конституційних принципах правової держави та судочинства. Функціональні повноваження місцевого загального суду передбачають укладену систему (суб'єкти, об'єкти, системні зв'язки), різноманітні спільнотні і правові фактори, форми, методи, способи, умови й гарантії застосування адміністративно-процесуальних норм.

Правовою основою механізму реалізації функціональних повноважень місцевого загального суду є Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України, закони України, міжнародні стандарти та правова доктрина Європейського Союзу щодо адміністративного судочинства. Сутністю функціональної складової реалізації функціональних повноважень є його форми: правотворча, що асоційована з функціями держави та судових органів щодо забезпечення необхідного правового порядку за допомогою видання або ухвалення правових норм, які відповідають конституції та законодавству, а також зміни або скасування діючих, що суперечать чинному законодавству та правовій доктрині та правозастосовна, яка визначає виконавчо-розпорядчу діяльність із гарантування верховенства права. Інструментальна складова це загальні та спеціальні методи впливу адміністративно-процесуальних норм адміністративної юстиції на суспільні правові відносини.

Метою функціональних повноважень місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві є гарантування встановленого правового порядку в державі і на цих засадах становлення стійкої правової

системи та єдиного правового простору, що полягає у розвитку правових засад української державності на основі європейської інтеграції. Функціональні повноваження аналізуються як динамічна система, оскільки розвиток суспільних відносин передбачає безперервний моніторинг і внесення змін і доповнень до законодавства та в таким чином діє на правовий порядок, міняючи форми, зміст і механізм забезпечення.

Висновки до розділу 2

Специфіка правосуддя у справах, що впливають із публічних правовідносин, проявляється у завданнях, функціях, ознаках, особливостях реалізації принципів змагальності та об'єктивної істини в судовому провадженні у цих справах. Функції правосуддя у сфері адміністративних відносин похідні від функцій адміністративно-юрисдикційного процесу. Запропоновано нову класифікацію цих функцій з поділом на головні та допоміжні. Головна функція правосуддя у справах, що впливають із публічних правовідносин, виражається в судовому розв'язанні справи та охоплює різні повноваження судді, які мають різноплановий характер, пов'язані з розглядом справи по суті. Допоміжні функції правосуддя у справах у сфері публічних правовідносин виявляються в адміністративно-процесуальних ухвалах при здійсненні процесуальної діяльності судді на певному етапі руху справи, охоплюють правоохоронну правозахисну, компенсаційну, превентивну функції, судовий контроль та функцію виправлення судових помилок.

Провадження в суді першої інстанції є основною та обов'язковою стадією судового адміністративного процесу, оскільки спрямоване на розв'язання справи, по суті. На цій стадії позивач пред'являє позов до відповідача, здійснюється відкриття провадження, підготовка та розгляд по суті з ухваленням судового рішення або закінченням без ухвалення судового рішення.

Для навчальних цілей у зв'язку з важливістю порушення справи, її підготовки до судового розгляду та самого розгляду справи в доктрині виділяють замість провадження в суді першої інстанції три окремі стадії: порушення справи в суді першої інстанції, підготовку справи до судового розгляду та розгляд справи по суті судом першої інстанції. Всі ці елементи є складовими для розгляду справи по суті в суді першої інстанції і зумовлені завданнями адміністративного судочинства, зазначеними у ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України. Детальніше їх вивчення щодо розгляду адміністративної справи в суді

першої інстанції дає змогу дійти висновку про те, що найширша їх реалізація вбачається саме на цій стадії судового адміністративного процесу.

Найвиразніше проявляються і реалізуються принципи адміністративного судочинства саме під час розгляду адміністративної справи судом першої інстанції. Це можна сказати про розв'язання завдань адміністративного судочинства. Проведення у місцевому загальному суді як адміністративному суді першої інстанції можна сприймати як стадію для реалізації адміністративно-процесуальної функції розгляду та розв'язання адміністративної справи по суті, складається з системи послідовних етапів, на яких шляхом повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи, за дотримання умов змагальності та рівноправності сторін, забезпечення прав і законних інтересів зацікавлених осіб відбувається розгляд адміністративної справи по суті, тобто врегульовуються завдання провадження у суді першої інстанції, на яких досягається мета – правильне розв'язання адміністративної справи по суті.

Нормативно-правовий рівень визначення компетенції місцевого загального суду у адміністративному законодавстві є системою нормативно-правових актів, заснованих на принципах законності, стабільності та динамічності законодавства, що визначають устрій та функціональні характеристики судових органів, їх правовий статус, повноваження та відповідальність, що послідовно об'єднані між собою та у сукупності є невіддільною частиною європейської моделі публічного управління, заснованої на поділу повноважень між різними гілками державної влади.

Компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві визначається діяльністю, що реалізує приватний та публічний інтерес, виконує адміністративно-владний вплив на суспільні відносини щодо прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, відносно якої орган публічної влади забезпечує управлінські дії.

Особливостями компетенції місцевого загального суду як суду першої

інстанції в адміністративному судочинстві є такі: повноваження суду повинні бути конкретно визначені законодавством; нормативно-правові акти мають встановити повний перелік повноважень публічного органу управління; діяльність місцевого загального суду поза встановлених для нього повноважень є незаконною та не відповідає нормам Конституції України та принципу верховенства права.

Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві проявляються в такому: науково-теоретичне значення – забезпечують доктринальне розуміння суті, змісту та взаємозв'язку норм, що регулюють процесуальну діяльність, є основою їх об'єднання в єдиний правовий інститут; регулятивне значення – здійснюють регулювання процесуальної діяльності від початку до завершення через адміністративні процесуальні норми, які містяться у Кодексі адміністративного судочинства України; нормотворче значення – є орієнтиром до ухвалення судових рішень, регулюючих процесуальну діяльність, визначають їх зміст; інтерпретаційне значення – допомагають тлумачити адміністративно-процесуальні норми, що регулюють процесуальну діяльність, сприяють пізнавати зміст і підстави застосовування у контексті національної доктрини адміністративного судочинства; уніфіковане значення – сприяє виробленню правових норм, які однаково регулюють процесуальну діяльність, тобто сприяє уніфікації процесуального законодавства, зокрема щодо питань судового доведення.

Доказування у адміністративному процесі полягає у забезпеченні здійснення судом належного аналізу доказів з метою визначення їхнього значення для справедливого розв'язання справи завдяки реалізації: здійснення оцінки з внутрішнього переконання; перевірка доказів на відповідність вимогам, які пред'являються адміністративним процесуальним законодавством; відображення у судовому рішенні результатів оцінки доказів.

Компетенційні та функціональні повноваження щодо діяльності місцевих

загальних судів як адміністративних судів першої інстанції системно об'єднання між собою, є незамінним компонентом моделі адміністративної юстиції у розв'язанні правових спорів у публічному управлінні, прийнятому у країнах Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ ЯК СУДІВ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Відносини особи та держави мають вагоме значення для соціально-правової сфери. Можливість оскарження дій адміністративних органів та їх посадових осіб є одним із важливих способів досягнення балансу приватних та публічних інтересів у суспільстві. Обмеження влади правом сприяє розвитку громадянського суспільства та правової держави, фундаментальними основами, ідеями яких є забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

З метою структурування та впорядкування цієї діяльності необхідно окреслити мету – вибудовування відповідно до стратегії у сфері прав людини.

Національна стратегія у сфері прав людини є науково обґрунтована, цілеспрямована, послідовна та системна діяльність державних органів, посадових осіб, інститутів громадянського суспільства щодо формування дієвої системи захисту прав людини та громадянина, одним із напрямів якої є адміністративне правосуддя, підвищення якості діяльності судових органів у сфері публічних правових відносин [54].

Адміністративне судочинство визначає функції суду, його роль у державному та суспільному житті; співвідношення судової влади з владою законодавчою та владою виконавчою, форми їх взаємодії; завдання суду на різних етапах розвитку суспільства; принципи та форми побудови суду, судової системи держави; процесуальний порядок судової діяльності, процесуальні гарантії, передусім, під час здійснення правосуддя у адміністративних справах; кадрове забезпечення органів правосуддя, судової діяльності; заходи щодо захисту суду від впливів, що перешкоджають застосуванню закону, тобто втіленню в життя положень, визначених у Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Норми Конституції та вказаного Закону, будучи системою ідей та рішень органів держави з питань організації правосуддя, виражає офіційно визнану спрямованість в організації діяльності судових органів на етапі формування держави та суспільства.

На наш погляд, для України характерна тенденція випереджувальної ролі судової правотворчості у питаннях розв'язання спорів у сфері публічних відносин, порівняно з парламентською владою. Серед причин такого стану – кризові явища публічної влади, політизація судового нагляду, контроль за конституційністю нормативно-правових актів, що видаються.

Водночас якими б не були тенденції розвитку суддівської правотворчості, кінцевою метою є вибудовування судової системи, адекватної новим реаліям і здатної стимулювати правові, цивілізовані форми розв'язання конфліктів, що виникають, забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини, громадянина і юридичних осіб.

Проблема прав і свобод особи – одна з найгостріших і найактуальніших проблем суспільства. Питання реалізації прав людини, їх всебічного забезпечення мають важливе значення для формування правової держави та нормативних засад європейської інтеграції України.

Особливо велика увага повинна приділятися забезпеченню належної охорони прав і свобод фізичних і юридичних осіб у всіх сферах державного та суспільного життя, особливо у сфері публічного управління. У цій сфері фізичні та юридичні особи найчастіше зустрічаються з державно-владними приписами, що стосуються реалізації основних прав і виконання обов'язків. Реалізація суб'єктивних прав зумовлює виникнення численних адміністративно-правових відносин, окремі з яких можуть мати суперечний характер.

Доцільність використання судового способу розв'язання адміністративно-правових спорів визначається змістом та структурою спорів, а також підходом до об'єкта адміністративно-правових спорів, згідно з яким складові елементи викликані конфліктом сторін або розбіжністю поглядів щодо законності та

обґрунтованості дій чи бездіяльності публічних органів і посадових осіб, наділених публічно-владними управлінськими повноваженнями, можуть мати об'єктивний і суб'єктивний характер.

Діяльність суду під час розв'язання спорів, які виникають з публічних правових відносин, є владною та пов'язана із здійсненням функцій держави, але характерна специфічними цілями, завданнями, принципами, змістом та формами; суд своїм функціонуванням створює умови для реалізації публічних інтересів, але одночасно він стоїть на захисті прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, забезпечуючи гарантовану реалізацію їх приватних інтересів; діяльність суду за змістом і формою формалізована, але при цьому суд може ефективно функціонувати тільки за умови, що має широку свободу розсуду.

Суд є вагомим у системі органів публічної влади, тому його властивості мають специфіку порівняно з характеристиками інших суб'єктів, наділених владою та діючих від імені держави.

Актуальним завданням правової науки є забезпечення наукової обґрунтованості перетворень, що проводяться державою в правовій сфері. Формування оптимальної моделі взаємодії науки та практики у питаннях підвищення ефективності врегулювання спорів у сфері публічних правовідносин має здійснюватися за кількома напрямками.

По-перше, по лінії підвищення соціального статусу наукового знання, посилення його позицій та значущості у структурі суспільної свідомості. Тому потрібно посилення динамізму самої науки, підвищення ролі різних державно-правових теорій.

По-друге, у напрямі вибудовування тісних і продуктивних зв'язків між юридичною наукою, практикою та освітою.

По-третє, лінією зміцнення міждисциплінарних зв'язків. Відомо, що загальнотеоретичні та галузеві розробки в галузі адміністративного судочинства здійснюються значною мірою окремо один від одного.

По-четверте, у напрямі вдосконалення організаційно-правових форм

впровадження розробок правової науки у практику державно-правового будівництва.

По-п'яте, важливим завданням є розробка та тлумачення проблем зв'язку науки та практики в теорії держави і права та галузевих юридичних дисциплінах.

Переважна частина сучасних інтерпретацій правової науки щодо захисту прав і свобод людини та громадянина укладається у трьох основних підходах: ціннісно-нормативному, інструментальному та предметно-функціональному.

Умовно зазначеним підходам відповідають визначення захисту прав як: заснованого на праві; здійснюється за допомогою права; здійснюється у сфері права. Жоден з підходів не може претендувати на роль самодостатнього у поясненні природи, змісту та призначення адміністративного судочинства. Лише у поєднанні вони здатні створити адекватний образ розглянутого явища.

Об'єктивна складність захисту прав людини допускає та передбачає застосування різних прийомів і методів у її вивченні. Водночас важливо враховувати специфіку та пізнавальні можливості окремих інтерпретацій правового захисту прав і свобод людини та громадянина.

Місцевий загальний суд як адміністративний суд першої інстанції відповідно до частини 1 статті 20 «Розмежування предметної юрисдикції адміністративних судів» КАС України розглядає адміністративні спори у сферах: адміністративно-деліктних і міграційно-деліктних відносин (пункт 1 та 3), виборчих відносин щодо виборів і референдумів (пункт 2), діяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо реалізації судових рішень, ухвалених згідно з пунктами 1-3 частини 1 (пункт 4) статті 20 КАС України.

До сфери компетенції місцевого загального суду як суду першої інстанції входять спори щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (пункт 5 частини 1 статті 20 КАС України).

Режим адміністративної процесуальної діяльності місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві у соціально-правовому аспекті це система регулятивного впливу на адміністративні процесуальні правовідносини та його реалізація, визначає умови здійснення прав фізичних і юридичних осіб на судовий захист і соціальну спрямованість правового регулювання у сфері адміністративних правовідносин.

Процесуальний режим діяльності місцевого загального суду, суду першої інстанції визначає рівень активності кожного з учасників адміністративного процесу, ступінь чіткості в організації адміністративного процесу, своєчасності розгляду заявленого позову, міру відповідальності учасників судового розгляду за порушення вимог процесуального закону.

З урахуванням цілей та завдань, окреслених перед місцевим загальним судом як судом першої інстанції, в адміністративному судочинстві виділяють такі стадії судової правозастосовної діяльності: визначення судом фактичних обставин справи; обрання та аналіз судом норм права, які використовуються у цій справі; ухвалення судом рішення, його документальне формування та доведення до отримувачів; контроль за виконанням ухваленого рішення та сприяння у його втілення в життя (ця стадія є факультативною).

Для аналізу повноваження місцевого загального суду першої інстанції як адміністративного щодо реалізації повноважень, визначених у пунктах 1, 2 і 3 частини 1 статті 20 КАС України з перевірки наявності або відсутності в особи, яка звертається за судовим захистом у контексті адміністративно-деліктних відносин, юридичного інтересу належить враховувати, що в адміністративному судочинстві категорія юридичного інтересу має інший зміст, ніж у цивільному судочинстві. Воно передбачає перевірку судом умови про обов'язкове залучення особи, яка звертається до суду за захистом, у правовідносини з конкретним публічним органом у межах встановлених законом процедур, які врегульовані законами про адміністративні правопорушення.

Перевірка наявності або відсутності в особи, яка звертається до суду за

захистом, інтересу застосовується у частині функціональних повноважень суду щодо залучення осіб, які беруть участь у справі, та контролю за розпорядчими діями. Ця перевірка здійснюється шляхом легітимації сторін як у момент прийняття позовної заяви, так і під час підготовки справи до судового розгляду та розгляду справи по суті.

Суд після проведення підготовки справи до судового розгляду має бути наділений повноваженням щодо призначення судового засідання для розгляду питання про наявність чи відсутність у особи юридичного інтересу. У разі встановлення відсутності юридичного інтересу суд на цьому етапі та етапі судового розгляду припиняє провадження справи.

Для здійснення повноважень щодо контролю за розпорядчими діями сторін суд має бути наділений повноваженнями з власної ініціативи вийти за межі заявлених вимог сторін у зв'язку з їхньою правовою неграмотністю або важкими життєвими обставинами, неправильною консультацією публічного органу. У цьому разі доцільно внести доповнення до статті 286 «Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності» КАС України.

Напрями оптимізації правового регулювання процесуальної діяльності адміністративного суду першої інстанції повинні визначатися інтересами основних учасників судового адміністративного процесу, які є носіями адміністративного процесуального режиму.

Процесуальний режим визначає реальні можливості місцевого загального суду першої інстанції в адміністративному судочинстві повно та всебічно встановити юридичні факти у справі, правильно застосувати норми матеріального та процесуального права, вжити заходів для забезпечення виконання судового рішення, визначає ступінь відповідності можливостей місцевого загального суду першої інстанції у адміністративному судочинстві тим завданням, які покладені на нього законом.

Доцільно доповнити ч. 1 ст. 286 КАС України реченням: «В умовах воєнного стану військові адміністративні правопорушення розглядаються у дводенний строк з дня надходження позовної заяви» (див. додаток В).

Інтенсивний розвиток матеріального адміністративно-деліктного права викликає низку нововведень, які неможливо негайно внести у кодифіковані процесуальні нормативні акти. Наприклад, введення у Кодексу України про адміністративні правопорушення статей 212²²-212²⁴ щодо удосконалення виборчого законодавства [214]. Хоча з моменту набуття чинності Виборчим кодексом України вибори не проводились.

Набуття чинності Закону України «Про медіа» обумовлює доцільність внесення змін у ст. 275 «Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, які порушують законодавство про вибори та референдум» КАС України.

Автори наукової статті «Особливості здійснення адміністративного судочинства у справах про притягнення до адміністративної відповідальності» зазначають, що справи про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності належать до юрисдикції місцевих загальних судів, які також розглядають і справи про адміністративну відповідальність, згідно з КУпАП. Цікавим є питання про підстави та межі реалізації адміністративним судом повноваження, а саме зміни заходів адміністративного стягнення [221, с. 313].

Це викликає потребу у збільшенні в адміністративно-процесуальному законодавстві бланкетних (відсильних) норм, за допомогою яких буде полегшено пошук спеціальної процесуальної норми, що міститься в матеріальному законодавстві, яка передбачає особливості регулювання певної процесуальної дії.

Погодженість процесуальних норм, які містяться у нормах матеріального

права, із загальними положеннями процесуального законодавства має значення у правозастосовній практиці. Колізії процесуальних норм матеріального та процесуального законодавства мають бути усунуті законодавцем:

- якщо спеціальні процесуальні правила суперечать суті процесуального права або його основних інститутів, вони повинні бути погоджені з процесуальним законодавством;

- якщо правила, що містяться в спеціальних нормах, ефективніше регулюють захист конкретного суб'єктивного права, вони повинні бути враховані в загальних процесуальних нормах.

Водночас необхідність об'єднання матеріальних і процесуальних норм в одному законодавчому акті у сфері адміністративної юстиції викликана:

- відсутністю спеціалізованих процесуальних нормативних актів, у зв'язку з чим, у матеріальній галузі права та законодавстві відокремлюється група процесуальних норм;

- недостатністю правових норм у спеціалізованих нормативних актах, розрахованих на розгляд та розв'язання окремих категорій спорів (наприклад, спори про оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, які порушують законодавство про вибори та референдум (КАС України));

- наявністю особливого зв'язку між матеріально-правовими та процесуальними нормами та інститутами, внаслідок чого недоцільна їхня роздільна кодифікація через неможливість відриву процесуальних правил від відповідних матеріально-правових норм.

Це норми про захист конкретних прав, норми, що визначають предмет та підставу позову, допустимість та відносність доказів, розподіл тягара доказування тощо, що характерно для оскарження адміністративно-деліктних відносин за правилами адміністративного судочинства відповідно до пунктів 1

та 3 частини 1 статті 20 КАС України.

У таких умовах першочерговим завданням юридичної науки є детальне визначення місця та ролі судової правової позиції в механізмі судової практики в адміністративному судочинстві. Повертаючись до питання європейської інтеграції, відзначимо, що єдність проблем розвитку адміністративного правосуддя із загально європейськими тенденціями розвитку судової системи полягає в тому, що багато з наявних проблем вже відомі європейській практиці і вдало розв'язані. Наприклад, реалізація ідеї про вплив концепції прав людини на правосуддя, що здійснюється.

Другий важливий елемент подібності проблем – це необхідність забезпечення доступного правосуддя, що розуміється не просто як суб'єктивне право, що реалізується, а як принцип, який відображає механізм ефективної, організаційної, правової дії правосуддя у сфері публічних правовідносин, що забезпечує доступність на всіх стадіях реалізації.

Третій аспект – пов'язаний із європейською інтеграцією та оптимізацією адміністративного правосуддя у зв'язку з тим, що в сучасному світі конкурують економічні та політичні моделі різних держав, а разом з ними різноманітні правові системи, тому ефективність усієї юридичної практики та судової зокрема є одним із визначальних факторів у виборі територій держави для здійснення підприємницької діяльності та тривалого проживання іноземців в контексті Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, з урахуванням доповнень, пов'язаних з військовою агресією росії [222].

Указаний аспект безпосередньо пов'язано з реалізацією повноважень місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві, який передбачений у пункті 3 частини 1 та пункті 4 частини 1 статті 20 КАС України.

Реалізуючи повноваження, визначені у пункті 4 ст. 20 КАС України щодо діяльності з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання рішень судів у

справах, визначених пунктами 1-3 частини першої статті 20 КАС України, суд для ухвалення рішення повинен врахувати:

- передумови реалізації адміністративним органом норм права, що містять розсуд адміністративних органів;

- наявність або відсутність можливості ухвалення адміністративним органом різних рішень, або помилку органу в тому, що він зобов'язаний ухвалити певне рішення;

- дотримання меж розсуду, встановлених законом правових наслідків або вихід за ці межі;

- забезпечення для прийняття адміністративного акту обліку прав і законних інтересів усіх зацікавлених осіб;

- дотримання мети, відповідно до якої надані повноваження на розсуд, та перевірка мотивів прийняття рішення (відсутність відомчого інтересу);

- дотримання для прийняття рішення принципу пропорційності, згідно з яким обраний захід повинен відповідати досягненню правової мети, тобто обраний правовий захід має бути придатним і необхідним для досягнення правової мети щодо конкретного випадку.

Досягнення однаковості застосування адміністративного процесуального закону як основного елемента адміністративно-процесуального режиму розв'язання спорів у сфері публічних правовідносин щодо адміністративних деліктів в адміністративному та міграційному законодавстві, вимагає вдосконалення у контексті підвищення ролі судової правової позиції Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.

Лазарєв В. В. зазначає, що в сучасній юриспруденції відсутній єдиний підхід до розуміння поняття «правова позиція». Однак, проводячи дослідження, ми стикаємося з тією обставиною, що велика кількість учених у своїх наукових доробках розглядають правову позицію суду або правову позицію Конституційного Суду. Тобто із цього цілком логічно ми доходимо висновку, що на сьогодні в юриспруденції правову позицію пов'язують переважно із

правозастосовними рішеннями судів, вона розуміється як система аргументів мотиваційного характеру для ухвалення остаточного рішення [223, с. 28]. Судова правова позиція має особливості:

- може утримуватися лише в чинному акті правозастосування, до того ж це або судові рішення у конкретних справах, або правозастосовні акти, прийняті судом у порядку реалізації повноважень щодо тлумачення норм права;

- є підсумкове судження (висновок, теза) суду і не має у своєму складі мотивувальної частини (обґрунтування тези);

- уточнює характер дії норми права та впливає на правові відносини;

- може формулюватися у судовому акті як одиничне, та у вигляді кількох правових позицій суду;

- може мати індивідуальний, абстрактний характер, до того ж у одному судовому акті можуть міститися правові позиції різного характеру;

- є інструментом досягнення однаковості у застосуванні та тлумаченні судами норм права.

З огляду на поняття «судова правова позиція» в контексті адміністративно-процесуального процесу є сформульованим судом положенням (висновком, судженням, тезою), яке або обґрунтовує ухвалену судом резолюцію у конкретній справі, або за допомогою тлумачення (конкретизації) норми права усуває існуючу правову невизначеність, допускаючи застосування для розв'язання аналогічних справ.

За критерієм обов'язковості судові правові позиції поділені на загальнообов'язкові, індивідуально-обов'язкові та рекомендаційні.

До загальнообов'язкових судових правових позицій належать позиції, що містяться в судових актах, які мають властивості остаточних (тобто не можуть бути скасовані або змінені в процесуальному порядку), приймаються судом і відображають позицію суду.

Натепер обов'язковими судовими правовими позиціями є позиції, виражені в постановках та ухвалах Конституційного Суду України; остаточні

постанови Європейського суду з прав людини, ухвалені у справах щодо України; постанови Пленуму Верховного Суду; постанови Великої Палати Верховного Суду, постанови Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду у частині, що зберегла чинність. Наприклад:

- правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 07 вересня 2023 року у справі № 240/10087/19. Адміністративна юрисдикція щодо порядку розв'язання питання про залучення до участі в справі відповідача, співвідповідача чи третьої особи;

- правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 15 серпня 2023 року у справі № 280/9095/21;

- правові позиції Верховного Суду; оновлення: юрисдикція, справи зі спорів у сферах праці [224-226].

До індивідуально-обов'язкових належать правові позиції, обов'язковість яких встановлена законом. Це позиції, що містяться в судових актах, на підставі яких справи скеровують на новий розгляд, у преюдиціальних актах, а також позиції з актів, які можуть бути підставою для перегляду судового акту (позиції Конституційного Суду України, що містяться у рішенні про визнання застосованого у справі закону не відповідним Конституції України).

Рекомендаційними є позиції, виражені в судових актах судів першої, апеляційної, касаційної інстанцій (першої та другої), в оглядах судової практики та інформаційних листах.

Поняття «судовий прецедент» є рішенням у конкретній справі, значно ширше за змістом, ніж поняття «судова правова позиція», яке розуміється як зміст частини судового рішення або акту судового тлумачення (узагальнення). Судовий прецедент як рішення у конкретній справі за загальним правилом не охоплює та може містити правові положення, створені задля роз'яснення норм права, встановлення чи зміни судової практики.

Синонімом поняття «судова правова позиція» належить визнати поняття «судова практика» у його вузькому значенні як підсумку судової діяльності щодо

застосування правових норм, який пов'язаний з виробленням правих положень на підставі розкриття змісту застосованих норм, а у разі потреби їх конкретизації та деталізації.

Під реалізацією судових правових позицій в адміністративному судочинстві доцільно розуміти сукупність правомірних дій суб'єктів матеріальних та процесуальних відносин, спрямованих на втілення на практиці належного розуміння норми права або заповнення правового пробілу у вигляді (у формах) застосування, виконання, дотримання та використання правових положень, сформульованих компетентним судом щодо регулювання спірних чи аналогічних за суттю правовідносин. Основна мета реалізації судової правової позиції полягає у забезпеченні однаковості судової практики, принципів правової визначеності та рівності перед законом та судом.

Реалізація судової правової позиції характеризується особливостями:

- реалізує судову правову позицію лише правомірна поведінка суб'єктів правовідносин;
- застосування судами матеріальних правових позицій призводить до формування одноманітної судової практики, а процесуальних – до дотримання принципів законності, рівності всіх перед законом і судом, єдності судової системи, вимоги вмотивованості тощо;
- реалізація судової правової позиції провадиться у межах цілісного механізму – сукупності інститутів та засобів, що забезпечують досягнення мети здійснення судових правових позицій у правомірній діяльності суб'єктів процесу та матеріальних правовідносин.

У механізмі реалізації судових правових позицій місцевим загальним судом як судом першої інстанції в адміністративному судочинстві можна назвати елементи:

- вихідний, базовий елемент – судова правова позиція;
- умова реалізації – юридичні факти (реально відбулися обставини), що є підставою для приведення механізму реалізації судової правової позиції в дію;

- суб'єкти реалізації – суд і зацікавлені особи, правомірна діяльність яких приводить механізм у дію;

- форма реалізації судових правових позицій, яка залежить від різновиду правової позиції: для загальнообов'язкових це дотримання та виконання, для індивідуально-обов'язкової – виконання, для рекомендаційних – використання; застосування судової правової позиції як форма її реалізації допускається у всіх зазначених випадках;

- гарантії здійснення судової правової позиції, до яких належать вимоги законності та вмотивованості судового акту, а також вимога однаковості судової практики, що впливає з принципу рівності;

- система захисту реалізації судової правової позиції, під якою мається на увазі оскарження судових актів до вищих інстанцій, перегляд судових актів за новими обставинами.

Для розв'язання справи місцевий загальний суд як суд першої інстанції в адміністративному судочинстві повинен застосовувати загальнообов'язкові та індивідуально-обов'язкові правові позиції, за умови збігу абстрактної правової моделі, що міститься в судовій правовій позиції, та конкретної фактичної обставини, що настала.

Для розв'язання справи суд має право застосувати рекомендаційні судові правові позиції за умови, що: мають місце аналогічні фактичні обставини справи; застосування рекомендаційних позицій нарівні з обов'язковими сприятиме однаковості судової практики.

Якщо є одночасно кілька судових правових позицій, які можуть бути застосовані до спірних правовідносин, та вони не суперечать одне одному, суд вправі застосувати в сукупності, пославшись у мотивувальній частині на відповідні джерела.

За наявності суперечностей між судовими правовими позиціями, які підлягають застосуванню, суд повинен вирішити, яку з наявних правових позицій застосовувати: якщо серед підлягаючих застосуванню судових правових

позицій є обов'язкові, та рекомендаційні, то підлягає застосуванню обов'язкова позиція; якщо судові правові позиції, що підлягають застосуванню, мають однаковий характер, суд визначає пріоритет на підставі положення нормативного акту, у розвиток якого прийнято загальнообов'язкову правову позицію.

На думку Цвіркуна Ю. І., забезпечення єдності судової практики є однією із складових принципу правової визначеності. Сьогодні це питання є украй важливим для судочинства зокрема та юриспруденції загалом. Таке завдання повинен розв'язати Верховний Суд, який є найвищим органом у системі судоустрою України і який, згідно із покладеними повноваженнями, покликаний забезпечувати однакове застосування норм права, тобто єдність судової практики. Для цього, на нашу думку, мають діяти стримуючі чинники в правозастосуванні, одним із яких може бути офіційне введення законодавцем такої правової категорії як «судовий прецедент» [227, с. 157].

Як зазначає Берназюк О. О., у законодавстві України термін «судовий прецедент» відсутній, однак, аналіз положень процесуального законодавства свідчить про те, що у Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України, Кримінальному процесуальному кодексі України та Цивільному процесуальному кодексі України як синонімічні застосовуються поняття «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція» [228, с. 407].

Основна відмінність судового прецеденту від судової практики перебуває у площині правотворчості та правозастосування. Судова практика дає зразки правозастосування, а судовий прецедент є наслідком судової правотворчості.

Судовий прецедент містить норми права, сформульовані у рішеннях вищих судів та обов'язкові до застосування нижчими судами. Судова практика не формулює норм права, тому не може розглядатися як суддівська правотворчість. У зв'язку з цим судова практика повинна трактуватися як результат правозастосовної діяльності, оскільки розкриття змісту закону щодо

конкретного випадку – це не правотворчість, а правозастосування.

Відмінності між судовим прецедентом та судовим розсудом:

- судовий розсуд належить до правозастосовної діяльності, є вибором суду за своєю ініціативою з наданих законом альтернатив, а судовий прецедент належить до правотворчої діяльності суду, спрямованої на створення нових норм права;

- судовий розсуд застосовується тільки до одного конкретного випадку, тоді як судовий прецедент поширюється на всі наступні аналогічні випадки;

- судовий розсуд є явище суто процесуального характеру, тоді як судовий прецедент виходить із сфери процесуальної та поширюється на галузь матеріального права;

- судовий розсуд є похідним від свободи дій суду; навпаки, судовий прецедент нерідко обмежує таку свободу, змушуючи суд діяти з урахуванням наявного зразка.

Судові прецеденти поділяються на два види: судові прецеденти, які містять нові правові норми, та судові прецеденти тлумачення. На відміну від судового прецеденту у класичному розумінні, прецедент тлумачення не створює нової норми, але вказує спосіб і порядок її застосування, формує однакову правозастосовну практику.

Інстанційна та організаційна відособленість загальних місцевих судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві є формою організації судової діяльності, за якої ці суди є незалежними органами судової влади, що утворюють самостійну ланку судової системи.

Проблема доступу до правосуддя в місцевих загальних судах як судах першої інстанції в адміністративному судочинстві найефективніше може бути розв'язана шляхом надання судам права організації роботи на основі виїзних сесій, що наближають правосуддя до населення, підвищують авторитет судової влади та реалізують виховну функцію суду, беручи до уваги те, що інші форми забезпечення доступу до правосуддя, такі як застосування відео-конференц-

зв'язку, різних онлайн-технологій, що забезпечують режим віддаленого доступу до судового засідання, а також організація роботи судів на основі постійної судової присутності, не повністю гарантують доступність і безпосередність правосуддя.

У сучасних умовах діяльність місцевого загального суду – суду першої інстанції в адміністративному судочинстві щодо розв'язання публічно-правових спорів здійснюється у змішаній моделі, що передбачає можливість примирення сторін і уточнення змісту їх прав та обов'язків.

Негативним моментом є те, що в сучасному адміністративному судочинстві діяльність судів виявляється націленою найчастіше на розв'язання спору за допомогою уточнення змісту прав та обов'язків. Оскільки такий спосіб розв'язання спору позначається на ефективності дії приватного права, остільки в сучасних умовах виявляється потреба в розширенні практики застосування примирних процедур.

Деструктивно впливають на виконання місцевими загальними судами правозахисної функції в адміністративному судочинстві дві основні групи факторів: прогалини та протиріччя у чинному законодавстві; порушення та упушення в роботі судів та окремих суддів. Подолання цих причин є необхідною умовою забезпечення ефективності судового способу захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб і підвищення авторитету судової влади.

Адміністративне судочинство характеризується тим, що суб'єктами права є лише державні суди, а розв'язання спорів судами історично не є самоціллю, а правовою формою розв'язання завдань, що стоять перед судами. Існування адміністративного судочинства у контексті діяльності місцевих загальних судів створює додаткові можливості розв'язання судовою системою соціально значимих завдань.

Для місцевих загальних судів, як судів адміністративних це протидія адміністративній деліктності, реалізація державної міграційної політики, відновлення соціальної справедливості щодо жертв політичних репресій. Але це

не забезпечує компенсацію тих негативних наслідків, породжених змінами правового становища судів, обумовлені культурним та історичним контекстом, щодо реалізації соціального призначення судів без реформування засад державного управління, адміністративної відповідальності та міграційної політики.

Технологічність окреслює якість та індивідуальність організації судової діяльності місцевих загальних судів та передбачає внесення до структури її процесів інформаційних технологій, передбачених Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою. Технологічність є фактором організаційних змін в роботі судів, зумовлюючи новітній погляд на модель судової організації з притаманною їй системою стабільних зв'язків.

Така обставина призводить до зміни характеру судової організації від соціальної до соціально-технічної. Ознаками інституційної моделі організації судової діяльності є:

- побудова судової системи на базі платформи, що передбачає, окрім сукупності встановлених законом судових установ у географічному середовищі, наявність цифрових платформ, що об'єднують учасників судочинства у цифровому просторі;
- внесення форм примирення до структури судової діяльності, що розширює завдання суду, націлюючи на урегулювання спорів, зокрема через онлайн-примирення на основі судових цифрових платформ [42, с. 490].

Запровадження модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи вимагає внесення відповідних змін у адміністративно-процесуальні норми, які регулюють процес розгляду та розв'язання адміністративно-правових спорів у місцевих загальних судах – судах першої інстанції в адміністративному судочинстві.

Враховуючи розуміння адміністративно-правового спору як засобу захисту не лише порушених прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а й компетенції органів публічної влади, публічних інтересів, інтересів

невизначеного кола осіб, у процесі адміністративного судочинства мають розв'язуватися відповідні завдання.

У зв'язку з цим завдання адміністративного судочинства, зазначене в частині 1 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України, може бути сформульовано як захист порушених або оспорюваних прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб, невизначеного кола осіб, компетенції органів публічної влади, захист публічних інтересів у сфері адміністративних правовідносин.

Частину 1 статті 2 КАС України доцільно викласти у редакції: завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне розв'язання судом юридичних спорів у сфері публічно-правових відносин у контексті дієвого захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, невизначеного кола осіб, компетенції органів публічної влади, захист публічних інтересів від зловживань суб'єктами владних повноважень (див. додаток Г).

Правовий статус місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві у найважливіших характеристиках збігається з правовим статусом аналогічних судів у країнах Європейського Союзу. Однак, нескоординованість юридичного статусу судів з тими уявленнями, які існують про них як суб'єктах права в масовій правосвідомості, негативно позначається на їх функціонуванні.

Водночас через зазначене для вітчизняної правової системи виявляється характерною наявністю додаткових можливостей для підвищення ефективності функціонування місцевих загальних судів як суб'єктів права в адміністративному судочинстві, насамперед – можливостей, пов'язаних з реалізацією заходів ідеологічної спрямованості. Зокрема, відчутне підвищення ефективності діяльності адміністративних судів може бути досягнуто завдяки подоланню негативного ставлення до права та правової охорони, що зазначено у наукових дослідженнях досвіду країн Прибалтики [229; 230].

В адміністративному судочинстві процесуальна діяльність місцевого загального суду у сфері адміністративної юстиції щодо розгляду та розв'язання адміністративно-деліктних спорів характеризується особливим правовим режимом, що проявляється найчастіше у режимі регулювання заснованого на рішенні, та меншою мірою – дозвільному режимі регулювання. Це проявляється у предметних та функціональних повноваженнях місцевого загального суду як суду першої інстанції при здійсненні правосуддя, що має на меті забезпечення справедливого судового розгляду. Це відповідає сучасній доктрині адміністративного права, але суперечить державній політиці у сфері міграції [231].

Зубрицький О. В. у науковій статті «Державне управління реформуванням судової системи України: досвід європейських держав» зазначає, що в Європейському Союзі нараховується шістнадцять країн, в яких створено окремі від системи судів загальної юрисдикції суди, що спеціалізуються на розв'язанні адміністративних спорів. Залежно від розміру території відповідної країни, ці системи є дво- чи триінстанційними. Зазначимо щодо ідеї відокремлення системи адміністративних судів від загальних судів та аргументів на користь такого відокремлення, проголошених ініціативними міжнародними експертами та українськими фахівцями у галузі права, в Україні відчувається деякий супротив [232, с. 42].

Георгієвський Ю. Д. та Суховецький О. О. вказують, що натепер система органів судової гілки влади формується за ознакою форми судочинства, яку здійснює орган, а пропонують розглянути можливість виведення вертикалі адміністративних судів з системи органів судової гілки влади та в подальшому закріпити їх як складову перспективної контрольної гілки влади [233, с. 460].

З запропонованим складно погодитися, так як автори статті не визначили місця місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві, які забезпечують територіальну наближеність суду до фізичних і юридичних осіб, реалізують принцип терміновості розгляду справ – спеціальний

принцип розгляду справ у провадженні у справах, які виникають з публічних правовідносин, що передбачає обов'язок суду розглянути адміністративну справу у коротші терміни, встановлені нормами Кодексу адміністративного судочинства України, з таким розрахунком, щоб ухвалене судове рішення забезпечувало можливість його реального виконання юридично та фактично, що визначає доступність правосуддя.

Доцільно зробити висновки. Можна дійти висновків, що концептуальна модель адміністративного судочинства являє собою систематизовану сукупність матеріальних і процесуальних норм, що регулюють розгляд справ, що виникають з публічно-правових відносин. Модель характеризує предмет регулювання, особливості внутрішньої організації судочинства, взаємодію з іншими видами судочинства, чинники стабільності та ефективності системи та правове забезпечення цих характеристик. Підвищення ефективності адміністративного судочинства через призму цієї моделі є напрямом наукових досліджень у юриспруденції.

Висновки до розділу 3

Шляхи удосконалення діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві з розгляду справ, що виникають із публічно-правових відносин, охоплюють положення:

- адміністративне судочинство є сферою судової діяльності, яка запроваджена як засіб судового контролю у царині публічно-правових відносин і є найефективнішою формою захисту інтересів фізичних і юридичних осіб;

- оскарження рішень та дій (бездіяльності) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та посадових осіб до суду – одне із конституційних прав людини та громадянина;

- розширення можливостей захисту прав особи за допомогою адміністративного судочинства юридично зрівнює особу та публічні структури, що дає змогу ефективно відстоювати інтереси особи;

- вся процедура розгляду адміністративно-правових спорів – це конкуренція приватних і публічних прав і будь-яка міра, що вживається в процесі адміністративного судочинства, має забезпечувати захист прав невлadних суб'єктів від неправомірної діяльності державних органів;

- розумне поєднання прав і свобод фізичних і юридичних осіб і владних повноважень публічних органів має ґрунтуватися на вдосконаленні правового статусу всіх сторін адміністративного процесу.

У доктринальному підході до механізму розгляду адміністративно-правових спорів для ефективного функціонування цього механізму необхідні:

- сукупність процесуальних засобів і способів, що забезпечують належний захист суб'єктивних приватних прав та охоронюваних законом публічних і приватних інтересів;

- гарантії як правові засоби охорони та захисту прав невлadних суб'єктів; їх не можна зводити лише до боротьби з порушеннями цих прав, оскільки розвиваються ціннісні засади цього інституту; гарантії передбачають засоби

реалізації законних прав і свобод особи.

Під гарантіями в адміністративному процесі розуміються встановлені нормами процесуального законодавства різні за змістом правові засоби та способи, що забезпечують сторонам можливість реалізації та захисту наданих прав. Процесуальні гарантії не зводяться до єдиного процесуального засобу – вони являють собою цілісну систему.

Для зменшення кількості справ, які розглядають місцеві загальні суди як суди першої інстанції в адміністративному судочинстві необхідно розробити концепцію співвідношення функцій адміністративної юстиції та органів державної влади. Ці суди здійснюють захист порушених публічних прав та реалізують контрольні функції щодо державних органів, наділених правом розв'язувати адміністративні спори; необхідно для реалізації судом контрольних повноважень у цій галузі не допускати змішування процесуальних функцій суду та органів у структурі державної влади.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві України дало змогу співвіднести судову правозастосовну діяльність з процесами реалізації та застосування права, виявити його сутнісні ознаки та змістовно-функціональні особливості. З урахуванням сучасних реалій воєнного стану та у взаємозв'язку з динамікою розвитку правових систем країн Європейського Союзу та національної правової системи, процесом європейської інтеграції судової системи, сформульовані та обґрунтовані висновки, які доповнюють розроблені в правовій науці традиційні підходи щодо характеристики судової правозастосовної діяльності у сфері публічних правових відносин та функцій, що виконуються місцевими загальними судами в адміністративному судочинстві, окреслено параметри правозахисної функції місцевого загального суду в адміністративному судочинстві. У цьому полягає теоретична та практична значимість роботи. Підсумки проведеного дослідження полягають у такому.

1. Організація судової діяльності сприймається як інтегральне поняття, що містить інституційні та функціональні складові. Кожна із зазначених складових властива як структурно-функціональна визначеність за наявності взаємовідносин з іншими елементами судової системи. Щодо інституційного підходу організація судової діяльності обґрунтована як сукупність правових інститутів, статусів, організаційних форм, правил проходження державної служби у судах і правил, що регулюють організаційно-забезпечувальну діяльність усередині судової системи, спрямованих на належне здійснення судами функції щодо відправлення правосуддя. З позиції функціонального підходу організація судової діяльності обґрунтована через основні напрями цієї діяльності, які мають організаційно-управлінський характер.

Організація судової діяльності є упорядкування, координація та взаємодія різних видів судової діяльності та складових її судових інститутів між собою,

досягнення взаємної відповідності функціонування всіх частин єдиної судової системи, які спрямовані на доцільне розв'язання стратегічних завдань. Зміна, що сталася в окремо взятому судовому інституті, потребує змін у інших. Організаційні форми судової діяльності повинні взаємно відповідати та регулювати один одного. Інформаційно-технологічні інструменти створюють умови підвищення ефективності судової організації за умови планомірної та системної трансформації таких судових інститутів як статус суддів, судова система та інших інститутів.

Судова правозастосовна діяльність розглядається у взаємозв'язку з процесами реалізації та застосування права, водночас з урахуванням специфічних особливостей, похідних від призначення судової влади. Реалізація права позиціонується з правомірною діяльністю учасників правовідносин, пов'язаною із здійсненням юридичних прав і обов'язків, втіленням у життя правових принципів та норм. Багатогранний характер реалізації права, диференціація реалізованих норм та опосередкованих ними моделей поведінки суб'єкта права, пов'язаного з реалізацією, визначає розмаїтість класифікаційних критеріїв та форм реалізації права.

2. Адміністративно-правовий спір у термінології юридичної науки визначається як правовий конфлікт, заснований на протиріччі, що виникає між учасником адміністративних або адміністративно-процесуальних правовідносин, який має публічно-владні повноваження, зокрема шляхом делегування, або таким, що забезпечує виконання публічно-значимих функцій, та фізичною та юридичною особами, які беруть участь у цих відносинах щодо реалізації, надання, захисту або відновлення прав, свобод і законних інтересів фізичної та юридичної особи, покладання на них юридичних обов'язків, притягнення до юридичної відповідальності у царині публічного управління, яке може бути врегульовано в судовому порядку щодо відповідних адміністративно-процесуальних відносин.

Адміністративна юстиція – це асиметричне правове ставлення між

безпосередніми учасниками конкретного публічного спору та незалежною від жодної зовнішньої волі авторитетною особою, уповноваженою і здатною забезпечувати врегулювання спору шляхом беззаперечного підпорядкування поведінки протиборчих сторін своєму рішенню, ухваленому на підставі правової норми. Множинність правових процедур, згідно з якими здійснюється розв'язання спорів у сфері публічних правовідносин, вказує на те, що адміністративну юрисдикцію доцільно розглядати не як форму здійснення судової влади, а як складну систему правових форм, в якій значним є адміністративне судочинство.

Адміністративне судочинство – опосередковано процесуальною формою діяльності місцевого загального суду як суду першої інстанції, ціль якої полягає у правовому захисті фізичних і юридичних осіб у відносинах з органами публічної влади, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує право на справедливий суд.

Особливістю адміністративного судочинства в умовах європейської інтеграції України є виникнення у судів специфічних функцій: забезпечення балансу між державою та суспільством; оптимальне поєднання публічного та приватного інтересів; соціально недиференційований захист прав і свобод людини та громадянина; реалізація принципу законності у практиці реалізації права; забезпечення дотримання вимог суспільства до засобів і методів публічного управління; забезпечення правомірності публічно-владних рішень. Адміністративне судочинство не є частиною адміністративно-процесуальної діяльності, яка регламентує владну діяльність виконавчих органів влади. Завданням суду є здійснення правосуддя, оскільки цей вид діяльності запроваджено як засіб судового контролю у сфері публічно-правових відносин, що розв'язання загальні завдання судочинства, встановлені у ст. 2 КАС України.

В умовах воєнної агресії росії є тенденція закономірного збільшення обсягу публічно-правових спорів і підвищення їх значущості у контексті реалізації державою заходів, спрямованих на стимулювання діяльності місцевих

загальних судів як адміністративних судів першої інстанції та її оптимізацію, що сприяє ефективнішому здійсненню функцій судової влади і підвищенню авторитету держави.

3. Доступність правосуддя належить розуміти у двох аспектах. По-перше, доступність правосуддя – це елемент права на судовий захист, що забезпечує можливість досягнення цілей справедливого судового розгляду. По-друге, доступність правосуддя це загальна теоретична концепція, що охоплює організаційні, інституційні, процесуальні та інші гарантії, що забезпечують можливість ефективної реалізації права на судовий захист.

Професіоналізація судочинства – тенденція розвитку процесуального права, що передбачає оптимізацію використання професійних ресурсів суду, сторін і їх представників. У ЄС явними проявами професіоналізації є розширення процесуальних обов'язків сторін, підвищення кваліфікаційних вимог до представників, спеціалізація судів. Доступність правосуддя передбачає наявність реальних, а не формальних можливостей судового захисту. Реальний характер судового захисту забезпечується: необхідністю раціонального законодавчого врегулювання питань отримання судового захисту та відсутністю непропорційних, зайвих обмежень процесуальних прав; необхідністю виконання зацікавленими у отриманні судового захисту особами вимог процесуального законодавства.

Забезпечення доступності правосуддя та професіоналізація адміністративного процесу мають одну мету: реалізація права на судовий захист оптимальним набором юридичних засобів без зайвих соціально-економічних витрат. У зв'язку з цим професіоналізацію та доступність правосуддя належить розглядати у тісній взаємодії. Водночас професіоналізація є фактором, який забезпечує доступність правосуддя.

Фактором забезпечення доступності правосуддя в умовах професіоналізації адміністративного процесу є змістовна взаємодія суду та сторін з питань справи, що розглядається. Така взаємодія реалізується через

механізм спільної відповідальності суду та сторін за результатом розгляду справи та передбачає, що досягнення цілей судочинства залежить від суду та процесуальної діяльності сторін.

Спільна відповідальність суду та сторін за результат розгляду справи сприяє подальшому розвитку принципу змагальності в адміністративному процесі, припускаючи, що з низки питань потрібна процесуальна активність сторін, а з ряду – активність суду. Суд і сторони не існують у процесі відокремлено, міждисциплінарний аналіз поняття «професіоналізація» дає змогу обґрунтувати, що ключовим аспектом цієї категорії є змістовна взаємодія між судом і сторонами, яка і забезпечує доступність правосуддя, надаючи реальний судовий захист.

4. На підставі аналізу виявлених теоретико-правових закономірностей сформульовано цілісне уявлення про організацію судової діяльності місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві. Судова діяльність місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві визначається як інтегральне поняття, що містить інституційні та функціональні складові. Кожній із зазначених складових властива структурно-функціональна визначеність за наявності взаємовідносин з іншими елементами.

Повноваження суду першої інстанції в адміністративному судочинстві поділяються на предметні та функціональні. Суть предметних повноважень суду першої інстанції полягає у встановленні моменту виникнення компетенції суду на розгляд та розв'язання спорів з адміністративно-правових відносин. Вони поділяються на виняткові, додаткові, альтернативні. Функціональні повноваження суду першої інстанції виникають під час розгляду та розв'язанні конкретних матеріальних і процесуальних питань, що в адміністративному судочинстві відрізняються обсягом процесуальних прав і обов'язків. Обов'язки поділяються на повноваження суду щодо залучення до процесу осіб, які беруть участь у справі, здійснення контролю за процесуальними діями, повноваження

щодо примирення сторін, доказові повноваження, повноваження щодо прийняття судового рішення, повноваження щодо розгляду питань виконання судового рішення.

Судова діяльності місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві визначається як інтегральне поняття, що містить інституційні та функціональні складові. Кожна із зазначених складових властива як структурно-функціональна визначеність за наявності взаємовідносин з іншими елементами.

До виключної компетенції місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві належать справи, зазначені у частині 1 ст. 20 КАС України, тобто спори, пов'язані з адміністративно-деліктними, міграційно-деліктними та виборчими правовідносинами, з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо зазначених вище правовідносин. Усі вони підлягають розгляду та розв'язанню лише у місцевому загальному суді, не можуть розглядатися іншими юрисдикційними органами.

З позиції інституційного підходу організація судової діяльності місцевого загального суду в адміністративному судочинстві обґрунтована як сукупність правових інститутів, статусів, організаційних форм, правил проходження державної служби у судах і правил, що регулюють організаційно-забезпечену діяльність усередині судової системи, спрямованих на належне здійснення судами функції виконання правосуддя. З позиції функціонального підходу діяльність місцевого загального суду в адміністративному судочинстві обґрунтована через основні напрями діяльності, які мають організаційно-управлінський характер.

5. Компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві України визначається сукупністю повноважень, які має суд відповідно до Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України, законів України, сукупність прав та обов'язків, якими

держава наділила суд для виконання покладених завдань та функцій; коло справ, зарахованих до ведення; коло повноважень вчиняти той чи інший вид владних дій адміністративно-процесуального характеру.

Компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві поділяється на три види: функціональну; предметну; територіальну. Предметна компетенція є сукупністю владних повноважень та поділяється на виняткові предметні повноваження (справи підлягають розгляду лише даним судом); додаткові предметні повноваження; альтернативні повноваження.

Повноваження суду першої інстанції залежно від обсягу реалізованих прав і обов'язків, пов'язаних з розв'язанням матеріальних і процесуальних питань під час розгляду конкретної справи, поділялися на повноваження контролю за процесуальними діями сторін, доказові повноваження та прийняття рішення. Повноваження передбачають обов'язок суду встановлювати фактичні обставини справи незалежно від заявлених вимог, сприяти заявнику у відновленні порушених прав під час розгляду справи; виконання впродовж усіх стадій розгляду справи з боку суду та осіб, які беруть участь у справі, низки процесуальних дій, що мають обов'язковий характер, невиконання яких обов'язково забезпечується заходами адміністративно-процесуальної відповідальності.

Компетенція місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві України передбачає реалізацію принципу пріоритету інтересів заявника щодо публічних органів у провадженні у справах, що виникають з публічних правовідносин, який впливає з концепції правової держави і передбачає надання додаткових гарантій для заявника під час розгляду публічно-правових спорів, зокрема, активну роль суду під час розгляду адміністративної справи, часткове перенесення тягара доведення на зацікавлених осіб, а також спеціальні правила адміністративної процесуальної відповідальності для зацікавлених осіб.

6. Функціональні повноваження місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві з розгляду та розв'язання спорів, що виникають з публічних правовідносин, визначаються як процесуальна діяльність, що здійснюється судом з розгляду публічно-правових спорів, супроводжується необхідністю застосування галузевих і спеціальних принципів, характерних спеціальною адміністративною процесуальною формою.

Компетенційні та функціональні повноваження щодо діяльності місцевих загальних судів як адміністративних судів першої інстанції системно пов'язані між собою, є невід'ємною складовою адміністративної юстиції під час розв'язання правових спорів у публічному управлінні.

Правосуддя з адміністративних справ та правосуддя у справах про адміністративні правопорушення різні поняття, в їх основі лежать різні види адміністративно-юрисдикційних справ, зумовлені різними видами адміністративно-правового конфлікту – адміністративно-правовий спір і адміністративне правопорушення. Водночас є залежними та сполучними поняттями, оскільки входять у зміст родового поняття «адміністративно-судова юрисдикція», яке використовують для характеристики судової форми адміністративної юрисдикції. Категорії «адміністративне правосуддя» та «правосуддя з адміністративних справ» є тотожними та являють собою судову форму адміністративної юстиції, яка не торкається правосуддя у справах про адміністративні правопорушення.

Примирення розглянуто як систему дій учасників правового спору. Є упорядкованою дією суб'єктів правовідносин, створеною задля досягнення індивідуального правового інтересу шляхом проходження взаємозумовлених стадій. Ухвалу про затвердження умов примирення можна розуміти як ставлення суб'єкта до механізмів врегулювання спору, позицію сторони щодо запропонованих умов. Прийняття примирення до складу забезпечувальної діяльності місцевого загального суду як суду першої інстанції в адміністративному судочинстві полягає у здійсненні примирних процедур, серед

яких онлайн-примирення, у приміщенні суду або за участю суду.

Доказування у адміністративному процесі полягає у аналізі доказів місцевим загальним судом з метою визначення значення для справедливого розв'язання спору завдяки здійсненню оцінки щодо внутрішнього переконання; перевірка доказів на відповідність вимогам адміністративно-процесуального законодавством; відображення у судовому рішенні результатів оцінки доказів.

7. Пошук оптимальних форм виконання правосуддя у адміністративних справах, удосконалення системи адміністративного процесуального права та погодження її основних елементів з об'єктивною реальністю та суспільними потребами є одним із напрямів розвитку судочинної діяльності. Удосконалення діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві спрямовано на підвищення ефективності застосування норм Кодексу адміністративного судочинства України для розв'язання спорів, які виникають із публічних правовідносин, що здійснюється залежно від того аспекту, за якого норми матеріального права, що сприяли виникненню спору, є об'єктом удосконалення і який вплив здійснюється на адміністративний процес розв'язання спору.

Необхідність удосконалення адміністративного та адміністративно-процесуального законодавства у сучасній системі публічного управління генерує якісно нові цілі для досліджень у цій сфері. Однією з них є потреба оптимізації правозастосовної діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві під час розгляду адміністративних справ.

Одним з шляхів удосконалення діяльності місцевих загальних судів як судів першої інстанції в адміністративному судочинстві є унормування судового розсуду в адміністративно-юрисдикційному процесі, що охоплює два фактори: конструкцію співвідношення судової та адміністративної дискреції в публічній сфері та розуміння оціночних категорій з врахуванням публічних інтересів. Є потрібним урахування природного, закономірного рівня судової дискреції, закладеного законодавцем у нормативно-правові акти. В адміністративно-

юрисдикційному процесі з урахуванням численної кількості органів адміністративної юрисдикції, складності та розмаїття відносин у сфері публічного управління, специфіки взаємодії всіх гілок державної влади у системі управління, врахування судової дискреції особливо важливе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 14.09.2014 р. № 1678-VII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
2. Додаткова угода № 2 від 20.11.2019 року (у формі обміну листами) до Угоди про фінансування між Урядом України та Європейським Союзом, представленим Європейською Комісією, «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» (ENPI/2010/21849). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-19#Text
3. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>
4. Проєкт ЄС «Право-Justice». URL. <https://www.pravojustice.eu/ua>
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>
6. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/stru/uc720edbd-2b8b-4913-8777-884aa1d3b624/page#Stru>
7. Зозуля Є. В. Організаційно-правові засади становлення і розвитку судової системи України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2 (79). С. 19-31.
8. Давиденко П. О., Уколова В. О., Уколова Є. О. Особливості діяльності судової системи в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. 84-87.
9. Литовченко О. В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування судової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.:12.00.07. Харків, 2016. 22 с.
10. Ковальова М. В. Судові системи та порівняльне судове право. Ужгород:

Видавництво УжНУ, 2022. 56 с.

11. Зубрицький О. В. Державне управління реформуванням судової системи України: досвід європейських держав. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34 (45). С. 40-45.

12. Лісна І. С. Зарубіжний досвід функціонування судових систем та можливість його використання під час проведення судової реформи в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 1 (35). С. 124-131.

13. Холоденко Н. О. Теоретичні основи наукового забезпечення судової діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 130-137.

14. Судова система під час війни: судді Верховного Суду обговорили на форумі воєнні виклики. 28.03.2023 р. URL. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1401722/>

15. Мін'юст: Євроінтеграція. 500 днів повномасштабної війни. 10.07.2023 р. URL. <https://www.kmu.gov.ua/news/miniust-ievrointehratsiia-500-dniv-povnomasshtabnoi-viiny>

16. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3200-20#Text>

18. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1137. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>

19. Нестерчук Л. П. Організація діяльності судів в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022 № 56. С. 127-131.

20. Єсімов С. Методологія синергетичного підходу в дослідженні інформаційних технологій в публічному управлінні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2017. № 876. С. 124-130.

21. Організація. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. URL. <https://1531.slovaronline.com/106613-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

22. Холоденко Н. О. Організація наукового забезпечення діяльності судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.10. Київ, 2021. 20 с.

23. Кіселичник В. П. Адміністративно-правові засади здійснення організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції в Україні (ретроспективний аналіз). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. (19). С. 69-72.

24. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 р. № 141/0/15-19. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text>

25. Berch V. Ukraine – a candidate for joining the EU: current challenges of the court system. *Конституційно-правові академічні студії*. 2022. № 1. С. 54-58.

26. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / Редколегія В. Т. Нор (голова) та ін. Харків: Право, 2020. 960 с.

27. Коломієць Н., Пророченко В. Розвиток і становлення організаційного забезпечення діяльності судів в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 70-75.

28. Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2021. 253 с.

29. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.

30. Деякі питання цифровізації діяльності державних органів: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.2023 р. № 1317. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2023-%D0%BF#n2>

31. Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину: Рішення Вищої ради правосуддя від 01.04.2021 р. № 763/0/15-21. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text>

32. Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки: Наказ Державної судової адміністрації України від 14.06.2022 р. № 178. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178750-22#Text>

33. Кравцов С. О., Правник С. О., Мошура Л. В. Електронне судочинство як сучасний тренд. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 224-228.

34. Єсімов С.С. Цифрові платформи у контексті надання публічних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Випуск 4. С. 352-357.

35. Матвеева Л. Г. Транзитивність у правовій сфері: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 328 с.

36. Судова влада в Україні: сучасна доктрина, механізми та перспективи реалізації. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 року. https://www.visnyk-nanu.org.ua/sites/default/files/files/Visn%202017/2/Visn_2-2017%2B8_Shemshuchenko.pdf

37. Риженко Н. О. Цифрова трансформація в судовій системі України. *Том Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Том 1. № 79. С. 228-231.

38. Міхайліна Т. В., Жаровська І. М., Кривешко І. В. Діджиталізація адміністративного судочинства та інформаційна культура судді. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична..* 2023. Випуск 37. С.343-348.

39. Півненко Л. В. Проблемні аспекти реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану. *Нове українське право.* 2023. Випуск 1. С. 137-143.

40. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2022 р. № 1207-VII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1207-18/conv>

41. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991-2012 р.р.): історико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.01. Львів, 2015. 212 с.

42. Березюк Д. О. Організація судової діяльності з використанням інформаційних технологій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 2. С. 486-490.

43. Про Звернення Верховної Ради України до парламентів та урядів іноземних держав, міжнародних організацій та парламентських асамблей у зв'язку з десятою річницею Революції Гідності, десятою річницею протистояння Українського народу збройній агресії російської федерації та другою річницею повномасштабного збройного вторгнення російської федерації в Україну: Постанова Верховної Ради України від 23.02.2024 р. № 3602-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3602-20#Text>

44. Ярмол Л. В. Юридичний механізм забезпечення прав людини в Україні: стан і напрями удосконалення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. № 1. С. 5-10

45. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 323-326.

46. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського*

Національного Університету. Серія право. 2023. Випуск 78. Частина 2. С. 32-37.

47. Мельничук О. С. Доктрина прав людини та методологія юриспруденції: сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 41-45.*

48. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1. С. 19-29.*

49. Дуброва А. Інституційно-правовий механізм забезпечення конституційних прав і свобод людини в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, 2023. № 3 (63). С. 25-29.*

50. Bysaga Yu. Constitutionally legal mechanism for ensuring rights and freedoms of a human and a citizen: concepts and directions to act. *Конституційно-правові академічні студії. 2020. Випуск 2. С. 6-12.*

51. Белов Д. М., Белова М. В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. 2022. Випуск 74. Частина 2. С. 185-191.*

52. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія / М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.

53. Ганчук О. М. Інституціоналізація прав людини як основа правопорядку. *Прикарпатський юридичний вісник. 2020 Випуск 1(30). С. 8-11.*

54. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

55. Ярема О. Г. Альтернативні форми вирішення адміністративно-правових спорів. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 467-471.*

56. Коломоець Т. О., Миронюк Р. В., Шарая А. А. Сутність та зміст процедури досудового врегулювання адміністративно-правових спорів.

Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 12. С. 538-542.

57. Конституція Естонії (Республіки Естонія). URL. <https://legalns.com/download/books/cons/estonia.pdf>

58. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

59. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2073-20>

60. Про затвердження Порядку розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1128. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2015-%D0%BF#Text>

61. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/776/97-%D0%B2%D1%80>

62. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 21.09.2021 р. № 1780-ІХ. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1780-20>

63. Про звернення громадян до Верховної Ради України у січні - грудні 2023. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 16 січня 2024 р. URL. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/245595.html>

64. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-ІV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3477-15>

65. Назарчук О. Захист прав людини: сучасний стан та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2 (30). С. 19-23.

66. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року Першого протоколу та протоколів № 2, 4, та 11 до Конвенції:

Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/475/97-%D0%B2%D1%80>

67. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1697-18>

68. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-19>

69. Ковалів М., Єсімов С., Крамар Р., Скриньковський Р. Перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2017. Vol. 3. № 10. Р. 6001-6009.

70. Смокович М. І. Адміністративна юстиція як доступний та ефективний інструмент захисту прав людини в Україні. 2021. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 48-53.

71. Лепісевич П. М. Історія розвитку інституту судового адміністративно-правового захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2024. Випуск 81. Частина 2. С. 161-166.

72. Міхайліна Т. В., Іванченко Я. М. Проблеми правозастосовчої дискреції в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 34-36.

73. Булкат М. С. Тенденції розвитку наукових положень та практики у сфері адміністративної юстиції та адміністративного процесуального прав. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 76-86.

74. Ковалів М. В., Єсімов С. С. Адміністративне судочинство як форма здійснення судової влади. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2017. № 18. С. 31-35.

75. Бевзенко В. М. Суб'єкт владних повноважень: поняття, ознаки, види. Верховний суд. 2020. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/SVP_18_09_2020_VBevzenko.pdf

76. Аверьянов В. Б. Административное судопроизводство в Украине:

проблеми правового регулювання / В. Б. Аверьянов, Д. М. Лукьянець, Ю. С. Педько / *Судова апеляція*. 2007. № 4. С. 91-101.

77. Костроміна О. Адміністративна юстиція в системі сучасної правової держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 28-31.

78. Коваль М. П. Адміністративне судочинство у демократичних державах як об'єкт гносеології правознавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 574-576.

79. Горбалінський В. В. Поняття належного способу захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2023. Випуск 80. Частина 1. С. 446-449.

80. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). Ч. 2. № 2. С. 53-58.

81. Берназюк Я. Ефективний захист прав особи в адміністративному судочинстві як основа довіри до правосуддя: критерії, межі та особливості досягнення. Верховний Суд. 12 квітня 2023 р. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist.pdf

82. Осіпов Ю. В. Правова природа права на звернення до адміністративного суду в контексті співвідношення його з конституційним правом на судовий захист. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 364-368.

83. Грищук А. Б., Лепіш Н. Я. Поняття процесуальної форми адміністративного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2023. № 76. Том 2. С. 41-45.

84. Ярема О. Г. Адміністративне судочинство як спосіб забезпечення публічного порядку. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 260-

265.

85. Бігняк О. В., Владишевська В. В. Застереження про публічний порядок в міжнародному приватному праві України та ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 438-442.

86. Братасюк М. Г. Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 14-20.

87. Європейський Суд з прав людини. Вища рада правосуддя. URL. <https://hcj.gov.ua/page/yevropeyskyu-sud-z-prav-lyudyny>

88. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL. [file:///D:/Users/1/Downloads/Agenda2030-eng%20\(1\).pdf](file:///D:/Users/1/Downloads/Agenda2030-eng%20(1).pdf)

89. Council of Europe European Commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL. <https://www.coe.int/en/web/cepej>

90. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Агенція Європейського Союзу з основних прав і Рада Європи, 2016 рік. <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af>

91. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2013. 864 с.

92. Богів Я. Принципи правосуддя як основа функціонування судової системи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки*. 2022. № 4 (36). С. 30-37.

93. Смородинський В. С. Доктрина правосуддя як ідеологічний стрижень судової влади в Україні.

94. Report on Separate Opinions of Constitutional Courts. Adopted by the Venice Commission at its 117th Plenary Session (Venice, 14–15 December 2018). URL. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?match=CDL-AD\(2018\)&cdl=117](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?match=CDL-AD(2018)&cdl=117)

95. Передерій О. С. Проблематика реформування вітчизняної судової системи в умовах активізації європейської інтеграції України (теоретико-правовий аспект). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2022. Випуск 72: частина 1.

96. Дубінко Д. О. Демократизація як закономірність модернізації українського судочинства в умовах соціальних змін: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.:12.00.01. Харків, 2019. 20 с.

97. Лошицький М. В. Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав громадян у діяльності органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015 Випуск 31. Том 2. С. 146-150.

98. Цельєв О. В. Право на оскарження рішень органів публічної влади та їхніх посадових осіб як складова верховенства права. *Наукові записки Наукма. Юридичні науки*. 2017. Том 200. С. 72-79.

99. Ковалів М., Єсімов С., Йосифович Д., Хмиз М. Поняття та зміст адміністративно-правового інституту досудового оскарження. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. V. 7. № 9. P. 3011-3017.

100. Ковалів М. В. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав та свобод громадян. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 3. С. 117-124.

101. Окремі рекомендації організації роботи судів і суддів в умовах воєнного стану: Рішення Ради суддів України від 14.03.2022 р. № 10. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0010414-22#Text>

102. Лук'янова Г. Ю. Правові основи дотримання прав людини і громадянина в адміністративному судочинстві: аналіз конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 407-410.

103. Берназюк Я. Міжнародні стандарти дотримання принципу змагальності в судовому процесі. Верховний суд. 12 вересня 2019 р. URL.

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/779322/>

104. Задорожна І. Ю. Принципи адміністративного судочинства України: теорія і практика реалізації. *Наше право*. 2021. № 1. С. 72-76.

105. Матвіїв Є. Застосування принципу змагальності в українському судочинстві. 03.07.2020. URL. <https://advocate.matviiv.com/article/75/>

106. Авер'янов В. Б. і ін. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / В. Б. Авер'янов, М. А. Бояринцева, І. А. Кресіна, Д. М. Лук'янець, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк; В. Б. Авер'янов (заг. ред.). Київ: Наукова думка, 2007. 586 с.

107. Ковалів М. В., Стахура І. Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Випуск. 4. С. 174-184.

108. Шевчук С. М. Юридична природа принципу змагальності та його особливості в аспекті діяльності адміністративних судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 408-410.

109. Єсімов С. С. Реалізація принципу змагальності в адміністративному судочинстві при використанні інформаційних технологій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 252-257.

110. Берназюк Я. Інформація з обмеженим доступом та обов'язок суду гарантувати конституційні принципи рівності, змагальності та гласності судового процесу. Верховний суд. 15 лютого 2024 р. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/restricted_information_bernaziuk.pdf

111. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>

112. Верховенство права. Конституційний Суд України. URL. <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>

113. Масло Т. Пропорційність обмежень права бути вислуханим під час здійснення спрощених процедур у цивільному судочинстві. *Підприємництво,*

господарство і право. 2019. № 2. С. 36-40.

114. Павлютін Ю. М., Биков І. О. Актуальні проблеми забезпечення доказів в адміністративному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 245-249.

115. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 3-тє видання, доповнене. Київ: ВАІТЕ, 2020. 276 с.

116. Ухвала Верховного Суду від 18 серпня 2023 року в справі № 460/25721/22 (адміністративне провадження № К/990/14039/23). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=112904326&red=100003bc520cfc12f2667708657bab27df4c75&d=5>

117. Малик І. М. Принципи інституту адміністративного оскарження: поняття та класифікація. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 416-422.

118. Завидняк А. В. Право на доступ до адміністративного судочинства: дис. ... доктора філософії спец.: 081 «Право» (08 Право). Ужгород, 2023. 206 с.

119. Цвіркун Ю. Європейські стандарти справедливого суду та їх застосування під час вирішення публічно-правових спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 76-83.

120. Соколенко О. Л. Правове регулювання права на справедливе судочинство в Кодексі адміністративного судочинства України та Європейському Суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 482-485.

121. Скляр С. С. Міждисциплінарність у юридичній науці: проблеми та перспективи. *Нове українське право*. 2022. Випуск 6. Том 2. С. 148-156.

122. Мельник І. С. Актуальні проблеми термінології законодавства про судоустрій України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 664-667.

123. Руденко О. Деякі питання інстанційної юрисдикції адміністративних

судів. *Адміністративне право і процес*. 2023. № 1 (40). С. 62-75.

124. Ковалів М. В., Єсімов С. С. Правова природа суду першої інстанції, що здійснює правосуддя в адміністративному судочинстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія: право*. 2020. № 27. С. 155-160.

125. Руденко О. А., Дубінін Ю. С. Поняття та місце місцевих загальних судів у системі судоустрою України. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Т. 1. С. 184-190.

126. Адміністративний процес України: підручник / За заг. ред. Д. І. Йосифовича. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 500 с.

127. Руденко О. А., Дубінін Ю. С. Особливості реалізації принципів побудови судоустрою в організації діяльності місцевих загальних судів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 502-506.

128. Джафарова М. І. Загальна характеристика повноважень адміністративного суду як суб'єкта відправлення правосуддя в адміністративних справах. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 77-82.

129. Основні принципи незалежності судових органів. Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text

130. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. Прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 року. URL. https://ips.ligazakon.net/document/MU85009R?ed=1985_11_29

131. Берназюк Я. Розуміння принципів адміністративного судочинства в світлі його завдання та практики ЄСПЛ. Верховний Суд. 23 листопада 2023 р. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/principles_of_%20administrative_proceedings.pdf

132. Комзюк В. Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 88-92.

133. Павлович-Сенета Я. П., Лозинський Ю. Р. Публічно-правовий спір і його значення для вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 377-379.

134. Грищук О. Конституційні цінності та принципи: окремі аспекти застосування Конституційними Судами. 06.06.2022. URL. <https://constitutionalist.com.ua/oksana-hryshchuk-konstytutsijni-tsinnosti-ta-pryntsypu-okremi-aspekty-zastosuvannia-konstytutsijnymy-sudamy/>

135. Бояринцева М. Поняття та види судових рішень адміністративних судів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 129-134.

136. Лемак В. В., Бадида А. Ю. Тлумачення права: проблеми визначення поняття, складу, практичної потреби. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 133-143.

137. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

138. Рябченко Ю. Ю. Судова правотворчість як спосіб забезпечення верховенства права. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 62-68.

139. Погорєлова З. О. Нормотворчі повноваження органів виконавчої влади як правова основа їх нормотворчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія право*. 2023. Випуск 75. Частина 1. С. 47-52.

140. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародне судочинство: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС, 2022. 304 с.

141. Таран Є. І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: державне управління*. 2020. Т. 31 (70). С. 33-73.

142. Висоцький В. М. Судові і правоохоронні органи України: навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 252 с.

143. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Ю. С., Бліхар М. М. та інші. Судові

та правоохоронні органи: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с.

144. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / Т. П. Яцик, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко, В. А. Шкелебей. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 439 с.

145. Семерак О. С., Семерак І. О. Судоустрій, правоохоронні та правозахисні органи України: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2021. 276 с.

146. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / М. А. Макаров, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, Ю. В. Терещенко, С. В. Харченко. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 656 с.

147. Лепіш Н. Я., Павлович-Сенета Я. П. Особливості правового статусу суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 389-392.

148. Світличний О. П. Публічне адміністрування в діяльності судової гілки влади. *Наукові записки. Серія право*. 2022. Випуск 13. С. 219-222.

149. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19>

150. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.10 Одеса, 2016. 28 с.

151. Харченко М. В. Генеза дослідження розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 159-167.

152. Цьомра В. Ю. До питання формування волі юридичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 66-69.

153. Білий І. М. Дискреційні повноваження адміністративного суду: деякі аспекти розуміння та реалізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2023. Випуск 80. Частина 1. С. 411-417.

154. Бойко О. Я. Принципи адміністративного судочинства як принципи

реалізації дискреційних повноважень судді у адміністративному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 140-145.

155. Бирик С. П., Сюта Г. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.

156. Тур Т. О. Організаційно-правові засоби забезпечення позову в адміністративному судочинстві України: дис. ... на доктора філософії, спец.: 081 «Право» Львів, 2022. 243 с.

157. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник у 2-х т. Том 1: Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

158. Дніпров О. С. Компетенція як елемент правового статусу органів виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 257-262.

159. Журавель Я. В. Повноваження та компетенція як складові адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади в Україні. *Наукові записки: серія право*. 2019. Випуск 6. Спецвипуск. Том 1. С. 49-54.

160. Буглак Ю. О. Адміністративно-правові засади розмежування повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.07. Харків, 2021. 50 с.

161. Карпа М. Формування компетенції органів публічної влади: територіально-орієнтований підхід. *Ефективність державного управління*. 2017. Випуск 3 (52). Ч. 1. С. 213-222.

162. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ВР-96. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%D1%80#Text>

163. Грищук А. Б., Проць І. М. Проблеми виділення критеріїв підсудності в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія право*. 2024. Випуск 81. Частина 2. С. 94-99.

164. Леонідова О. О. Поняття і генезис повноважень, механізм їх регулювання та легітимність при встановленні на законодавчому рівні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 27-31.

165. Сливка М. М., Сливка В. В. Щодо порядку примирення сторін в адміністративному судочинстві України та держав-членів ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 486-488.

166. Бевзенко В. Оцінка в адміністративному процесі рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень: від доктрини до прикладного правозастосування. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: колективна монографія / За заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2022. С. 198-226.

167. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років: Закон України від 17.04.1991 р. № 962-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/962-12>

168. Проць І. М. Співвідношення законодавств про адміністративне судочинство та про адміністративні правопорушення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 374–379.

169. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

170. Бевзенко В. Критерії адміністративної юрисдикції. Верховний Суд. 01 червня 2020. URL. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/947853/>

171. Ільчишин Н. В. Відкриття провадження в адміністративній справі: сутність та значення адміністративної процесуальної правосуб'єктності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 396-399.

172. Сірант М. М. Особливості провадження по адміністративним справам щодо поміщення іноземця, який підлягає видворення або реадмісії, до пункту тимчасового перебування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С.

457-462.

173. Смокович М. Доктрина адміністративного права і процесу у практиці Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: колективна монографія / За заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2022. С. 181-197.

174. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3773-17>

175. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р. № 2491-III. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2491-14>

176. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та тимчасового проживання, продовження та скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України: постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 р. № 150. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2012-%D0%BF#Text>

177. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/396-20>

178. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1135-20>

179. Сковчиляс-Павлів О. В. Виборчі спори в адміністративному судочинстві України. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 173-180.

180. Сковчиляс-Павлів О. В. Теорія і практика вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму: дис. ... д-ра юрид. наук; спец.: 12.00.07. Львів, 2021. 463 с.

181. Вдовічен В. А., Бабін І. І. Адміністративна юрисдикція у виборчих спорах: межі застосування. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 14-18.

182. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-

VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1404-19/conv>

183. Щодо юрисдикційної підсудності по оскарженню дій виконавця у виконавчому провадженні, яке виведене зі зведеного виконавчого провадження. Адвокат. 18.04.2023. URL. <https://advokatpost.com/shchodo-iurysdyktsijnoi-pidsudnosti-po-oskarzhenniu-dij-vykonavtsia-u-vykonavchomu-provadhenni-i-ake-vyvedene-zi-zvedenoho-vykonavchoho-provadhennia/>

184. Про затвердження Положення про Національну комісію з реабілітації та Типового положення про регіональну комісію з реабілітації: Наказ Міністерства культури України від 25.10.2018 р. № 926. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1281-18#Text>

185. Роз'ясненні та рекомендації Українського інституту національної пам'яті щодо реалізації норм Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років». Український інститут національної пам'яті. URL. <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/reabilitaciya/dovidkovi-materialy-rozysnennya-rekomendaciyi/rozyasnennya-pytan-reabilitaciyi-represovanyh>

186. Рішення № 91748307, 24.09.2020. Дніпропетровський окружний адміністративний суд. <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/91748307/>

187. Рішення № 99680054, 17.09.2021. Дніпропетровський окружний адміністративний суд. URL. <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/91748307/>

188. Шеметенко Л. П. Компетенція адміністративної юрисдикції суду: її зміст та основні риси. *Юридична наука*. 2020. № 7(109). С. 158-169.

189. Смокович М. І. Юрисдикція адміністративних судів: теорія і практика судочинства: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 287 с.

190. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади: монографія. Харків: У справі, 2017. 488 с.

191. Постанова Великої Палати Верховного суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц. URL. <https://verdictum.ligakon.net/document/>

95509407?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=j103

192. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України. Станом на 01 жовтня 2023. / За заг. ред. Чубенка А. Г. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2023. 645 с.

193. Берзанюк Я. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень в адміністративному судочинстві. 2023. URL. constitutionalist.com.ua

194. Лавренова О. І. Підготовче засідання як основний етап стадії підготовчого провадження в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 134-136.

195. Назар Ю. С., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Тур. Т. О. Забезпечення позову в адміністративному судочинстві України: теоретико-правовий вимір: колективна монографія. Львів: СПОЛОМ, 2023. 268 с.

196. Сало А. Б. Співвідповідач у адміністративному процесі (процесуальна співучасть): дис. ... доктора філософії спец.: 081 «Право», 08 «Право». Львів, 2020. 249 с.

197.. Іщенко Ю. В. Заходи процесуального примусу та судова юрисдикція. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 394-397.

198. Желтобрюх. І. Заходи процесуального примусу, що застосовуються до сторін у справі за законодавством про адміністративне судочинство: шляхи оптимізації матеріально-правових підстав. *Адміністративне право і процес*. 2020. № 3. URL. 25.pdf (pgp-journal.kiev.ua)

199. Малець М. Р., Гатала В. В. Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 433-435.

200. Шийович Р. Я. Адміністративно-процесуальна відповідальність в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, 2023. Випуск. 3. С. 117-123. URL. <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/633>

201. Рекомендації щодо залучення до участі у справі третіх осіб у

адміністративній справі. Львівський окружний адміністративний суд. 16 січня 2016 р. URL. <https://adm.lv.court.gov.ua/sud1370/pub/25>

202. Мельник О. Д., Степаненко А. О. Особливості здійснення адміністративного судочинства у справах про притягнення до адміністративної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 310-314.

203. Шкуропацький О. І., Шкуропацька М. О., Артюшенко О. В. Зупинення провадження у справі в адміністративному судочинстві в умовах запровадження режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2023. Випуск 75. Частина 1. С. 311-318.

204. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2023 році. Верховний Суд. Київ, 2024. 48 с. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_KAS_2023.pdf

205. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2024 році. Верховний Суд. Київ, 2025. 50 с. URL. https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/Analiz_KAS_2024.pdf

206. Сливка В. В. Основні ознаки примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 1. С. 266-271.

207. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

208. Сливка В. В., Сливка М. М., Підстави примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія право*. 2021 Випуск 67. С. 220-223.

209. 203. Kuzmenko O. V., Chorna V. H., Zima V. M. Reconciliation of parties in administrative proceedings: international experience and practice of application. *Наукові перспективи. Серія право*. 2024. № 2 (44). URL. <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/9518/9571>

210. Марченко О. Повноваження суб'єктів владних повноважень щодо

примирення сторін у адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання та деякі перспективи вдосконалення. *Law. State. Technology*. 2022. № 1. С. 100-105.

211. Прокопенко А. Досудовий розгляд і вирішення адміністративних спорів в Україні: основи нормативного регулювання та перспективи подальшого розвитку. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: колективна монографія. За заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2022. С. 878-905.

212. Сливка В. В. Примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.07. Ужгород, 2021. 227 с.

213. Устінова-Бойченко Г. М., Нестеренко К. О., Барабаш Н. О. Процедурні аспекти врегулювання спору за участю судді. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1 (78). С. 100-106.

214. Джафарова М. В. Окремі питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2022. № 1. Т. 33. С. 54-59.

215. Козинець І. Г., Кравченко В. Я. Окремі питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 173-177.

216. Павлютін Ю. М., Биков І. О. Актуальні проблеми забезпечення доказів в адміністративному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 245-249.

217. Докази і доказування в адміністративному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в адміністративному судочинстві, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, актуальна судова практика / За заг. ред. Петкова В. П. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 368 с.

218. Бевзенко В. Докази і доказування у практиці Касаційного адміністративного суду. Верховний Суд. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bevzenko.pdf

219. Павлюк Р. Ю. Гарантії реалізації процесуальних прав експерта в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 434-436.

220. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства: Закон України від 16.07.2020 р. № 805-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#n109>

221. Мельник О. Д., Степаненко А. О. Особливості здійснення адміністративного судочинства у справах про притягнення до адміністративної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 310-314.

222. Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.01.2024 р. № 43-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2024-%D1%80#n2>

223. Лазарєв В. В. Правова позиція: загально правова характеристика. *Вісник ХНУВС–Bulletin of KhNUA*. 2023. № 2 (101). С. 20-31.

224. Правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 07 вересня 2023 року у справі № 240/10087/19. Адміністративна юрисдикція. Щодо порядку вирішення питання про залучення до участі в справі відповідача, співвідповідача чи третьої особи. URL. <https://zakononline.com.ua/court-practice/show/22685>

225. Правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 15 серпня 2023 року у справі № 280/9095/21. URL. <https://zakononline.com.ua/court-practice/show/22463>

226. Правові позиції Верховного Суду. оновлення: юрисдикція, справи зі спорів у сферах праці. URL. <https://6aas.gov.ua/ua/media-kaas/news/3088-pravovi->

pozitsiji-verkhovnogo-sudu-onovlennya-yurisdiktsiya-spravi-zi-sporiv-u-sferakh-pratsi-2.html

227. Цвіркун Ю. І. Роль інституту зразкової справи у забезпеченні єдності судової практики в адміністративному судочинстві. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 153-159.

228. Берназюк О. О. Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2023. Випуск 80. Частина 1. С. 403-410.

229. Коренькова В. С. Досвід країн Балтії у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 176-183.

230. Левін О., Поплавський О. Специфіка демократичного транзиту в новостворених країнах Балтії після розпаду СРСР. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 189-195.

231. Європейська інтеграція України. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/yevropeiska-intehratsiia-ukrainy>

232. Зубрицький О. В. Державне управління реформуванням судової системи України: досвід європейських держав. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 1. Т. 34 (73). С. 40-45.

233. Георгієвський Ю. В., Суховецький О. О. Правовий статус адміністративних судів в системі перспективної контрольної гілки влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 456-461.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шийович Р. Я. Право громадян на безоплатну правову допомогу в адміністративному судочинстві. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 426-430. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.73>

<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/75.pdf>

2. Шийович Р. Я. Адміністративно-процесуальна відповідальність в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, 2023. Випуск. 3. С. 117-123. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-15>

<http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/633>

3. Шийович Р. Я. Суб'єкти оспорювання нормативно-правових актів у суді першої інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 437-442. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.78>

<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/80.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Шийович Р. Я. Реалізація судової влади в адміністративному судочинстві. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 09 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 252–254.

5. Шийович Р. Я. Значення підготовчої частини судового розгляду в адміністративному судочинстві. *Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів:*

збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 05 травня 2023 р.). Київ: Комп'ютерний дизайн, 2023. С. 441–444.

6. Шийович Р. Я. Загальний і локальний предмет доказу в адміністративному судочинстві. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 23 червня 2022 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 221–223.

7. Шийович Р. Я. Співвідношення процесу в адміністративному судочинстві та інших видів процесуальної діяльності *Адміністративне право та процес: сучасність і перспективи розвитку*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19 жовтня 2023 р.); відповідальні за випуск М. М. Бліхар, Н. І. Дідик. Київ: Комп'ютерний дизайн, 2023. С. 405–407.

8. Шийович Р. Я. Адміністративне судочинство в місцевих загальних судах: теоретичні проблеми правового регулювання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 215–217.

9. Шийович Р. Я. Критерії стадійної структуризації адміністративного процесу як процесу розподілу інформації. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України*: матеріали науково-практичної конференції (м. Львів, 22 грудня 2023 р.) / упорядник: Т. В. Магеровська. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 177–179.

10. Шийович Р. Я. Альтернативні способи вирішення конфліктів: доктрина і законодавство (класифікаційний аналіз). *Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів*: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19 квітня 2024 р.); відпов. за вип. проф. М. М. Бліхар. Київ: Комп'ютерний дизайн, 2024. С. 469-471.

11. Шийович Р. Я. Ефективність реалізації конституційної гарантії на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 206-210.

12. Шийович Р. Я. Застосування та перспективи розвитку цифрових технологій у судовій системі України. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 06 грудня 2024 року) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львівський державний університет внутрішніх справ : ЛьвДУВС, 2024. С. 231-234.

13. Шийович Р. Я., Єсімов С. С. Процесуальні особливості розгляду справ про захист інтелектуальних прав. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (20 червня 2025 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Я. П. Павлович-Сенета. Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 100-102.

Пропозиції
щодо внесення змін і доповнень до Кодексу адміністративного
судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (Відомості Верховної Ради
України. 2005, № 35-36, № 37, ст. 446)

Доповнити статтю 74 «Допустимість доказів» Кодексу адміністративного судочинства України частиною 3 та викласти у редакції:

Стаття 74. Допустимість доказів

1. Суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом.

2. Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування

3. У разі виключення неприпустимого доказу з блокування, копіювання, надання, розповсюдження від інших неправомірних ініціативи суду тягар доведення обставин, на яких ґрунтується висновок про неприпустимість доказів, покладається на суд.

Пропозиції
щодо внесення змін і доповнень до Кодексу адміністративного
судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (Відомості Верховної Ради
України. 2005, № 35-36, № 37, ст. 446)

Доповнити частину 1 статті 286 «Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності» КАС України словами: **«В умовах воєнного стану військові адміністративні правопорушення розглядаються у дводенний строк з дня надходження позовної заяви»** та викласти у редакції:

Стаття 286. Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності

1. Адміністративна справа з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності вирішується місцевими загальними судами як адміністративними судами протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі. **В умовах воєнного стану військові адміністративні правопорушення розглядаються у дводенний строк з дня надходження позовної заяви.**

Пропозиції

щодо внесення змін і доповнень до Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (Відомості Верховної Ради України. 2005, № 35-36, № 37, ст. 446)

Доповнити частину 1 статті 2 «Завдання та основні засади адміністративного судочинства» КАС України словами: **«прав та інтересів юридичних осіб, невизначеного кола осіб, щодо компетенції органів публічної влади, захист публічних інтересів»** і викласти у редакції:

Стаття 2. Завдання та основні засади адміністративного судочинства

1. Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом юридичних спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, **прав та інтересів юридичних осіб, невизначеного кола осіб, щодо компетенції органів публічної влади, захист публічних інтересів** від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Підсумки соціологічного дослідження

Відповіді науково-педагогічних працівників юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ

№ з/п	Питання	Так	Ні	%
1	Чи відповідає КАС України сучасним засадам публічного управління	23	21	52,2
2	Чи доцільне внесення змін у повноваження місцевих загальних судів КАС	14	30	31,8
3	Чи доцільне створення самостійної вертикалі адміністративного судочинства не підпорядкованої Верховному Суду (контрольна гілка влади)	16	28	36,3
4	Чи доцільне узгодження адміністративного процесу в КАС та КУпАП	28	16	53,6
5	Які спори розглядаються			
5.1	адміністративно-деліктні	20		45,5
5.2	міграційні	19		43,2
5.3	щодо державних виконавців	4		9,0
5.4	щодо рішень Національної комісії з реабілітації	1		2,3

Опитано працівників – 44.

Львівський національний університет імені Івана Франка – 8
 Національний університет «Львівська політехніка» – 14
 Львівський державний університет внутрішніх справ – 22

% визначено за позитивними відповідями

Опитування проводилось у 1 кварталі 2024 року.

Відповіді суддів Галицького, Залізничного, Личаківського, Сихівського, Франківського, Шевченківського районних судів, Львівського окружного адміністративного та Восьмого апеляційного адміністративного суду

№ з/п	Питання	Так	Ні	%
1	Чи відповідає КАС України сучасним засадам публічного управління	54	4	93,1
2	Чи доцільне внесення змін у повноваження місцевих загальних судів КАС	8	50	13,7
3	Чи доцільне створення самостійної вертикалі адміністративного судочинства не підпорядкованої Верховному Суду (контрольна гілка влади)	1	57	1,7
4	Чи доцільне узгодження адміністративного процесу в КАС та КУпАП	6	52	10,3
5	Які спори розглядаються			
5.1	адміністративно-деліктні	53		91,5
5.2	міграційні	4		6,8
5.3	щодо державних виконавців	1		1,7
5.4	щодо рішень Національної комісії з реабілітації	0		0

Опитано суддів – 58.

Галицький районний суд	– 8
Залізничний районний суд	– 6
Личаківський районний суд	– 6
Сихівський районний суд	– 10
Франківський районний суд	– 5
Шевченківський районний суд	– 9
Львівський окружний адміністративний суд	– 6
Восьмий апеляційний адміністративний суд	– 8

% визначено за позитивними відповідями

Опитування проводилось у 3 кварталі 2023 року.

У зв'язку з істотною зміною умов діяльності судової системи України в умовах воєнного стану щодо агресії росії, що, на нашу думку, суттєво впливає на наукові погляди суддів і вчених, результати соціологічного опитування використані винятково в інформативному вимірі.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

12.11.2025

АКТ

12.11. 2025

м. Львів

№ 68

Про впровадження результатів дисертації Шийовича Ростислава Ярославовича на здобуття наукового ступеня доктора філософії за темою «Місцевий загальний суд як суд першої інстанції в адміністративному судочинстві України» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;
- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- директора навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності кандидата юридичних наук, професора Мирослава КОВАЛІВА;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила наукові праці аспіранта кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ Шийовича Р. Я. за темою дисертації «Місцевий загальний суд як суд першої інстанції в адміністративному судочинстві України» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шийович Р. Я. Право громадян на безоплатну правову допомогу в адміністративному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання*. 2023. № 1. С. 426–430.

2. Шийович Р. Я. Адміністративно-процесуальна відповідальність в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 117–123.

3. Шийович Р. Я. Суб'єкти оспорювання нормативно-правових актів у суді першої інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання*. 2023. № 5. С. 437–442.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Шийовича Р. Я. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації та запровадженні для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальної дисципліни «Адміністративне судочинство України», а також можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Юлія ЛОЗИНСЬКА
 Галина САВЧИН
 Іван КРАСНИЦЬКИЙ
 Мирослав КОВАЛІВ
 Ірина КРАВЕЦЬ